

A magyar törteneti költeszet Zrinyi elött. (Die historische Dichtung der Ungarn vor Zrinyi.) hung

k.k. Hof- und Staatsdr.
Wien 1850

Signatur: 13937-D
Barcode: +Z164857900
Zitierlink: <http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ164857900>
Umfang: Bild 1 - 62

Nutzungsbedingungen

Bitte beachten Sie folgende Nutzungsbedingungen: Die Dateien werden Ihnen nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke zur Verfügung gestellt. Nehmen Sie keine automatisierten Abfragen vor. Nennen Sie die Österreichische Nationalbibliothek in Provenienzanangaben. Bei der Weiterverwendung sind Sie selbst für die Einhaltung von Rechten Dritter, z.B. Urheberrechten, verantwortlich.

Hinweis: Das Dokument enthält hinterlegte Textdaten, die eine Suche in der Datei ermöglichen. Diese Textdaten wurden mit einem automatisierten OCR-Verfahren ermittelt und weisen Fehler auf.

KAIS. KÖN. HOF

BIBLIOTHEK

13.937-D

Alt-

L.A. is. a. 7.

13937-D.

A MAGYAR

TÖRTÉNETI KÖLTÉSZET

ZRÍNYI ELŐTT.

ÍRTA

TOLDY FERENC,

A TUDOMÁNYOK CSÁSZÁRI ACADEMIÁNAK LEVELEZŐ TAGJA.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

BÉCSBEN.

NYOMATOTT A CS. K. ÁLLODALMI NYOMDÁBAN.

1850.

A magyar történeti költészet Zrínyi előtt.

Előterjeszti
Toldy Ferenc.

(Első közlemény.)

(Vorgelegt in der Sitzung der philosophisch-historischen Classe vom 25. April 1849.)

1. §.

Bevezetés. — Óskori magyar népköltészet. — Zenekiséret. — A történeti ének. — A magyar hősmonda. — Régi történeti énekek nyomai. — Dalnokok, azok köre és divata. — Énekeik elenyészése, s ennek okai.

Az ómagyar eposi költészeiről közönségesen csak annyi tudatik, hogy az a nemzet történetével egykoru, hogy a sajtó behonosulása óta szép számu művelőkre talált, s végre Zrínyi Miklós által művészi alakot nyert. Egy pár írói név, egy pár munka címe egészíti ki e sovány ismeretet, mely mind eddig tudományos vizsgálat tárgyává nem tétetett. E hézagot kívánják a jelen lapok pótlani.

Eposi irodalmunk úgy tekinthető, mint a *történeti népköltészet* folytatása, s azért azon nyomok előadásával kezdem értekezésemet, mik erről leginkább történetkönyveinkben itt amott fenmaradtak. Régi őseink a zene- és énekkedvelő népek közé tartoztak. Számtalanok e szenvedély tanúságai régi írónkban. Ott hol valamely köz öröm izgatta a népet, minden ünnepélyek, lakomák alkalmával, táborban és csárdákban, egyházban s a csendes magánéletben, síp és hegedű, citera és ének nem hiányzottak soha. Voltak ehez képest hadi és magánéleti, vallási és szerelmes dalaik: s mi itt mindenik fajra hozhatnánk fel tanuhelyeket, ha célunk e kitéréstől nem tiltana; minél fogva ezeket jelenleg mellőzván, azokra szorítkozom, melyek a *nemzet történeteit* tartalmazták. Ezen énekek a *nemzeti történetírás helyét pótlották*, mert a nemzet összes történeteit, vezérei és hőseinek tetteit részletes előadásban tárgyalák, mi Béla király névtelen jegyzőjéből tűnik elő, ki a maga gyakran kimerítő elbeszélését többnyire a nép énekeiből meríté. Ezen énekek nem csak a hadfiak, hanem az egész nép közt el voltak terjedve, mint azt szinte Béla jegyzőjétől értjük, ki a „cantus ioculatorum” mellett mindig „fabulas rusticorum”-ot is emleget. Az ily hosszas recitációk és énekek egyformaságának mérséklésére zenekiséret adatott melléjük; a hangszer, mely az ily énekeket követte, *lantnak* vagy *hegedőnek*, deák krónikásaink által *citharának*, *lyrának*, neveztetett¹⁾; mely nevek alatt kétség kívül va-

¹⁾ Ide vonatkozik e régi kezdősor: „Hegedő szóban szép mesét jelentek.” Tinódi régi dalnokainkat e hangszer után *hegedősöknek* nevezi (Zsigmond király krón. 118-d. vsz.); másutt magát *lantosnak*, Anonymus és utódjai *ioculatoroknak*, Galeoti *citharoedusoknak*, Liszt János *fidicineseknek* nevezi. Ezen érteleme célozva adja vissza Molnar Albert a hegedőst *lyricen* szóval. Ide néz még Szőnyi Benjamin „Szentek Hegedűjének” címe, s e közmondás is: *Elhegedülte* azt szent Dávid. Béla király jegyzője, cap. XLVI. *citharát*, Galeoti cap. XVII. és XXXI. *lyrát* emlegetnek. A *ioculator*, trufátor középkori szókról l. Cornides *Vindiciæ*. Anon. *Belae R. Notarii*. Budæ 1802. 4r. a 215. 217 ll.

lamely húros eszközt kell érteni, de vonóval, vagy újakkal, vagy billentővel játszottat-e, előttünk tudva nincs. De magának a zenekíséretnek csakugyan fenmaradt megbecsülhetetlen Tinódinknál nem kevesebb mint huszonhat dallama, melyek, e hardusunk ön vallomása szerint ²⁾, saját találmányai, de kétség kívül régibb dallamokon alapszanak, vagy legalább azok módját követik, s így azokról is hü fogalmat nyújthatnak ³⁾.

Mondatott, mikép az őskorban ez énekek a történetírás helyét pótolták. Ugyanis kiterjeszkedtek ezek a nemzet eredetére s minden tetteire. Béla király jegyzője világosan mondja előszavában: „igen dísztelen és illetlen dolog volna, ha egy ily főnemes nemzet *a maga eredetét és vitéz tetteit* a köznép hamis meséiből vagy *dalnokai csácsogó énekeiből* mintegy álmodva tanulná” ⁴⁾: tehát mind ezek a nép énekeiben ben foglaltattak. Része az ősi hősmondának *egykorulag* készült. Így például a XIV. században készült képes krónika, melyet Turóci kevés változtatásokkal szerkesztménye első és második részébe iktatott, világosan mondja, hogy *a hét kapitányok* magok készítették magokról énekeket ⁵⁾.

Egyes részei a hősmondának, melyek világosan megemléstetnek, ezek:

A hét kapitányokról való énekek, mikről azimént emlékeztünk.

Töhötöm erdélyi hadjárata. Ezt elbeszélvén Béla jegyzője, egy pár versére hivatkozik a dalnokoknak, melyeket ő is versben ad: „Nam volebat, u. mond, Tuhutum per se nomen sibi et terram acquirere, ut dicunt nostri ioculatores:

Omnes loca sibi acquirebant;
Et nomen bonum accipiebant” ⁶⁾.

Lehel és Bölcs rác és horvát hadjáratuk. Ezt felemlítvén ugyanaz, ha, ugymond „jelen írásomnak nem akartok hinni, *higyetek a dalnokok csácsogó énekének* s a köznép hamis meséinek, kik a magyarok bajnok tetteit és háborúit mai napiglan nem engedik feledékenységre menni” ⁷⁾.

Botond konstantinápolyi hadjárata. Ezt szinte Béla jegyzője említi, de mellőzőleg, mert, ugymond, egy történetíróban sem lelte nyomát, és csak a köznép hamis meséiben hallotta említtetni ⁸⁾.

E sok tagu hősmonda mellett, mely Magyarország elfoglalását Álmus s a többi vezérek által tárgyzá, még egy régibb is létezett, kellett hogy létezzék: az *Etele király mondája*. Ki a nagy hún király történetét a nyugoti írók, az éjszaki költők s a hazai krónika (Kézai s a Turóci által kiadott krónika első része) szerint összevetőleg tanulja, érezni fogja mennyit és mit kölcsönzött az utóbbi a nemzeti mondából! Magok az Etele körébéli személy-és helynevek is kétségtelenül magyar ősi forrásokra mutatnak. Én ugyan bensőleg meg vagyok győződve, hogy a képes krónika első része nem egy-

²⁾ Zsigmond kir. krónikája végén Tinódi világosan írja:

És a ki ezt magyar nyelvre fordítá,
Nótáját is csak ő maga gondolá.

³⁾ Méltó, igen méltó feladás egy tudományosan kiképzett magyar zeneismerőre nézve, Tinódi dallamait, útegekre felosztva, szükséges pontossággal újabban leírva adni ki, azok jellemét megvizsgálni, s előadásuk módjáról nyomosan értekezni.

⁴⁾ „Si tam nobilissima gens Hungariae primordia suae generationis et fortia quaeque facta sua ex falsis fabulis rusticorum vel a garulo cantu ioculatorum quasi somniando audiret, valde indecorum et satis indecens esset.” Anon. Ed. Endlicheri, Vienna, 1827, a 91. lapon.

⁵⁾ „Cum sit quodammodo proprium mundanorum, arrogantiae plausum, plus de se assumere, quam ex alienis componere; ideo isti capitanei septem de se ipsis cantilenas fecerunt inter se decantari, ob plausum secularem et divulgationem sui nominis, ut quasi eorum posteritas, his auditis, inter vicinos et amicos, iactare arrogantia se valerent.” Thwrocz, Chron. Hung. Pars II. cap. 9. (Ed. Schwandtneri in 4to, T. I. pag. 105.)

⁶⁾ Anon. cap. XXV. Endlichernél a 139. lapon. — E verspárt Lethenyi, magyar Anonymusában (Pest, 1790. 4r. a 29. lapon) jól vissza fordítja ekép:

Mindnyájan ők helyeket nyerének,
S magoknak jó hírt nevet szerének.

⁷⁾ Anon. cap. XLII. Endlichernél a 167. lapon.

⁸⁾ Ugyanott.

szer egyenesen az Etele-mondából merített. De világos vonatkozás is van erre. A képes krónika t. i. világosan mondja, hogy a híres berni Detrik, bár egy hún nyíl által homlokban találtatott, mégis életben maradván, halhatatlan nevet nyert, s „mai napiglan”, úgy mond, a magyarok nyelvén „halhatatlan Detrénnek” neveztetik⁹⁾. S miben maradt fen e név, hanemha a hagyományban? Hogy pedig a hagyomány többnyire versekbe öltözött, tudjuk; azonfelül a jelen tárgyra nézve Oláh Miklós tekintélye alkalmasint eldöntő, midőn a régi krónikából átvett elbeszélésében világosan *magyar történeti énekekre* hivatkozik, mint a melyek még az ő idejében is emlékeztek a halhatatlan Detréről¹⁰⁾.

Különösen gazdag tárgyakat nyújtott a nemzeti mondavilágnak régi királyaink története, melynek jó része *csakugyan a monda által tartatott is fen*. Voltak ugyan a birodalom kezdete óta írott évkönyveink, miket Béla kir. jegyzője, Kézai Simon, Turóci régi krónikása itt ott emlegetnek, de azok jóformán soványok lehettek. Mely keveset nyújtottak azok a valódi történetírásnak, mutatja a két utóbbi író gondos és egybehasonlító olvasása; mely kevés az, mit ők oly időkből, melyek sz. László, III. Béla, Imre, II. András és IV. Béla királyoké voltak, közölhettek; míg regényesb korokból oly érdekes, részletes és festői előadásokkal gyönyörködtetnek. Egyébiránt Kézai kevesebb figyelemmel volt a népmondára és énekekre. Botond kalandját, melyet Béla jegyzője azért mellőz, mert történetíróknál nem találta fel. Kézai jó hiszemmel elmondja; de péld. a Lehel kürtje történetét már mesének állítja, s egyéb igen szép történeti motívumoktól is megfosztja magát. A képes krónika, kinek szerzőjét korántsem lehet, mint Engel állítá, Kézai leírójának és folytatójának tekinteni, sőt ki Kézai mellett a legnagyobb becses bir, mert nem ebből, hanem részint ugyan evvel közös ősi forrásokból merített¹¹⁾, részint pedig gazdagabbakból: a népmondákat vagy jobban ismerte, vagy jobban becsülte: annyi bizonyos, hogy munkája legbővebb, legszebb szakaszai vagy a nép mondáiból merítvék, vagy színt és életet azoktól nyertek. Mely különbözők ezek az elbeszélés alakja és szellemére nézve azoktól, miket régi feljegyzésekből, évlapokból és történetírókból¹²⁾ írt által; ott e szemlélhető részletesség, plasticus előterjesztés, e vallásos, kedélyes felfogás s a királyok és főurak irányában uralkodó bátorlelkű feddődés: itt száraz adatok, erkölcsi, papi elmélkedésekkel, bibliai hasonlatokkal, némi tudós hozzáadásokkal is. Én ugyan mélyen érzem és teljességgel nem kételkedem, hogy most dicsért krónikásunk, ki Károly Robert halála után készítette munkáját, ebben, bár a régi sovány évkönyvek fonálán, főleg a *hagyomány és népekekben élt történetet* adta. Különösen a következő tárgyakat tartom a nép énekeiből vétetteknek:

Magyarország megrétele Árpád által. C. III.

Az eisenachi ütközet s a gyászvitézek. C. IX. — Itt melleleg említi az író hogy nem a hét első vezért, hanem a hét hirmondó magyart érti a nép („vulgus”) a „magyarkák” és „gyász” nevezetek alatt.

Az ágostai veszedelem; Lehel és Bölcs halálok. C. XXV. — Béla névt. jegyzője, ki Zsolta idejébe teszi vissza e gyászos ütközetet, a kürtös történetet nem beszéli, Kézai tagadja azt.

Botond konstantinápolyi hadjárata. C. XXVI. — Beszéli Kézai is. — Hogy ezek kétség kívül a császárgó dalnokoktól kölcsönzötték ez elbeszélést, világosan tanúsítja Béla jegyzője, mint már említettett.

Béla herceg párviadala a pomerániai herceggel. C. XXXVIII.

Endre és Béla Várkonyban (Korona és kard). C. XLIV.

⁹⁾ ... et propter hoc immortalitatis nomen usurpasse narratur, hungarorumque in idiomate *halhatatlan Detrek* dici meruit, praesentem in diem. Turóci Chronica, P. I. cap. XII. Schwandtnernél, 4r., az I. köt. 74. lapján. — A Detre mondájának, melyet Kézai s a képes krónika tartottak fen, a német hősmondához való viszonyáról másszor.

¹⁰⁾ „Ob quod vulnus acceptum, cognomen Detrico ab Hunnis inditum immortalis, quem in hunc diem *hungari in cantionibus* . . . *historiam continentibus*, Detricum immortalem nominant.” L. Nic. Oláhi Hungaria et Atila. Vindob. 1763. a 103. lapon.

¹¹⁾ Helyenként keresztüllátászik a régi forrás, péld. hol vak Béla ellenségeiről mondja a képes krónika: „et inimicos eius dedit Dominus in opprobrium usque in praesentem diem.” *Part. II. cap. LXIV.*

¹²⁾ „In antiquis libris de gestis Hungarorum” mond. P. II. cap. XXXIX. — „Cum igitur codices quidam contineant, quod . . .” P. II. cap. IX. stb. — Anonymus már *annales chronicos* említ.

A cserhalmi ütközet. C. XLIX. — Az erről írt énekeket egy újabb külföldi író világosan említi egy előttem nem emlékeztető forrás után¹³⁾.

Sőt Salamon király utóbbi története egész haláláig. C. L—LVI.

Második István. C. LXIII.

Vak Béla és Borics. C. LXIV.

Az utóbbi időkből a következő historiai népelemek *említettnek* íróink által:

Záh Klára esete. Említi Istvánfi¹⁴⁾.

Kont István fővétele. A róla készült énekekről Turóci úgy emlékezik, mint a melyek az ő korában is még divatban voltak¹⁵⁾.

A harminckett nemes fővétele. Említi Tinódi¹⁶⁾.

Az óriás Lóránt tettei. Ezen s egyéb tárgyú énekekben mód nélkül gyönyörködött a még gyermek Hunyadi Mátyás, Galeoti szerint¹⁷⁾.

A kenyérmezei diadal. Említi Bonfini, s majd száz évvel utóbb Liszti János¹⁸⁾.

Rege Tót Lőrinc pokoljáratairól. Ismerte még Sándor István¹⁹⁾.

Tar Lőrinc álma. Említi Tinódi Sebestyén Zsigmond király krónikájában²⁰⁾.

Toldi Miklós tettei. Ezen énekekből szerkeszté össze a maga Toldiát Ilosvai Péter²¹⁾.

Ennyi történeti és mesés nép-ének léteztét lehetett, hozzávetéssel vagy bizonyossággal, tárgyuk szerint felemlitenünk. Helyenként láttuk, mikép azok egykorúlag is készültek; láttuk, mikép történet-írók néha elég hitelesnek tarták tartalmukat, hogy munkáikhoz felhasználják; láttuk végre, mikép azok a legrégibb időktől fogva, ha Praynak hihetünk, egész a XVIII. századig divatoztak²²⁾. Énekeltettek pedig ezek szél-tiben a magyar nép s a katonák által; s voltak saját *bardusaink* vagy *dalnokaink*, kik, mint szinte láttuk már, hegedősöknek nevezettek, s történeti énekeiket, zenekísérettel, nyílt helyeken, csár-

¹³⁾ Gebhardi: Geschichte des Reichs Hungarn. I. Theil. Leipzig, 1778. a 465. lapon. Szavai: „Der Sieg ward von den hungarischen Dichtern für ausserordentlich wichtig ausgegeben. Diese waren in ihren Liedern mit dem Lobe gegen die Herzoge Geysa und Ladislaw so verschwenderisch, dass der König eifersüchtig darüber ward” stb.

¹⁴⁾ L. Döbrentei jegyzései közt a Régi Magyar Nyelvmélekekben, II. köt. II. oszt. 363. lapján. — A forrást, melyből Döbrentei merített, e közlékeny tudós velem eként tudatta: „A nemz. museum könyvtárában vagon: Liber, cuius titulus: Pro Memoria Posterorum. Codex Istvánianus Rerum Hungaricarum. S ebben áll: Proscriptio Feliciani. S a hol Záh, vagy jobban Sággy Felician elítéltetése adatik eikornyasán, annál fogva elcsavartán elé, a karajon következő jegyzés van, talán Istvánfi kezével: Et hic et in Annalibus sub-ticent (így) causae, quae Felicianum ad istud parricidium induxerint, verum commune, et per manus tradita fama, ac a Cytharædis ad lyram canitur reginam ipsam mira arte procurasse concubitum Claræ filiae Feliciani Casimiro fratri suo, quae reginae erat a cubiculis, cum illa adventus temperie quasi suas pherulas oratorias in cubili oblita esset. Claramque pro eis e templo remisisset, ubi Casimirus reginae frater eam oppresisset, et cum calend. Januar. Clara patri id cum fletibus et lachrymis significasset, ita illum iniuria ista affectu ad vindictam summendam. — Így van nálam másolatban, melyet abból „Klára Visegrádon” című elbeszélésemhez leírtam. S innen említém az idézett helyen a citerásokat.”

¹⁵⁾ P. V. c. VII. „Inter quos erat miles ille tam gloriosus, hungaros inter omnes magno laudis praconio insignitus, Stephanus Konth denominatus, dominorum de Hedervára alto de sanguine ortus: quem nostrum ævum, viribus et virtute non minus præclarum, nedum loquitur, verum et resonanti lyra canit.”

¹⁶⁾ Zsigmond király krónikája 118. versszakában így:

Vitézek ott harmincketten valának,
Kiket sokszor hegedősök csácsogtak.

¹⁷⁾ Galeoti Martii de dictis et factis Mathiae regis, cap. XII. nálam Ed. Schwandtn. 4r. II. köt. a 177. lapon.

¹⁸⁾ Az ütközet után, írja Bonfini „coena non sine militari cantu transacta, incompósito extemporalique carmine ducum procerumque laudes concinuerunt.” Bonfini Rerum Hung. Decas IV. Lib. VI. Nálam Posonii, 1744. fol. a 482. lapon. — Veszprémi püspök Liszti János pedig 1568-ban a kenyérmezei diadal Bonfiniéle leírásához ezen jegyzést vetette: „Hæc omnia nostri transilvani fidei in tabernis longe aliter et verius decantant.” Pray Diss. historico-criticae in Annales veteres Hunnorum. Vindob. 1774. fol. a 80. lapon.

¹⁹⁾ Sokféle. X. darab. Bécs, 1808. a 126. lapon.

²⁰⁾ Így szókkal:

Énekbe hallottam, vagy volt vagy nem volt,
Tar Lőrinc hogy pokolba bement volt... stb.

s itt elmondja a mondát, de saját szavaival.

²¹⁾ L. értekezésünk 8. §-át.

²²⁾ . . . quem morem majoribus nostris fuisse, inveteratus apud vulgum usus etiam hodie docet. Diss. historico-criticae in Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hung. a 75. lapon.

dákban, végházakban előadták; többnyire pedig lakomákon s ünnepélyes alkalmakkor, úgy hogy zene és történeti ének nélkül az ilyes nem is gondoltatott. Néhány példát! Mellőzve mit e részben Priscus Rhetorból Etele udvarára nézve tanulunk²³⁾; Béla névtelen jegyzője beszéli, hogy „midőn Árpád Etele várába szerencsésen bémene, nagy vigasággal lakmározának naponként, s valamennyi hangmódok, a citerák és sípok édes zengései s a *dalnokok énekei mellett* mulatoztak”²⁴⁾. Hunyadi János asztalánál az óriás Lórántról s egyéb bajnok férfiakról és harcokról folytak az énekek, miket a kis Mátyás oly sóváran hallgatott, hogy étről itről megfedkezve egyedül e vitézi dolgok foglalák el egész valóját²⁵⁾. Király korában is ezek maradtak asztalának egyik fűszere²⁶⁾. Hasonlót beszél Galeoti a tudomány- és műszerető Bátor Miklós váci püspökről²⁷⁾. Említik ez asztali énekeket Zsámboki²⁸⁾, Telegdi is, mely utóbbi a magyarok szenvedelmes szeretetét korholja, melylyel a zene s az ebéd feletti énekek iránt viseltetnek²⁹⁾. E köz szokás és köz kedvelése az éneknek természetesen egy saját *dalnoki kart* tön szükségessé, s valamint mai nap a saját rovásukra élő zenészeken kívül a fejedelmi udvarokban rendes hangászkar is tartatik; úgy régenten a vezérek, királyok, várurak körül a dalnokok nélkülözhetlen részét tevék udvaruknak. Cornides III. Endre királyunktól hoz fel egy oklevelet 1292-ből, melyből kitetszik, hogy, valamint régenten a királyi vadászok, halászok, lovászok, szakácsoknak stb, úgy a királyi dalnokok eltartására is külön jószágok voltak kirendelve³⁰⁾. Bizony a Hunyadi János, a Mátyás király udvarában, a Bátor Miklóseban nem lehetett pusztán a szerencsére bízva, jó vagy nem jó dalnokok teljesítés e hivatást: s így gondolható volna miszerint arra korán neveltettek alkalmas tehetségű ifjak, ha annak irott nyomát nem találnók is. De szerencsére fenmaradt erre egy érdekes példánk Tinódinál a drégelyi halhatatlan hősről, Szondi Györgyről, ki hogy *két énekes apródját* a bizonyos haláltól megóvjá, azokat az öt ostromló Ali basa oltalmába ajánlotta³¹⁾.

Sajnos, pótolhatatlan veszteség az nemzetünk erkölcsi, miveltségi és politikai történetére nézve, hogy míg ez énekek éltek, senki, de senki sem találkozott, ki azokat a dalnokok s a nép szájából leírva, a maradéknak átaladta volna. Az akkori író világ merőn deákos volt, s az iránt, mi az élet fris ege alatt sarjadzék, némi megvetéssel viseltetett. Azonkívül a való azokban a költeménnyel fogott kezét, a miért már Béla jegyzője is a mondát lenézve azt stereotipszerűen „hamisnak,” a dalnokok énekét „csácsogónak” bélyegzi: nem sejtve hogy amaszt a történeti bírálat egykor biztosabb kézzel el fogta volna választani ettől mint ő, s hogy a költemény maga egy nagy valóság, mert a nép véleményét, felfogását, egész lelke irányát örzi meg, mi nem kevesebb fontos kiegészítője a történetnek, mint a történet maga. Mennyivel nagyobb szolgálatot tesznek vala ő, és Kézai, s a képes krónika szerkesztője, nemzetnek és tudománynak, ha szerkesztményök helyett forrásaikat beszélgetik vala, híven, hímезellenül. S a nyelv ismerete- és történetének mely megbecsülhetetlen kútfejét bírnók mi ezekben!

²³⁾ L. magyar költészettörténetem I. §-át: Handb. der ungr. Poesie. Pest u. Wien, 1828. I. köt. a IV. lapon.

²⁴⁾ Anon. cap. XLVI. Endlichernél a 177. lapon.

²⁵⁾ Galeoti cap. XII.

²⁶⁾ Ugyanaz, cap. XVII. „Sunt enim ibi musici et citharædi, qui fortium gesta in lingua patria, ad mensam, in lyra decantant . . . Amatoria autem carmina raro ibi cantantur, et ut plurimum gesta in Turcos in medium veniunt stb.

²⁷⁾ U. az, cap. XXXI.

²⁸⁾ A temesvári ostrom elbeszélésében Losoncival többi közt ezt mondhatja a várhadhoz tartott megszólításában: Nemde a lakomákon mondatni szokott versekből tudjátok, hogy a hivek csoda módra megőrizték minden veszélytől stb.: Admonitos esse vel vulgatis per convivium carminibus, fideles omni periculo mirandum in modum exemptos stb. L. Jo. Sambuci Expugnatio arcis Temesvari, in Append. Bonfinii, Ed. Sambuci. Basileæ, 1568. fol. a 816. lapon.

²⁹⁾ „Telegdi Miklós, midőn az evangéliumok magyarázatjában azon panaszkodik, hogy sokan volnának, kik csak a rövid misét és predikációt szeretik; azután ezt veti szemökre: „Maga ha valahol kövér *ebéden* volnának, nemcsak egy óráig, hanem napestig is elhallgatnájak a pohár mellett mind az éneket, mind az orgona, avagy síp, avagy hegedűszót.” Sándor István Sokféle. X. a 115. lapon.

³⁰⁾ L. Cornides: Vindiciæ Anon. Belæ Regis Notarii, a 216. lapon.

³¹⁾ „Két énekös apródját előállatá,
Az Ali basának két apródját ajánlá.”

Saját szavai Tinódinak, Budai Ali basa históriája 20-d. versszakában.

De ha a jámborok teszik vala is, fenmaradtak volna-e gondjok gyümölcsei? Nehezen; hiszen a magyar nyelv már István alatt iratott, s mi az, mit a rá következő öt század kincseiből megmentettünk? Azt azonban csodálni lehet, s az újabb kor rövidlítésének köszönhető, hogy a külföld példái még a xv., sőt a nyomtatni szerető xvi. században sem leltek nálunk követőket, s azok, kiket eddig mint a nép történeti énekei említőit idéztünk, még csak egy sort sem irtak le azokból!

Ezen énekek pedig nem lehettek költői becs nélkül is. A mi a népben készül, költőiség nélkül magát fen nem tarthatja. A java marad tehát, s miképen ez szájról szájra, ivadékról ivadékra megyen: változik, s ujabban és ujabban a nép költői szellemének gyöngyei rakodnak le réa. Birtokában vagyunk immár példabeszédink, birtokában népdalainknak, néhány bő gyűjteményben. Mennyi azokban az egészséges természet, érzés, képzelem, életbölcsesség! Mennyi még becsesbet tartott volna fen az a komoly neme költészetünknek, mely a nemzet országos érdekei, dicső tettei körül forgolódott! De mi férfiakká lettünk előbb, hogysem ifjúságunk kincseit gondosan elraktuk volna, s mint férfiak, nem becsülve azokat, túl adtunk rajtuk³²⁾. Mennyivel szerencsésbék nálunknál e részben a szomszéd szerbek, kik le nem élén még ifjúságok korát, és sajátjukat az előbbre haladt nemzetektől még jókor becsülni tanulván, azt az örök feledéktől szerencsésen megmentették. Nálunk írók léptek a népköltők helyébe, kik nyomtatásban elterjesztett munkáikkal lassanként kiszorították a nép történeti Músáját uralmából, de helyette jobbat adni képesek nem voltak. Köztök t. i. szerencsétlenségünkre sokáig nem találkozott talentos ember, ki a népköltészet szépségeit az általok kezdett költői irodalomba át tudta volna vinni; minél fogva azon időszak, mely a népköltészetet váltja fel, s melyre immár áttérünk, minden egyéb becsel bir, csak a költészetével nem.

2. §.

A magyar eposi irodalom kezdete. — Annak nemei s képviselői. — A „historiás ének.”

Eposi *irodalmunk* a tizenhatodik században keletkezett. Azon néhány történeti tartalmu ének t. i., mely az ezt megelőző időből maradt fen, vagy bizonytalan koru, mint a híres „Emlékezzenk,” mely azonfelül sem elég fontos, sem eléggé ismeretes nem volt, hogy eposi irodalmunk kiinduló pontjául szolgálhasson; vagy hangban és alakban inkább a lyrai költés körébe tartozik, mint a szent *László királyról* szóló, általam kiadott, régi ének¹⁾, s a Döbrentei által fölfedezett s kiadott emlékdal *Mátyás királyra*, és siralomének *Both János veszedelmén*²⁾. Csak midőn a sajtó áldása kezdett Magyarországon is elterjedni, látunk mintegy bájvessző által egy sereg író merülni fel, ki ez ágában az irodalomnak váratlan munkásságot fejte ki, melynek egymás mellett három fő tényezője észrevehető: *a vallási, a politikai, s az időtöltési szükség*. E szerint három fő osztályát különböztetem meg xvi. századbeli eposi íróinknak. *A vallási epicának*, mely a szent könyvekből szedte tárgyait, atyjává a hitujító mozgalmak egyik nevezetes bajnoka, Batízi András lett 1540., kit e század első felében Tinódi Sebestyén, Csíkei István, Kákonyi Péter, Szeremlyéni Mihály, Baranyai Pál, Székely Balázs, Fekete Imre, Biai Gáspár, Dézsi András és Sztárai Mihály, annak második felében pedig Tarjai Mihály, Bánkai Nagy Mátyás, Erdélyi Máté, Gáspár barát, Torkos János, Ilosvai Péter, Bornemisza Miklós, Sztárai Miklós, Decsi Gáspár, Tolnai György, Ilyefalvi István s néhány névtelen követtek. A második osztályból, melynek munkássága inkább a hasznos és mivelő időtöltést vette célba, egy kör, a szép Magyellóna névtelen fordítója (1535) példájára, az olasz, francia és német,

³²⁾ Azon régi költemények, mik a Kisfaludy - Társaság Népköltési Gyűjteményében (Erdélyi által kiadva, Pest, 1846 — 8. 3 kötet) történeti költeményekként adatnak, vagy nem eposiak, vagy nem népiek.

¹⁾ Jankowichnak Révai által magyar régiségeiben (Antiquitates Litteraturae Hung. Vol. I. Pest, 1803. a 23 — 26 ll.) megismertetett codexéből. L. Handbuch der ungr. Poesie. I. Bd. a 4 — 6 lapokon.

²⁾ L. ezeket a Régi Magyar Nyelvemlékek II. kötete 2-dik osztálya 5. és 39. lapjain.

középkori regényes irodalomból kölcsönözte nem annyira tárgyait mint munkáit: kik közül valók Istvánfi Pál, Vasfai Gáspár, Enyedi György, Fabrici István, Bogáti Fazekas Miklós, Sávári István, Györgyei Albert, kik is, bár nem nevezve, nagy részt mai napiglan a nép kezében forognak. Egy más kör, Idari Péter (1548) nyomán *classica tárgyakkal* foglalkodott, mint Ilosvai, Dálnoki János, Vajda Lőrinc, Huszti Péter, Csáktornyai Mátyás, és néhány névtelen. Egy harmadik kört képeznek ezek közt a régi és újabb *idegen történetek* feldolgozói, mint Csegéri András, Töke Ferenc, Sztárai Mihály, Varsányi György, Valkai András, Bogáti, Veres Gáspár és Cserényi Mihály. Mi e két fő osztály mellőztével, ez úttal a harmadikat választottuk értekezésünk tárgyává, melynek emberei egyrészt a nemzeti mondából, de többnyire a régibb s az egykoru *nemzeti történetből* kölcsönözték anyagukat. Itt kezdetül az „Emlekezzenk” foglalja majd el figyelmünket; utána Farkas András (1538), zsidó-magyar krónikájával, mely irányköltemény ugyan inkább, mint tisztán elbeszélő darab, de épen irányánál fogva rokon többi eposi íróinkkal; tőle megyünk át Tinódihoz, a „historiás ének” legérde- mesb bajnokához, kit e században Bánkai, Ilosvai, Göröcseni, Valkai, a két Temesvári, Csanádi Deme- ter, Gosárvári, Bogáti, Szöllösi István és Gyulai Márton követtek, míg egy hosszú időköz után Zrínyi a historiás éneket az epos magasságára emelte fel.

3. §.

A legrégebb historiás ének az „Emlekezzenk.” — Írója nem Csáti. — Kora bizonytalan. — Kútfeje. — Becse.

A legrégebb historiás ének, mely a múlt századok viszontagságaiból megmenekült, az „Emlekezzenk regiekrel” kezdetű, mely Pannonia bevételét beszéli el. Legelőször is a figyelmes Pray tett róla említést 1774-ben e szavakkal: „*patria cantilena seculi XIV., quam ex vetustiore sumtam esse, non modo orthographia, sed rhythmorum ac structurae ruditas docet*” ¹⁾. Ettől Cornides kapta, ettől Révai, kitől az Horvát István birtokába szállt. Kiadása eddig kettő: Révaié, szorosán az eredeti szerint, s egyszersmind mai olvasással ²⁾; enyém, mai olvasás szerint, s kiegészítve három versszakkal, mik némi hézag után az éneket, Horvát állítása szerint, befejezik ³⁾. Mailáth János azt III. Béla idejébe teszi, szerzőjének Béla kir. névtelen jegyzőjét sejtve, mint kinek xxv. fejezete a szóban levő ének tartalmával szerinte feltűnőleg egyeznék ⁴⁾. Pray, mint láttuk, a xiv. századba helyezi, de régibb szövegen alapszani hiszi; Révai „a kéziratot” a xiv. század vége s a xv-nek eleje közé ⁵⁾; Horvát István végre a mohácsi veszedelem utáni időbe, szerzőjének Csáti Demetert tartva, ki magát a vég szakban vallja annak ⁶⁾. Annyi igaz, hogy egy *Demetrius Chath*-ot találok 1494 és 1509 közt a krakai egyetem magyar tanulói közt ⁷⁾; s hogy az imént említett vég szak e szavai: „*Ezt szerzették ... Mikort nagy bú vala Magyarországban*” könnyen a mohácsi veszedelemre érthetők: de azt hogy a felebb említett három vég szak ez énekhez tartoznék, magammal elhítni nem tudom. Ugyanis a tárgy azon szakkal, melylyel azt Révai rekeszti be, teljes és kerek egészét képez, s ama függeléktől annyival inkább idegen, mert míg annak előadása a hazai krónikáéval teljesen egyezik, e függelék, mely Buda vezért Árpád utódjává teszi, a nemzeti mondától és történettől, különösen ez ének forrásától, miről alább bővebben szólunk, egyformán elüt; mihez még az a különös körülmény is járul, hogy Horvát szerint a

¹⁾ L. Pray: Diss. historico-criticae in Ann. vet. Hunn. Avar. et Hung. 75. lapon.

²⁾ L. Révai Miklós Elegyes Versei. Pozs. 1787. a 273 s köv. ll.

³⁾ L. Toldy's Handbuch der ungrischen Poesie. 1. köt. 4. s 6—10 ll.

⁴⁾ Mailáth: Magyarische Gedichte. Stuttg. und Tüb. 1825. a XVII. lapon.

⁵⁾ Az idézett helyen.

⁶⁾ Horvát István: Rajzolatok a magyar nemzet legrégebb történeteiből. Pest, 1825. az 51. lapon.

⁷⁾ L. Miller Jak. Ferdinandtól: Regestrum bursae Cracoviensis Hungarorum. Budae, 1821. a 16. lapon.

kézirat épen az ének valóságos vége s a Csáti-féle három szak között hézag. Mailáth nézete Béla jegyzőjének szerzőségéről már annál fogva sem áll, mert ennek idézett fejezete s az ének tartalma közt nem csak hasonlat nem létezik, hanem inkább a kettő két egymástól merően különböző eseményt tárgyal: Béla jegyzője t. i. *Tökötöm kémlődését Erdélyben*, s mi annak következése volt, az oláh Gelu megverését s *Erdély elfoglalását*⁸⁾; a régi ének pedig *Árpád ismeretes követségét Szvatapolkhoz*, s a *dunai tartományok bevétele*t tárgyalja, melyet azonfelül Béla jegyzője másutt, Zalánról írtában, nagyon eltérőleg beszél⁹⁾).

Érdeemes lesz, az említett három vég szak s így a Csáti szerzőségének is mellőztével, ez ének korához érdemleg szólnunk: mire annak forrása, nyelve s írásmódja vethetnek némi világosságot.

Mindenek előtt összevetvén tartalmát régi történetíróinkkal, azon előadásban akadunk ez ének kétségtelen forrására, hogy ne mondjam eredetiére, melyet a bécsi képes krónika (1358), Muglein Henrik német fordítása (kétségtelenül 1365 előtti időből)¹⁰⁾, s a budai krónika (1473) tüntetnek elő csekély eltérésekkel, s melyet Turóci vett fel, szinte némi változatokkal, szerkesztményébe. Az összevágó sorok egymás mellett olvasása több tekintetben tanulságos levén, következzenek azok itt, megjegyezve, hogy a két legkézenforgóbb szöveget választottam, a Turóciét s Mugleinét.

„EMLEKEZZENK REGIEKREL.”

2. Erdélységben letelepedének ... (a magyarok)
3. Ott jól tének űmagokkal.
6. Az egyek kezettek jelesb vala,
Kinek neve Árpád vala,
Mindeniknél gasdagb vala ...
7. Mikort azt hallották volna
Hogy az Duna jó víz volna,
Lakóföldre nagy jó volna,
Hogy annál jobb sohol nem volna;
8. Egy kevetet választának
Duna-látni bocsátának ...
9. Kevet juta Duna mellé,
Földét fivét megsemlélé
Duna vizit-és megkimlé ...¹⁾
10. Herceg akor az földön lengyel vala ...
11. Kevet futa bé Veszprémbe
Az hercegnek eleiben,
Magyaroknak ű szovával
Kesseneti lén nagy tisztességgel.
13. Herceg azt igen erile²⁾,
As kevetet megvendiglé,
Ű magának jónak itélé,
Mert azokat kősnépnek véle³⁾

TURÓCI, II. 3. — MUGLEIN, XI. XII. XIII.

2. 3. In Erdeleu ... quieverunt, et pecora sua recreaverunt.
Do raubenten sie tzu erdeleb mit iren rossen und tyren und prachten die tzu kreften...
6. Fuerat autem ex istis capitaneis ditior et potentior Arpad.
Vnder den siben haubtlewten waz der reychst vnd der gewaldigest arpad genant ...
7. Audientes autem terrae utilitatem, de habitatoribus, quod optimus fluvius esset Danubius, et melior terra in mundo non esset...
Do horten sie das vngerland ein gut land were von welden fischen vnd wasser ...
8. Miserunt nuntium, nomine Kusid ... ut iret et totam terram prospiceret ...
Do santen sie mit gemeinem rate ein poten in vngerland der was kysend genant daz er besehen scholde die potschaft des landes
9. Cum ergo Kusid venisset in medium Hungariae, et circa partes Danubii descendisset, vidit ... terram bonam ac fertilem, fluvium bonum et pratosum ...
Do derselb pote der vrogenant ist gnuget sün kom mitten in vngerland an die tunaw vnd besah wie fruchpar das land wer von vischen vnd von welden ...
10. 11. Deinde venit ad Ducem provinciae ... Zwatapolug, salutavitque eum de suis, et causam, pro qua venerat, manifestavit ...
do kom er tzu dem hertzugen swechu polluch ... vnd begrust den von den seinen die in gesant hetten vnd sagten dem fursten das sie gern in selnem lande wonen wolden.
13. Haec audiens Zwatapolug, gavisus est gaudio magno, putabat enim illos esse rusticos, et venire vt terram eius colerent, propter hoc nuntium delicatum remisit ...
Do das erhört zwech polluch do ward er fro vnd wolt wenen sie weren pauren dy im sein land arbayten ... wolden vnd begabte den poten vnd sant in hinwider zu in ...

⁸⁾ L. Anon. Ed. Endlicheri. Cap. XXIV — XXVII.

⁹⁾ L. ugyanott, a XIV. s követk. fejezetekben.

¹⁰⁾ L. M. G. Kovachich: Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke stb. Ofen, 1805. I. a XXV. lapon.

¹⁾ Az *és* itt még eredeti formájában áll az *is* értelmében; helyenként *es* áll, az *éből* az *isbe* átmenetnek közvetítő formája.

²⁾ Örüle.

³⁾ *Kősnép*: földművelő nép értelmében áll.

14. *Kévet onnyat elsiete,
Egy palackot kerestete,
Duna visében belé telésé⁴⁾,
Feldet, fívet hamar kerestete.*
15. *Azt Erdélbe el-béivé,
Árpád előtt mind letévé.*
16. *Kapitánok oda gyűlének,
Duna visét ők megláták,
Földet fívet-és megláták,
Ottan reá tanácsot tartának.*
17. *Egy fejer lovat hozatának,
Féket nyeret aranyast hozának,
Az herceghez bocsátának,
Hogy ilyen szóval neki szólnának: ...*
20. *Az szép lónak erltében
A szót mondá az kevetnek:
Annat adok én feldemben⁵⁾,
Mint kívánnak ők nagy bőséggel ...*
22. *Kevetek bessélnék kapitánokkal; ...*
23. *Istent ők ott imádának,
Háromszer Deust kiáltának ...*
24. *Tőlek maradott nekenk az szokásonk,
Hogy ha mikoron árut mi szakásonk,
Deus Deus! ott kiáltonk,
Bizonságonk hogy megárultonk.*
25. *Hamar mind felkészülének,
Harmad kevetet választának,
Az herceghez bocsátának,
Hogy ilyen szóval neki szólnának.*
26. *Herceg! jól meggondolj magad,
Hogy ez feldet hamar elhagyjad,
Mert magyaroknak árun adtad ...*
28. *Feldedet adtad fejer lovan,
És fívetet aranyas féken,
Duna vizit aranyas nyergen,
Akort való nagy székségedben.*
29. *Herceg hallá, mosolyodék ...
Az kevetnek akoron szólala: ...*
30. *Ha az szép lovat azért kildték,
Egy sulyokkal majd agyon verjék,
Nyeretet vessék az Dunába,
És az féket az fiben elrekezték⁶⁾.*
31. *Kevetek azt mondák az hercegnek: ...
Azzal az magyarok károsok sem lesznek ...*
32. *Mert ebek lóval mind meghíznak,
Nyerge leszen halászoknak,
Az fékvel kaszások osztóznak,
Azért teutának ők sok jót mondanak ...*

14. *Kusid autem de aqua Danubii lagenam implens; et herbam periarum ponens in vtrem, et de terra nigri sabuli accipiens, ad suos reversus est.*
Do nam der pot kysend ein layt logel mit wasser aus der tunaw vnd nam auch des grasses vnd der erden des schwartzen ackers vnd legt die drew in ein pulgen und fur wider tzu den seinen.
15. ... *et lagenam aquae, terram et herbam eis praesentavit.*
... vnd tzaigt im das layt fass mit dem wasser vnd daz grass vnd die erden ...
16. *De quibus ipsi sapiendo, bene cognouerunt terram optimam esse, et aquam habere dulcem, et pratum cum herbis foenilibus...*
Dein communi consilio ...
Darnach santen die hewnen mit gemeynem rate ...
17. ... *ei equum album, magnum, cum sella deaurata auro Arabiae et freno deaurato, miserunt pro terra sua...*
... Kysend den vorgeanten poten tzu dem fursten des landes vnd santen im ein rosse daz waz gross vnd weyss mit einem satel der verguld mit golde von arabia vnd auf dem rosse lag ein tzaum der was guldein vnd waz dezzelben goldes von arabia fur sein erden.
20. *Dux vero subridens ait: habeant, quantumcunque volunt pro hoc munere.*
do lacht der hertzog vnd sprach tzu dem poten sie schullen nemen der dreyer als vil als sie wollen vmb die gabe.
22. *do fur der pot tzu den hewnen wider vnd sagt in dise mer ...*
23. *Arpad vero cum suis ... omnipotentis dei clementiam rogavit ... Omnes hungari clamaverunt: Deus, Deus, Deus, tribus vicibus.*
24. *Ibi inventus est vsus iste, et servatur apud hungaros vsque modo ...*
25. *Arpad autem interim cum septem ducibus Pannoniam intravit ... tunc nuncium alium ad Ducem miserunt, et ei hanc legationem mandaverunt ...*
Do tzoeh arpad mit den andern sechs hauptlewten ... in panoniam ... vnd santen do ein andern poten tzu dem hertzogen vnd enputen im die potschaft:
26. ... *super istam terram, quam a te emerunt, diutius nullo modo stes ...*
Du edler furste die let sagen arpad mit den seinen daz du nit lenger solt sitzen in irem land daz sie von dir gekauft haben.
28. ... *terram tuam cum equo emerunt, herbam cum freno, aquam cum sella, et tu propter ... inopiam ... terram, herbam, et aquam concessisti.*
das ertrich mit dem rosse daz wyssmat mit dem tzaume daz wasser mit dem satel.
29. *Cumque duci dicta esset legatio, subridens dixit:*
Do lacht der hertzog und sprach:
30. *Equum illum malleo ligneo interficiam, frenum autem in pratum proiciam, sellam vero deauratam in aquam Danubii abiciam.*
ich will daz pferd das sie mir gesant haben mit einem hamer toten vnd wil den tzaum werfen in die wisen vnd den satel in die tunaw.
31. *Cui nuntius: et inde, Domine, quid damni habebunt ...*
Do sprach der pot zu dem fursten was achten des die hewnen ...
32. *Si equum interficis, canibus suis victualia dabis; si frenum in herbam proicies, homines sui qui foenum falcant, aurum freni invenient; si vero sellam in Danubium abicis, piscatores illius aurum sellae super littus exponent, atque domum reportabunt.*
ob du das pferd totest so fress es die hunde vnd wirffestu den tzaum in das grass so komen die mader vnd nemen daz gold tzu irem nutze wirffestu aber den satel in die tunaw so vinden in vischer vnd furn in tzu lande.

⁴⁾ A töles-ér törzsöke.

⁵⁾ Anna, enne (söt ana, ene, mene) az annyi, ennyi (mennyi), régi formája.

⁶⁾ rejték.

33. Herceg ottan megfélemlék,
Seregekkel gyülekezék,
Az Duna mellé el-bekeltezék.
34. Árpád juta magyar néppel ... 7).
35. Az herceggel megvívának,
Isten vala magyar néppel ...
36. Az herceg ott megvereték,
Csak egyedül futnia esék.
Az Dunára őt kergeték ...
37. Az Dunában beszéktete (Szvátopolk),
Hogy már magát ott megmenthetnéje,
Inkább magát ott elrekkenté.
38. Árpád vala nagy eremben,
Mert az ország lén kezében.
Ő megszálla fen egy hegyben,
Székesfehérvárhoz lén ű kezelben.
33. Dux ergo ille, his auditis, exercitum cito congregavit, timens
hungaros, et ... eis obviam venit.
Do der hertzog das erhört do sament er ein grossez her von
allen seinen freunden vnd fur do gen den hewnen.
34. Illi autem interea prope Danubium pervenerunt ...
do beegent ym die hewnen pey der tunaw ...
35. ... pugnam inierunt. Fuit autem auxilium Domini cum hungaris ...
... vnd stritten mit dem fursten dez landes do ging dez hertzog
gen von panonia panyr nider ...
36. Dux ... se in fugam convertit, persecuti suntque eum hungari
usque ad Danubium ...
do floh der hertzog auss dem strayt vnd kom vntz an die tunaw ...
37. Ibi præ timore in Danubium se iactavit, in quo, præ aquarum
vehementia suffocatur.
vnd wolt darvber swemmen durch der hewnen vorcht do ertrenkt
yn daz wasser ...
38. Retradidit autem Dominus hungaris Pannoniam ... Arpad cum
ceteris hungaris castra fixit in monte Noae prope Albam.
also ward den hewnen wider daz land paunonia ... her arpad ...
pawt ... sein purk auf dem perg notze pey weyssenpurck.

Ezen összeállítás után az elbeszélés menetelének, többnyire a szavaknak is, azonsága felment annak bizonyítgatásától, hogy a magyar verselő az említett névtelen krónikából merítette előadását; valamint ebből meríté a magáét egy más verselő is, ki azt deák rímekre szedte, s I. Lajos királynaknak ajánlotta ¹¹⁾, középkori igen rossz deáksággal, de nem minden szellem nélkül. Ebből, az ének korára nézve, kiderül az is, hogy azt a xiv. század közepén túl visszavinni ugyan nem lehet; de hogy igaza lehet Praynak, midőn azt a xiv. századba helyheti: a minek a nyelvezet sem mond ellent. T. i. nem hiányzanak benne némely maradványai a régi nyelvnek, mind formákban, milyenek a többes birtok- és személyrag *állandóan* nyílt alakjai: emlekezzenk, nekenk, szokásonk, szakasztonk stb., mik mai nap csak tájsházilag élnek, de régenten általános érvényességűek voltak; továbbá a *háromszer* (23. versszak), *anna* (annyi 20. vsz.), a nevező eset szenvedő helyett, péld. hét kapitánok emelének (3. vsz.), Duna látni (8. vsz.); mind szavakban: milyenek a jutni „jöni” értelemben, telcsé (telté v. tölté, (14. vsz.); *megárultunk* (24. vsz.), és e sorok:

A Cseken ök csekének,
A Tetemben el-feltetének (34. vsz.) ⁸⁾.

Az írásmód nem kisebb ingadozást mutat, mint nyelvünk minden eddig ismeretes régi emlékei; de az egyes hangok kifejezésében ezektől sokban sajátosan eltér. Révai kiadásában t. i., melyre egyébiránt, az eredeti nem lévén előttünk, bizton nem merünk építeni, semmi nyoma a *cs*, *gy*, *ly*, *ny*, *ő* helyett a xv. században s a xvi.-nak elején divatozott egyszerűített betűalakoknak (*z*, *g*, *l*, *n*, *o*); a *cs* hol *ch*, hol *chy*-vel van kifejezve, mely mód a xiv. században támadt, utóbb egyes betűvel pótoltatott, a xvi. század elején pedig újra föléledt; a *c* mindig *z*-vel, az *i* és *j* pedig majd mindig *y*-nal tétetik ki: miknél fogva hajlandó vagyok a „kéziratot” 1530 köré tenni. De ismétlem, hogy e kérdést csak a kézirat megismerése döntheti el. A verselés gyarlósága, melyet Pray emleget, nem igazít útba, mert míg péld. Magyar Benigna 1513-ki imakönyvében sz. Bernát éneke nagy részt elég hangzatos versekből áll, az egész xvi. századbeli irodalom e tekintetben valóságos elmaradást bizonyít. De a schema mely a nyolc, kilenc és tíz tagu sorokat törvény nélkül váltogatja, és csak elvételéből vagy szükségből vesz fel néhányszor tizenegy s tizenkét tagot, csakugyan a xvi. századnál régibb időre mutat, mert amakkor a historiás ének már egyforma hosszúságú, tizenegy vagy tizenkét tagu, négyes szakokban szólott, kivéven minden szak vég sorát, melyet különösen Tinódi, s utána Ilosvai, egy

⁷⁾ Jut a régi nyelvben = jő.

¹¹⁾ L. Engelnél: Monumenta Ungrica. Viennæ, 1809. 3 — 54. II.

⁸⁾ gyülene, feltetése.

taggal, néha egy lábbal is, meg szeretett toldani. — Bármely korbeli legyen tehát ez ének fenmaradt példánya, mihez csak saját látomás után szólhatnánk talán nyomosabban: semmi sem ellenzi, hogy azt Prayval ne a xiv. századnak tulajdonítsuk; habár annak későbbi készültét sem tartjuk lehetetlennek.

A mi a költői becset illeti, azzal az ének nem bír. Szárazon, minden cifrázat nélkül, mit neki érdemül tulajdonítunk, s nagyon is józanul, beszél az, mit a kronista, kiből merített, helyenként fölmelegedve, deák verselőnk pedig nem minden színezet nélkül adott. Szvatoplukot péld. ez így festi:

Zuetopoluch vocatus
Fuit dux regionis
Simplicitati datus ...

s ismét:

Tunc dux agriculiores
Hos fore aestimavit,
Decipitur nam sanguis
Simplex ex puritate,
Cito dum fraudis anguis
Hunc mellit falsitate stb.

míg az „Emlékezzenk” szerzője csak egy sótalan névfejtésre mer kitérni, midőn Dézs városa nevét a magyar vezérek „Deus!” felkiáltásából eredtetni, mely utóbbi a deák szövegbe ugyan beillett, de a magyarba? ...

Ennyit azon egy magyar historiás énekről, mely ha kétes korbeli is, de a fenmaradtak közt kétség kívül legrégibb.

4. §.

Farkas András zsidó-magyar krónikája. — Tartalma. — Politicai iránya.

Midőn Gálszécsi István Krakkóban, 1538-ban „a keresztyéni tudományról” szóló könyvecskéjét adta ki, *Farkas András*, kinek élte körülményeiről egyébiránt semmi tudomásunk nincsen, ahhoz, Bod Péter tanutétele szerint¹⁾, egy ily deák című verses krónikát csatolt: *Chronica de introductione Scytharum in Vngariam et Judæorum de Aegypto*. „Iratott, úgy mond, 1538-ban, nyomt. Krakkóban Srétben.” Jankowich kétkedéssel volt e munka létezése iránt, mert sem Gálszécsi azon példánya mellett, melyet ő bírt, sem másutt *Farkas* krónikájára nem akadhatott. Véleményem szerint azonban nem volt ok Bod Péter előadása valóságán kétkedni, miután ő más helyt Gálszécsi említett munkáját bírálja²⁾, s így bizonyos hogy a *Farkas* krónikája is, akár az elsőbb könyv mellé volt nyomtatva, akár csak ahhoz kötve, kezén forgott. És valóban e régi, s első kiadásában eddig hihetőleg már végkép elenyészett munkácska fenmaradt Bornemisza Péter 1582-ki Énekes könyvében, melynek egyik példánya a m. kir. egyetemi könyvtár kincsei közé tartozik; és újra, néhány apró eltéréssel, Gönci Fabricius Györgynek 1592-ki énekes gyűjteményében, melynek csak három példányát ismerem, mik közül én a m. academiái könyvtárét használtam.

Az említett gyűjteményekben a szóban levő krónika név nélkül adatik; Bornemisznál ily címmel: „*A zsidó és magyar nemzetről. Miképen az úr isten Izraelnek népét Egyiptomból és hasonlóképen a magyarokat Scythiából kihozta.*” Göncinél a felírás hiányzik. Szerző párhuzamot von a zsidók és magyarok viszontagságai között: eléadja mint hozta ki isten a Mózsés népét Egyiptomból a Vörös tengeren által Kánaánba, s a magyarokat Scythiából a Tanais vizén át Magyarországba, okául adván e kivándorlásnak, hogy noha a magyarok ősi hazájokban hatalmasak voltak, de bálványt imádván, isten adá szívkbe azon gondolatot, hogy napnyugat felé keressenek hazát. Ismét az Izrael népéhez térve, eléadja

¹⁾ Magyar Athenás. 1766. a 81. lapon.

²⁾ U. ott. a 89. lapon.

mint áldatott meg jó fejedelmekkel, míg isten parancsolatait tisztelé; ezentúl vétkei díjában mennyit szenvedve pogány ellenségek által stb.: így lőnek a magyaroknak is Atilától „ifju Lajos királyig” sok jó fejedelmeik, gazdag tartományaik stb.;

Mind ezeket isten mellénk adta vala,
De jobb részét tőlünk meg elszakasztá;
Mert elfeledkezénk ő nagy jóvoltáról,
Kegyelmességéről, sok jó adományáról,
Meg sem emlékezénk régi dolgairól:
Háládatlanok lőnk sok jó ajándékáról.

Haragra indítók hitetlenségünkkel,
Vakságunkkal és nagy hamisságunkkal;
Kezdénk boszontani kazdag aranyunkkal,
Drága ezüstünkkel, ezekben bízásunkkal,
Az Szerem borának nagy torkosságával,
Paráznaságunkkal, rőttenetes bűnünkkel.

Azért ő haragja ellenünk gerjede,
Boszuálló ostora reánk szálla;
Köztünk meghasonlánk, irigység, gyűlölség
Miköztünk támadá, kezdénk egymást üldözni:
Nagy sok környülvaló szép tartományokat,
Jeles országokat tőlünk ismét elveszte.

de végre a török császár vere meg bennünket, mint a zsidókat Nabukodonozor ...

Sok kiáltásokkal az nagy istent bántók,
De bűnünkből nem akarunk kitérni,
Mi kápolnáinkban voltak éneklések,
De a szentírásnak nem volt predikállása:
Azért mi mind elvesztők sok monostorinkat,
Mint Jeruzsálemet és Salamon templomát.

s valamint a zsidók a babyloniai fogságra vitettek, úgy a magyarok a török földre ...

Kik megmaradának ilyen nagy romlástul,
János királyt királylyá koronázák.
A király meglátá hogy ő nem bírhatná
Pogán törököknek temérdek sokaságát:
Bölcsen cselekedék, frígyet veleket vete,
Hogy csak épülhetne a megnyomorult ország.

Másfelől esmétlen az magyari urak
Elhajlának koronás királyoktul,
Pártokat ütének János király ellen,
Királyt választának im a Németországból;
A sok pártolással felföldet elveszték,
És annál is inkább az ország nyomorodék.

Harmadszor is a zsidó néphez menvén át, elmondja miszerint Babyloniából kiszabadultak, s isten ismét profétákat küldé közéjük, és megváltó fiát, de kit ők megölének: a miért is végkép elhagyá őket s Jeruzsálem elpusztúlt. Így bocsáta, folytatja, isten közénk is sok bölcséket és tanítókat (az új hit papjait értve):

De jaj mind azoknak kik nem elégednek
Egy Krisztussal az ő idvösségekre,
Kik egyebek által várnak idvösséget,
Vagy önnön magoknak érdemeknek általa:
Ezek megtagadják a Krisztusnak vérét,
És az ő szent atyját káromlással illetik.

Kéri tehát a magyarokat hogy az isten ígését ne üldözzék, hanem hallgassák s kövessék azt: isten megbocsátand:

És annak felette jó Magyarországot
Nekünk megépíti és ismét hatalmat ad.

A tartalom e vázlatából, melyet azért egészítettünk ki több idézetekkel, hogy olvasóink azok nyomán a teljesen ismeretlen szerző és költemény módjával, nyelvezetével s egészen saját szchemájával megismerkedhessenek, kitűnik, mikép itt az elbeszélés tárgya nem cél, hanem eszköz: eszköze a rábeszélésnek, a megindításnak; hogy tehát iránybeszélylyel van dolgunk, mely hazafi és protestans-erkölcsi álláspontból indul ki. S így nem lepend meg a vég szak, mely imahangon így szól:

Azért mi kérjük szüntelen az istent:
Jámbor királyt hogy nekünk is rendelne,
Magyari uraknak ő kemény szüveget
A nagy jámbor király mellé egyesítse!
Adjon békeséget minden népek között,
Hogy mi ő felségét dicsérhessük egyemben.

Mellesleg legyen mondva, hogy e versszak azon alkudozásokra emlékeztet, mik amaz időben a két király közt folytak, s miknek eredménye a váradi béke lön, épen azon évben, melyben Farkas munkája készült.

Ezen énekből azt is látjuk, miképen a költészet, mely a sajtónak Magyarországon közönségessé létele által a xvi. század első felében élénkebb virágzásnak indult, legott a nemzet öszves érdekeivel azonosult, s épen azért mert köz ügynek szolgált, nem pártnak és napi érdeknek, valóban nemzeti állást foglalt el. Mi értekezésünk további folyamatjából bővebben fog kitűnni.

5. §.

Tinódi Sebestyén. — Élete. — Fenmaradt s elveszett munkái. — Jelleme.

Több tekintetben legnevezetesebb, valamint legmunkásabb is xvi. századbéli versíróink közt Tinódi Sebestyén, ki magát helyenként Lantos Sebestyén deáknak, Sebők deáknak nevezi. Élete fölött a legsűrűbb homály lebeg, egy régi írónk sem említi őt, noha többen, mint látni fogjuk, meglehetősen kiaknászták verses krónikáit. Azért a mi keveset róla mondhatok, ön nyilatkozataiból tudható vagy sejthető, mik itt ott verseibe beszöve találtatnak. Neve után ítélve, mely a kor szokása szerint inkább hely- mint családnévnek tekinthető, Fejér megye Tinód nevű népes pusztájáról származhatott, mely költőnk védura Török Bálint jószágai egyike volt, vagy legalább azokhoz közel esett. Tinódinak dunántuli nyelvjárása is ide mutat. Szüleiről szinte nincs tudomásunk, de igen hihető, hogy alsorsu származás volt, miután írásai után benne mindenütt kifejezetten a nép emberére ismerünk. Először Sziget várában találkozunk Tinódival, mely akkor Bálinté volt, hol fenmaradt munkái legrégebbikét, „Judít asszony históriáját” írta ¹⁾, és 1541-ben súlyos betegségben, „Buda veszéséről és Török Bálint fogságáról” szóló krónikáját ²⁾. Konstantinápolyba vitetvén Török Bálint Szulimán császár által, s annak neje Pemflinger Kata elhagyván e veszedelmes hadi fészket, Tinódi is tova költözött, s 1542-ben „Perényi fogságát” már „Baranyában szörzé szent György innepébe,” hihetőleg még Töröknénél, ki ura után e megyében is tetemes jószágokat bírt; de miután e jeles asszony Debrecenbe ment, hol férje feletti bá-

¹⁾ Juditot a következő sorok fejezik be:

Ezt szörzötté az Anthimus - Szigetben,
Tinódi Sebestyén deák könyvében,
.....
Török Bálintnak házában éltemben.

²⁾ Ennek vég szaka így hangzik:

Ezör ötszáz negyven és egy esztendőben,
Budáról császárnak el-alámentében,
Szigetben ki szörzé vala nagy fektében,
Vitéz urán való nagy kesergésében.

natában nem sokára elhalt³⁾, Tinódit tolnai főispán Verbőci Imre pártfogása alatt leljük, kinek kozári viadalát 1543-ban Daruvárt írta⁴⁾, „Verbőci Imrőhöz való szerelmébe,” kinek „ki ezt szörzé, vagyon jó akaratjában,” úgy mond végelötti versszakában. Nem sokára ezután elhanyagolt, úgy látszik, Tinódi szerencsése, vagy legalább tűrhető sorsa. T. i. 1544-ben már bujdosó állapotban mulatott Nagyszombatban, hol „Az szalkai mezőn való viadalról” szóló historiáját írta⁵⁾. Itt rögtön megszakad a fonal pár évre, mert 1546-ban írt krónikája „Szulimán császár Kazul basával viadaljáról” a kelet helyét nem tartotta fen. Két évvel utóbb Nyirbátorban készített egy feddő költeményt „Sokféle részögről,” melynek végén panaszosan említi szomszágát, miután az udvarbírák neki bort nem adnak⁶⁾: miből, valamint egy más feddő versezetéből „az udvarbírákról és kulcsárokról,” mely azonban későbbi munkájának látszik, gyanítható, mikép szegény Lantos Sebestyén váltva hol egy hol más nemesi udvarban tartózkodott⁷⁾, melyek közül a Betlen Farkasét Bonyhán s a nagyidait (Kassa mellett) név szerint is megemlíti. Végre Kassán csakugyan megállapodék, hol öt évig lakott „Ferdinandus királynak hív voltába”, de szigorú körülmények s egészségének koronkénti gyengélkedése közt⁸⁾. Itt több rendbeli kisebb nagyobb munkái készültek, név szerint 1548-ban: Varkucs Tamás idejébe lőtt csaták Egerből; 1549-ben: Dávid királ mint az nagy Góliátval megvív; Szitnya, Léva, Csábrág és Murán váraknak megvevése; 1550-ben: Kapitán György bajviadalja; Károl császár hada Saxoniába; Hadnagyoknak tanúság mikor terekkel szömbe akarnak öklelni; 1552-ben: Zsigmond király és császárnak krónikája; Szegedi veszedelem; az vég Temesvárbán Losonci Istvánnak haláláról; 1553-ban: Egervár viadaljáról való ének, négy részben; Egri historiának summája. Meggyűlvén ekként munkái, úgy látszik azok kiadása végett, nem lévén a felföldön az idétt nyomda, és pedig még 1553-ban, Erdélybe indult. Út közben Debrecenben „egy pusztá kamo-rába” „Enyingi Terek János vitézsége” című verses historiáját, Kolosvárt pedig némely apróbb munkáin kívül, melyek: „Budai Ali basa historiája,” „Ördög Mátyás vesződelme:” erdélyi historiáját írta meg öt részben; nem szerencsésb körülmények közt, mint melyekben őt Kassán hagytuk⁹⁾. A nyomtatás Hofgreff György műhelyében történt, s 1554-ben fejeztetett be. A kötet címe: *CRONICA TINODI*

³⁾ Nem élhete asszony sokat ez világba,
Urán való szertelen bánatjába;
Ő meghala Debrecen városába.
Az két fia marada árvaságba.
Tinódi: Enyingi Török János vitézsége, 5. vez.

⁴⁾ Mint a versfökből tanuljuk: „Tinódi Sebestyén deják Darovárában szörzé.”

⁵⁾ A vég versszak szerint:

Tinódi Sebestyén deák Nagyszombatba
Negyvennégy esztendő el - beforgásába
Nagy karácson előtt szörzé búdosába.

⁶⁾ A versszak így szól:

Az ki szörzé, neve Sebestyén, szomszágába,
Nyirbátorba, ezör ötszáz és negyvennyolcaba;
Udvarbírák bort nem adnak: vannak átkjában.

⁷⁾ E darabban különösen a nagyidai és bonyhai kulcsárokat korholja, kik

„Ha búdos bort adnak Sebők deáknak,
Azzal ő uroktul elbucsúztatnak.”

⁸⁾ „Varkucs Tamás idejébe lőtt csaták Egerből” végén írja:

Sebestyén deák az kincses Kassába
Az végekről gondolkodik magába;
Írta ezör ötszáz és negyvennyolcaba,
Hideg télben, fű körmében házába.

Ismét, Kapitány György bajviadalja végén, 1550-ben:

Ezt ki szörzé, mast vajuszik Kassába ...
Bánkodik hogy kevés pinz ű tasolyába.

És Egri historiájában, 1553:

Ezt ki szörzé nagy betegős voltába,
Kéncős Kassába, egy füstös szobába ...

⁹⁾ Szerzé nagy buába, egy hideg szobába.
Gyakran fű körmébe, mert nincs pinz tasolyába.
Ördög Mátyás vesződelme.

SEBESTIEN szörzese: Első részbe Iános Kiral halalatul fogua ez esztendeig Dunan innet Erdel orszaggal löt minden hadac vesződelmec, reuitedön szep notakual enőkbe vadnak. Mas reszebe külömb külömb időkbe es orszagokba löt dolgoc Istoriac vannac. Colosvarba. 1554. esztendőbe. Az első „könyv” kis negyedrében egy teljes betürendből áll (A—Z, s 23 ív), a második a-tól q-ig megyen; a két könyv a címívvvel együtt kereken negyven ívet tölt be. E gyűjtemény eddig hibásan tartatott Tinódi munkái teljes öszvegének. Hiányzik benne név szerint Zsigmond kir. krónikája, miről Kassán készült munkái közt emlékeztem, s mely habár, mint hihető, a Tinódi nagy krónikája után nem sokára látott is világot, mégis csak Heltai 1574-diki kiadásában maradt fen¹⁰⁾. De voltak Tinódinak egyéb munkái is, mik talán örökre elvesztek. Mindenek előtt: nem hihető hogy Tinódi, míg Török Bálint mellett mint titkár, vagy pusztán mint védenec, élt, ez országos főember s százada egyik legkitünőbb bajnoka hadakozásait mind fontoságukért, mind jötevője iránti hálából versekbe ne foglalta volna; holott annak halála után, tizenhárom éven át folyvást és egyedül verses történetek írásával foglalkodni, sőt majd minden nevezeteseb egykoru események emlékezetét fentartani láttuk. E gyanítást bizonyosságra emeli verseinek több helye. Így *Perényi fogságában* 1542-ben azt írja (3-d. versszak):

Bolondság töletek fejenként, magyarok!
Terek álnok hitit meg nem gondoljátok:
Maga csak tölem es sokszor hallottátok;
Sok fejedelmeket, mint csaltak, tudjátok.

Ez a „sokszor hallottátok” nem érthető azon egy eselre, melylyel Szulimán Budát vette el, s melyet Tinódi Buda veszésében mondott el; pedig az öszves kiadásban csak ez *egy* munkácska előzi meg „Perényit” idő szerint. Ismét: 1546-ban, *Szulimán viadalját így kezdi:*

Sok királról császárról emleköztem,
Csuda hadakat rólok beszéllöttem:
De terek nemzetről nem elmélköttem;
Meghalljátok mit felölök értöttem.

E sorok egyikre sem illenek azon négy munkácska közül, miket Tinóditól az 1546. előtti időből bírunk: mert azoknak egyikében sem foglaltatnak királyok, császárok hadai, ha az egy Szulimán 1541-ki budai hadmenetét vesszük ki. — Zsigmond király krónikájában, a nikápolyi ütközethez érven, a 153-dik versszakban így ír:

Viadal ott mint lön, bőven megírtam
A török császárok krónikájában.

mely hogy minden esetre 1546 és 1552 közt iratott, az elébb idézett helynek e sorából tetszik ki:

De terek nemzetről nem elmélköttem.

Ezekről, valamint nagy részéről régi irodalmunknak, a százados viszontagságok s a százados figyelmetlenség fosztottak meg. Vajha tehát a jó Tinódi mindazon munkáit felvette volna e kolosvári kiadásba, mik 1554-ben immár meg voltak írva. De őt a régiebbekre nézve a költség nagysága tartóztathatta, melynél fogva maradhatott el akkor Zsigmond kir. krónikája is, noha az 1552-ből levén, újabb dolgozásai egyike volt. Ide látszanak mutatni az ajánló levél e szavai: „Azért ez felországban az Dunán napkelet felől Magyarországba történt csudákat, hadakat, vesződelmőket, nyereségöket es, valami részébe beírtam, az időnek nehezségeiért ez keveset Kolosváratt megnyomtattam.”

Azon évvel, melyben a nagy krónika megjelent, rögtön megszakad Tinódi munkássága, úgy hogy alaposan gyaníthatni mikép ő, az úgy is gyakrabban betegeskedő, nem sokára meg is halálozott. Igen hihetővé teszi ezt előszavának következő helye: „Ha penig, úgy mond, azt értöm, hogy ezen munkám

¹⁰⁾ Birják e nagy ritkaságot a magyar academia Czuczor Gergely ajándékából, a nemz. museum Jankowich után, s a Radaiféle könyvtár Pécelen.

jónak és kellemetősnek tetszik tinektök, ez után es ajánlom én magamat, míg az úristen éltet ez világba; az jövőd szerencsákat, és hadakat, vitézségöket, jó akarattal, gondviseléssel, igazán, jámborúl öszveszednöm, írnom és kiadnom igyeközöm." E világosan kifejezett szándék mellett hihető-e hogy azon fontos események, mik ezentúl is egymást érik, péld. II. János királylyá választatása, Izabellával visszajövedele s ennek halála, melyek mintegy kiegészítése leendettek Erdélyi historiájának, Bátori István, Turi György s mások harci munkái, Schwendi hadjárata, Sziget ostroma stb Tinódi tollát elkerülendék? Hihető tehát, hogy mielőtt feltételét betöltheté, elhalt. Jankowich, egy jegyzetében, azt hagyta ugyan, hogy Tinódi egy „Zygeth vara veszedelmenek historiáját 1566.” irt, mely 1577-ben látott világot: de látta-e ő azt, s honnan vette a tudósítást, arról nem értesítettünk. Én ugyan az állítás valóságán méltán kételkedem.

Tinódi *élete módjáról* különbözők a vélemények. Jankowich Miklós 1550-ben szigeti őrkatonának írja s Bécsbe küldött követnek ¹¹⁾; Sándor István úgy hitte, hogy némely ütközetekben jelen volt ¹²⁾; Horányi, hogy versirással kereste kenyerét ¹³⁾. Az első véleményt lerontja az *alibi*; hacsak az évszám-ban nem rejlik hiba, s az 1530-ra nem javíttatik; ez esetben a dolog nem hihetetlen, mert akkor János király hadai Sziget urát, Török Bálintot, csakugyan ostromolták: de több-e ez pusztá gyanításnál, nem tudhatni; valamint a bécsi követségről is évkönyveink hallgatnak. Hogy Tinódi ütközetben jelen lett volna, annak fenmaradt munkáiban semmi nyoma. Horányi ellenben alaposan sejtített, mi azokból, miket szoros-san Tinódi munkái után beszéltünk, alkalmasint kitűnik. Egyébiránt a „Literatus” cím, mellyel Tinódi némely munkáiban élt, mit jelentett legyen azon időben, tudjuk. Korához képest ő tanult ember volt, mit nem csak munkái bizonyítanak, hanem kétségtelen nyomai annak is, hogy a romai nyelvben és írók-ban jártas volt. Ily nyomoknak itélem I. Ferdinándhoz intézett ajánló levele e helyeit: „Vagy nyereség avagy veszteség: de róla megemlékezni gyönyörűség. Tanubizonyság erről az tengör vizébe Aeneas társait mint biztatja volt, hogy az ott való nyomoruságok végre emlékezetre öröm leszön.” Utóbb: „Kit (azaz munkáját) te felségödnék idvességére, tisztösségére, minden jó szerencséjére ajánlottam, tulajdonítottam és ajándékoztam:” mi a szokott deák Dat, donat, dedicatnak fordítása. Hogy őhistoriai és mythologiai cafrangokkal nem aggatta be írásait, józanságnak, célja tiszta felfogásának tulajdonítható inkább, mint netán deáktalanságnak. — *Vallását* mi illeti, hogy az új egyházhoz tartozott, hihetővé tenné Török Bálinthoz volt viszonya is, ki mint a budai egyetem növendéke már fiatal korában szívta be Grinaeus Simon tanár alatt az új tudományt, s azt terjedelmes jószágaiban buzgón terjesztette ¹⁴⁾, ha munkáinak némely helyei e részben is el nem igazítanak. Catholicus azon időben bizonyosan nem írta volna e sorokat:

Zsigmond példája mind a nagy uraknak,
Hogy ne higyenek romai pápának,
Mert haszontalan mind ő oldozása,
Hamis hitet követ, örök kár vallása.

Zsigmond kir. krónikája, 170. vsz.

s másutt még világosan:

Idő vala akkort bolond vakságba,
Nagy tévölygés vala az hit dolgába:
Luther Márton hirdetni kezdte vala:
Az az jó hit: mind azt kiáltja vala.

Károly császár hada, 7. vsz.

¹¹⁾ Kéziratban levő Magyar Könyvtárában.

¹²⁾ Sokféle. V-d. köt. Győr, 1798. a 159. lapon.

¹³⁾ Memoria Hungarorum stb. Pars III. Poson, 1777. a 410. lapon.

¹⁴⁾ Tóth Ferenc: A magyar és erdélyországi protestans ekkleziák historiája. I. db. Komárom, 1808. a 26. 30. stb. II. és Tóth F.: A pápai ref. sz. ekk. rövid hist. Komárom, 1808. 6 — 9 II.

Végre *politikai érzületét* illetőleg: ő felül állva kora felekezetein, nem egy vagy más párt embere volt, hanem csak hazája megmaradását kívánta. Ha tehát 1549. óta világosan Ferdinándhoz hajlott, oka kétség kívül azon remény vala, miszerint ettől lehetett a magyar egység helyre állását s a népnek, melynek érdekei mellett többször felszólal, biztosabb oltalmát várni. — Ha ezekhez még azt adjuk, hogy munkái minden lapjai erkölcsös, férfias jellemet, tiszta világnézetet tanúsítanak, hogy ő a kor szokott vétkét, a mértékletlenséget korholja: bátran állíthatjuk, miként nemzetünk benne hű történetírót, becsületes hazafit s tiszteletre méltó embert vesztett. — Maradtak-e gyermekei, nem tudni. Hazai történetünk egy Tinódi Sándort emleget¹⁵⁾, kit Békési Gáspár 1575-ben Antalfi Imrével Konstantinápolyba küldött követül, hogy a császárt Bátori István ellen részére nyerje meg. De eljárások annyira volt sikertelen, hogy Amurát őket Bátorinak kiadná, ki őket a dévai várba záratta, hol utóbb fejök vétetett. Lehet, sőt hihető, hogy e Sándor Lantos Sebestyénünk fia volt, kit ez az udvarbírákra írt feddő versezetében emleget, vádolván a nagyidai kulcsárt:

Ha fiamat küldöm, illet szitokval.

Ha vele nem, úgy minden esetre fiával a Tinódi név rövid kelet után ismét kitöröltetett hazánk évkönyveiből.

6. §.

Tinódi munkái becslése. — Történetírói hitele és jelentessége. — Tinódi, kora történetének egyik fő forrása. — Zsigmond király krónikája. — Nyelve, verselése, zenéje.

Tinódi munkái minden költői érdem nélkül vannak. Neki nem csak az epos művészi kellékeiről nincs sejtelve; de, hogy őszinték legyünk, sem képező ereje, sem költői érzése. Ő volt, mennyire tudhatni, Istvánfi Pállal első, ki az elbeszélő költésbe a hosszabb, névszerint a szabályos tizenkét tagu, valamint a szabályos tizenegy tagu verssorokat is hozta be, s négyet kötött össze egy versszakba, (utóbb [1549 és 52] minden versszak vég sorát egy taggal toldván meg): mely példája kevés kivétellel két századon túl követtetett; de noha ő verseit maga által talált és hangjegyekkel leírt, nóták szerint éneklette, a lábmetszetet (vágányt, caesura), melyet az ötödik tag után helyhetett, nagyonis gyakran elhanyagolta, rím és nyelvezet dolgában pedig a lehető legalsóbb fokon áll. Annál jelentékenyebbek munkái történeti s korfestő tartalmoknál fogva, valamint nyelvismereti tekintetben is. T. i. néhány bibliai s régibb magyar történeti munkáját kivéve, csupa egykoru eseményeket adott elő, s néha annyira hevenyében, hogy a történet s az ő előadása közt csak néhány hónapi köz fekszik. Noha pedig ő, mint látszik, ez események egyikénél sem volt szemtanuként jelen: de többnyire olly közel állt a színhelyhez — péld. a felföldi hadjáratok idején Kassán, az erdélyi dolgokén egyrészt már Kolosvárt —, hogy azokról a lehető leghűbb tudomást szerezhette magának. E mellett a feladás is, melyet maga elébe tűzött, nem az előadás szépsége, hanem annak hűsége volt; ő nem érdekesnek, hanem igaznak akart találtatni. E végre nem kimélt sem fáradságot, járást kelést, tudakolást, sem költséget, hogy minél valóbban értesülhessen a történetekről; forrásai nem a bitang hír szája, hanem oly szemtanúk, kik a dolgokat látták, s a valót mind tudták, mind kimondani akarták: az így megtudottat pedig ő, mint maga férfias önérzettel biztosít bennünket, barátság és félelem nélkül közli a világgal¹⁾. És valóban, ha az előadás mesterségében bárki felülmúlja őt, hitelességben senki. Meg fog erről győződni ki munkáit figyelmesen olvassa. T. i. egyetlen egy ő azon kor történetírói közt,

¹⁵⁾ L. Budai Ferencnek Magyarország polg. historiájára való Lexiconát. I. db. Várad, 1804. az 50. lapon.

¹⁾ E munkában, úgy mond előszavában Tinódi „sokat fáradtam, futostam, tudakoztam, sokat-es költöttem: igazmondó jámbor vitézöktől, kik ez dolgokba jelen voltak, értekeztem; sem adományért, sem barátságért, sem félelemért hamissat be nem irtam. Az mi keveset irtam, igazat irtam: ha valahol pedig vétők volna benne, azt ne én vétőkmnek, hanem az kiktől értekeztem, tulajdonítsátok.”

ki a pártviszály és pártűh közepett pártatlan és — pártolatlan maradt. Protestans létére úgy irt, hogy annyi ezer verseiben alig találunk pár sort, mely felekezetről bizonytságot teszen, s e kevés is nem annyira türelmetlenség mint felvilágosodásának tanúja. Sőt azon körülmény, hogy ő a Károly császár protestansok elleni háborúját leírta, s oly részrehajlás nélkül írta le: bizonyítja, miszerint előtte a nemzeti becsület, mely azon háborúbani részvét által koszorúkat nyert, sokkal feljebb állt a felekezeti érdeknél, mely ama háborúról, veszteségeinél fogva, nem örömet emlékezik. Mint polgára a hazának ő szinte nem pártfél, hanem hazafi, magyar, és ember. Azért ő amaz eldaraboltság idején, mely János király halála után növekedett inkább mint szűnt, sem Izabellához nem csatlakozott, kiben a magyar ügy horgonya helyett, a török frígy miatt, annak veszedelmét látta, sem Ferdinándnak nem hizelkedett, ki egyéb érdekek által elfoglalva, csak fél figyelmet szánt ez ország megszabadítására: de mégis a kettő közül ennek vallotta magát hívőül, mint kitől várta egyedül a magyar egység helyreállítását, a török hatalom visszanyomását, s a zsarnok urak féktelensége megzabolázását²⁾, kik azon időben nem kevesebbé csigázták a föld népét magánál a pogány ellenségnél. S míg egyfelől az érdemet királya ellenében is bátor volt oltalmába venni³⁾, másfelől nem félt ismételve inteni és feddeni a főurakat és a hadfiakat, hogy tegyék meg hazafi kötelességöket⁴⁾, de magokat el ne bízzák, fel ne fuvalkodjanak, istent féljék, egymáson segítsenek, a szegény népet ne sanyargassák, s amazok egyenletlenség, ezek józan s vitéz viselet helyett korlátlanság és erkölcstelen tettek által az

²⁾ Több hely közül ime egy pár:

Istenünknek kell szorímet hallgatni,
És földi urunknak-es nagy hívőn szolgálmi.
 Ti magyarok! jobb ha mind egygyé lesztek,
 Mint eddig, egymást ne úgy szeressétek:
 Úgy ad isten jó szerencsét tinektök,
És megszabadítja idegőn néptől földetök.
 Noha ebben nem akartok elővenni,
 Ennél inkább kezdőtök fogyatkozni,
Két fél között mindenesetűt elcseszni,
 Mint az két szék között pusztá földön maradni.
 Adjatok azért istennek nagy hálát,
Hogy adott tinektök kegyelmes királyt:
 Csak igazán szeressétek ti egymást,
 Hátra nyerhetitek az elvesztött házakat (a végvárat érti).
Szűnya megvétele, II. r. 30—33. vsz.
 Bizon sokan hálát adnak istennek,
És jót mondanak es jó fejedelmeknek:
 Bátorúgos utat szörz es népnek,
Igazat szolgálhat nyomorult szegényökhnek.
U. ott, I. r. 9. vsz.

Itt a rahlővárak megszüntetését értvén, melyekből a zsarnok urak pusztították a népet.

Az tanácsom: egy urat uraltok!
 Egymást igaz jámbor szűvel lássátok stb.
Varkucs Tamás, 12. vsz.

³⁾ Balassa Menyhértről így irván:

Nagy haragja Balasira királynak,
 Csábrág várát hogy nem adá királynak:
Semmi lőn szolgálatja es úrfinak,
Tudjátok, jól szolgált ő es szegén országának.
Szűnya megvétele, I. r. 17. vsz.

⁴⁾ E thema gyakori. Így elbeszélvén Perényi, Mailáth és Török Bálint álnok elfogatásokat a török császár által, hősi elszánásra hívja fel az urakat:

Tanácsot sokáig, kérlek, ne tartsatok,
 Ha ez két viz között ti lakni akartok;
Mert ha csak hallgattok, szűmben ti nem vívtok,
Félők hogy sokáig itt nem uralkodtok!

Losonci halálának elmondása után is szemökre hányja a magyaroknak, hogy oltalmára nem siettek:

De már látjátok (kiált fel) Magyarok, kik vattok,
 Hogy Temesvár volt csak jelős kaputok:
 Segétségére fel sem támadátok:
 Hogy elvesztétök, látd-e mint romlatok!
Temesvár, 137. vsz.

ország és nép ostarai ne legyenek⁵⁾. Ő tehát nép embere bátorkodott lenni már oly időben, mikor még csak két felekezet lakta a hazát, azoké kik hatalmaskodtak, és azoké kik hallgattak és türtek.

Mi Tinódinak a *tárggyal bánását* illeti, az többnyire igen részletes. Nagy gonddal írja le a helyiségeket, az egyes viadalokat, elszámolja a vezéreket s vitézb legényeket, egész névlajstromait közli az elesteknek; néha, de ritkán, jellemzést ad és beszélgetéseket. De sokszor csakugyan általánosságban marad. Egyebeken kívül az 1548 — 52-ki hadi történeteknek, névszerint a lévai, murányi, szegedi, temesvári, drégelyi, szolnoki, egri, s erdélyi ostromok és harcoknak, egyik fő forrása. A magyaroknak V. Károly császár schmalkaldi háborújában vett részét senki részletesben nem tárgyalta: s az itt ott beszótt indoklások, összevetve a cseh történetírók előadásával, bizonyítják mely híven volt ő értesülve még azokról is, mik a hazától távol történtek. Erdélyi historiája különösen azért is nevezetes, mert helyben s kevéssel a nagy barát halála után iratván, azon szemponttal ismertet meg, melyről Erdély tekintette ezen sokban rejtélyes szövedékeket, s mutatja mily közvélemény képződött azokról magán amaz események fő színhelyén.

De az adatok gazdagsága és hitelessége e verses krónikáknak nem egyedüli becses oldalak. Mert noha kifestéshez, mely az elbeszélést szemlélhetővé tenné, nem ért; mégis munkái öszvegében annyi egyes vonás találhatik kora jelleméhez, hogy ki ezt festeni akarná, Tinódit annyira nem nélkülözheti, hogy bátran állíthatom, miszerint a honvédelem állapotja, hadakozás módja, a főnemes-ség s a hadinép szelleme, a társadalmi viszonyok, erkölcsök s közérzés képéhez több vagy iga-

⁵⁾ Például Egerből egy hely:

Kik hívön szolgálátok Egörvárba,
Kevélségbe és felfuakodásba
Ne essetök, legyetök hallgatásba,
Az uristennek nagy hálaadásba . . . . .

Erre gondot, vitézők, nem viseltök,
Ő jóvoltát ti ha elfeleditök,
Igéjét beszédét ha nem vesztitök,
Visszahallván különben ti értitök.

Régen ő törvénben sok fejedelmek,
Csak mi időnkben-es sok jelős népek
Saul módjára sokan elveszének,
Hogy az egy uristentől nem féltenek.

No ha kegyetlenséggel cselekedtök,
Szükségtekben hozzá se ivöltsetök,
Mert talán ő nem leszön segítségitök,
Az sokaért memből kirekesztetök.

IV. rész, 121. stb. vsz.

Más helyt így szólal fel:

Nagy sok csuda vagyon, urak, tirajtatok:
Enne sok inségben még nem tanulhattok?
Mire köztötök ti egymást rágjátok,
Vitézlő urakat veszni akarjátok!

Oly igen jó volna nektek oly tanáestök,
Kik az vitézségre semmire jók vattok:
Ti nagy kincsötökben sokat kiannátok,
Végbeli hőseket azzal táplálnátok.

Dúlást jószágokban ennet sem látnátok,
Az ti honnotokban nyugolmast laknátok:
De mind ezzel semmit ti ne gondoljátok,
Idegön országban széllal bódossátok!

Jámbor vitézők, kik végekben lakoztok!
Az rágalmassággal ti ne gondoljátok:
Jó szolgálattokban csak megmaradjatok,
Mert sok jámboroknál dicséretben vattok.

Istentől-es végre megkoronáztattok,
Hogy az szeginségért ily igen fáradtok . . .

Verbőci Imre viadalja, 3. stb. vsz.

Szölök én tinektök, hősek, hallgassátok! . . .
Gonoszúl az másét ti el se hűzjátok,
Az szegín községet ne nyomorgassátok.

U. 11, 41. stb. vsz.

zabb adatokat azon egykorú íróink is alig nyújtanak, kik öntudattal s tüzetesen írták koruk történetét.

A mondottak pedig annyira illenek Tinódi bármely munkájára, hogy egy a másik felett a tárgytól, nem a tárgyalástól kölcsönöz elsőbbséget. Csak néhány darabja van, mely egészben vagy helyenként a kedélyhez is szól, a hol tudnillik szíve közelebb vett részt a tárgyalt személyekben, milyen péld. „Buda veszése”, „Perényi, Mailáth és Török Bálint fogsága”, melyeken elkeseredés és bánat ömlik el, „Török János vitézsége”, melyet a hősnek lovagi nemes és érdekes jellemén kívül a hozzá-ragaszkodás melege is vonzóvá teszen.

A szándék, melyből Tinódi írt, előszavában így adatik elő: „Ez jelen való könyvecskét szörzeni nem egyébért gondolám, hanem hogy az hadakozó, bajvivó, várak- városok- rontó és várban szorult magyar vitézöknek lenne tanuság üdvességes tisztösségös megmaradásokra; az pogán ellenségnek mimódon ellene állhassanak és hadakozzanak.” E sikert ő nem csak kora dicső tetteinek úgy mint hibáinak elmondásával, hanem koronként közbe szőtt buzdítás, intés, korholással igyekezett elérni; s hogy elérte, bizonyítja a hazában elterjedt híre ⁶⁾, s munkáinak kapóssága, melynél fogva Heltai Gáspár húsz évvel utóbb jó részöket felvette énekeskönyvébe ⁷⁾. De mennyire becsültettek munkái a tudósok által nem csak az újabb időkben, hanem hitelességét megítélni tudó kortársaitól is, több példa tanúsítja. I. Ferdinánd Egervár ostroma fordításával a maga tudós udvarnokát Zsámboki Jánost bízta meg ⁸⁾, ki azt mind Ranzaninak, mind Bonfininak maga által eszközölt kiadásai toldalékában közölte, bár forrását meg nem nevezve ⁹⁾. Nem hibázok, ha ugyan ezen tudósnak elbeszélését Temesvár ostromáról ¹⁰⁾ szinte nem egyébnek tartom mint Tinódi verses historiája átdolgozásának: egy kis bevezetés, helyenként a lettdolog rövidítve, helyenként látszólag bővítve, a classici történetírók módjához idomított kivitel, de mely Tinódi őszinte egyszerű elbeszélése becséhez újabb becsét nem told: ennyi különbség van Zsámboki és Tinódi közt, kit ő itt is hallgatással mellőz, de kinek felhasználását épen ott árulja el, hol őt a nélkül, hogy megnevezné, korholja ¹¹⁾. Megvallom,

⁶⁾ Oda látszik mutatni saját e kifejezése is „Egőr” végén: „Ezt ki szörzé . . . Tinódinak híják mind ez országba.”

⁷⁾ A nagy krónikából ezek állnak Heltainál: az Erdélyi Historia; Szegedi Veszedelem; Az vég Temesvár elveszése; Budai Ali basa historiája; Ördög Mátyás veszedelme; és Egervár.

⁸⁾ Denis írja, hogy Ferdinánd azt *dicsértetni hallván*, fordíttatta le Zsámbokival (I. Wiens Buchdruckergeschichte bis 1560. Wien, 1782. 4r. 562 — 3 l.). Denis forrását nem tudom; de minthogy Tinódi krónikájának nyomtatása csak 1554. martiusban fejeztetett be, Zsámboki fordítása pedig 1553. szeptemberben készült, hihető hogy Tinódi a Ferdinándnak ajánlott kötetet elébb kézírásban terjesztette a király elébe, s hogy ezt különösen az egri csodálatra méltó tettek érdekeltén, közölte azt Zsámbokival deákra áttétel végett. Egyébiránt rendes, hogy Zsámboki az így készült munkát még Ferdinánd életében (a „Rerum ad Agriam A. MDLII. gestarum brevis narratio Joannis Sambuci” először Ranzanus 1558-ki bécsi kiadása toldalékában jelent meg) Dobó Istvánnak, az egri hősnek ajánlotta.

⁹⁾ Ha csak a Dobóhoz írt ajánló levélben nem teljesíti e kötelességét, de melyet, miután Zsámboki Ranzanusa egy pesti könyvtárban sincsen meg, Bonfini toldalékában pedig amaz ajánló levél hiányzik, nem olvastam.

¹⁰⁾ L. „Expugnatio arcis Temesvári, descripta per Ioannem Sambucum, 1552.” Először Bonfini toldalékában, Basileae, 1568. fol. a 813 — 818. lapokon. Nem akarom feltenni, hogy az 1552. évnek az író neve után tételével Zsámboki a készítés idejét akarta értetni, ki Tinódi eredetiét 1553. előtt nem láthatta.

¹¹⁾ Azt veti t. i. közbe, hol a Losoncival elestekről szól: „Quorundam hodie more nisi tediousum esset, ac parum singulare ferrent, nomina recenserem.” T. i. Tinódi e helyt a dicsően elesettek iránti érzékenységből, tizenöt versszakot tölt be azok neveivel. Mégis annyira nyomban követi forrását Zsámboki, hogy Losonci titoknokát „István deákot” Stephanus Deáknak, Don Alfonso Perez Campót, kit a magyar sereg bátyjától megkülönböztetés végett s tán szeretetből is kis Campónak hitt, deáknak is „Kys campo-”nak nevezi. Itt tehát félre értette eredetiét. Másutt ennek nyomtatási hibáját is lefordítja. Eger ostromában, I. r. 21. vsz. ez áll:

Csuda szép helyen Egőr vára vagyon,
Az völgyre fekszik egy hegyorozaton.

ormozaton helyett. Zsámboki az *or, oroz, orozat*-ból ezt okoskodja ki: „Mons quidam est, in cuius latere acclui, sed eo suspecto et insidioso, inque profundam vallem vergente . . . cernitur Agria.” — Egyébiránt hogy Zsámboki nem volt háladatos elődei iránt, kiktől önnön munkái becsét kölcsönözte, bizonyítja újabb életirója is, ki szerint ő Bonfinius körül nagyon sokat Tordai Zsigmondnak köszönt, a nélkül hogy őt egy szóval is megnevezné. Sőt egyenes plagiummal is vádoltatik Tordai irányában (I. K. k. priv. Anzeigen, VI. 206. s köv. l.).

felette hajlandó vagyok hinni, mikép Zsámboki elbeszélése Szigetnek 1556-ki ostromáról is ¹²⁾ Tinódi előttünk ismeretlen munkájának fordítása. Mindenek előtt érezhető itt azon különbség, mely Zsámbokinál egyfelül Eger és Sziget, más felül Tokaj s az általa saját szelleme szerint átdolgozott Temesvár ostroma leírásának módja, különösen a beszédalkotás között van. Amott azon szaggatott előadás, mely az eredeti irat versszakainak felel meg: itt egy sokkal teljesb periodologia, szorosabb összefüggés, érezhetőbb átmenetek; ott a szokott helyirati tájékozás után sűrűbb és részletesb bár szárazabb adatok, nevek és számok: itt bővebb leírás, indokolás, szóval több beszéd; „Sziget ostroma”ban a helyszín ismerőjének nyomai: itt annak, ki mint császári történetíró hihetőleg az ostromló sereg tudósításából meríthetett. Még a vár építőjének Anthemiusnak felemlítése is Tinódira emlékeztet, ki e helyet másutt is, mint láttuk ¹³⁾, Anthimus-szigetnek nevezi. Miknél fogva méltán gyanítható, hogy ha Jankowich felebb említett adata egy Tinódi-féle Szigeti veszedelemről nem merő tévedés, ez inkább az 1556-ki szerencsésen visszavert, mint a tíz évvel utóbb Zrínyi halála által megdicsőült szigeti ostromot tárgyalá, mely elébbi csak két évvel esvén meg Tinódi kolosvári kiadása után, ennek haláláruli sejtelmünket nem rontja le. De hagyjuk Zsámbokit. Nagyobb dísz vonnak verselő krónikásunkra a becse szerint még nem eléggé méltányolt egykorú Forgács Ferenc, s az érdemlett tekintélyű Istvánfi Miklós, kik szokások szerint forrásaikat s így Tinódit is elhallgatják, de annál inkább kibányászták. Ugyanis Forgács Commentariusai I. és II., Istvánfi történetei XVI. XVII. és XVIII. könyveikben, hol amaz a János kir. halálától, ez a schmalkaldi háborútól kezdve Eger ostromáig történt dolgokat tárgyalják, Tinódit sehol használatlanul nem hagyták, gyakran nyomról nyomra követték. — Az újabbak közül mennyit köszönnek Tinódinak Katona és Budai Ferenc, tudjuk.

Ennyit egykoru tárgyakat előadó krónikáiról. Hátra van még, hogy Zsigmond kir. krónikáját ismertessük meg rövideden. Ez nem egyéb mint Turóci krónikája negyedik és részben ötödik könyvének verselt kivonata ¹⁴⁾. Tinódi maga, eredetiének megnevezése nélkül, fordításnak mondja munkáját ¹⁵⁾, mely bár inkább az volna, s ennél több: mert az eredetinek számos festői szép részei vannak, mik gondos feldolgozásra hívják fel a „költőt”: de Tinódi nem volt ez. S így e munka minden érdeme némely nyelvtörténeti érdekességekben határozódik: s azon vég szakaszban, mely a sz. Zsigmond prépostsága alapítását beszéli el. Ez kettős tekintetben nevezetes: mint *népmonda*, mely a nép sajátságos, és csodálatosan való, mondhatni lélektani felfogását tükrözteti elénkbe; s annál fogva is, mert ezen, a népben még Tinódi idétt is köz ajkon forgott énekes monda egy adattal több arra, mikép a magyar népköltés a régi időkben, túl emelkedve a pusztai és magán életen, a királyok dolgait is bevonta körébe. Az olvasó örömet veendi az eddig egészen ismeretlen darab kiírását.

Énekbe hallottam, vagy volt vagy nem volt:
Tar Lőrinc hogy pokolba bement volt;
Egy tüzes nyoszolyát ő ott látott volt,
Négy szeginél négy tüzes ember állt volt.

¹²⁾ „Obsidionis Zigaret brevisima veraque expositio, Sambuci”: Bonfini többször említett toldalékában; hihetőleg ugyanaz, mely Denis szerint Ranzani 1558-ki kiadása toldalékában ily cím alatt áll: „Obsidio Zigaretiensis Au: M.D.LVI. descripta per Joannem Sambucum Tirnauiensem. Pannonium.”

¹³⁾ A 4. §. 1) jegyzetében. Itt az is észreveendő, hogy Zsámboki így írván: „Ziget ab Antemo quodam ... posita” közelebb jár a Tinódi „Anthimus” hibás írásmódjához, mint a helyes Anthemius-hoz.

¹⁴⁾ Néhol pótolja azt, péld. Borbála királyné ármányai, úgy a budai prépostság alapítása elmondásával; némely Turócinál hibásan írt nevek is világosságot hoz. Érdekes a következő hely, melyből a királyi örököségi rendről Tinódi idétt közkeletű nézetet tanuljuk meg. Zsigmondot t. i. így beszéli:

Gondom nékem régen volt e dologra,
Hogy ki méltó volna a királyságra:
Az én vőmet választottam én arra,
Albirt herceget ez birodalomra.

Esze, bölcsesége néki jó vagyon,
A hadakozásra jó esze vagyon:
A törvény is mondja hogy reá szálljon,
Mert Erzsébet leányom nála vagyon.

274, 275. vsz.

¹⁵⁾

És a ki ezt magyar nyelvre fordítá,
Nótáját is csak ő maga gondola.

Szózatot Tar Lőrinenek adnak :
 Az nyoszolyát tartják Zsigmond királynak;
 Érsek, püspök, két paraszturak voltak,
 Az négy ember hamis urak voltak.

Ersek hamis dézsmáért kárhozott,
 Cancellarius levélváltásáért kárhozott,
 A két nemesúr dülását kárhozott,
 Hamis vámszörzésért egyik kárhozott.

Nagy sok csodát Tar Lőrinc látott volt :
 Egy tüzes kádferedőt ott látott volt,
 Zsigmond császár hogy benne feredett volt.
 Mária király leányával ott forgódik volt.

Sok pártá nélkül való leányokat,
 Szép menyecskéket és szép - ruhásokat,
 Kiknek Zsigmond megmérte köldekeket,
 Hosszaságokat és ő szép tügyeket ¹⁶⁾.

Ezt császárnak Tar Lőrinc megmondá ;
 Ezt felelé : leszen arról nagy gondja,
 Mint ő ágyát pokolból kiigtassa,
 És hogy mennyországra igazgathassa.

Koronának egy kis ágát elrontá :
 Tizenhárom várast ő elszakasztá,
 Nyolevan ezer forintért zálagosítá,
 Budán Szent - Zsigmondot avval rakgatá.

Belé gazdagságot, papokat szörze,
 Jószágot nagy sokat oda engede,
 Szent - Zsigmondnak ő azt felnevezte :
 Hanemha ágyát aval kivétette!

Zsigmond, úgy kora és a nép jellemzése e kevés sorokban meglepő valósággal benfoglaltatik annak, ki a nép logicáját és morálját a nép nyelvéből ki tudja olvasni.

Még nyelvről kellene szólanom Tinódinak, ha annak részletes ismertetése ez értekezés határait túl nem haladná. Csak annyit kívánok megjegyezni, hogy a nyelvvel bánása gond, correctio és ügyesség nélküli, darabos, gyakran homályos, és pedig nem csak versben, de kevés, néhány lapnyi, kötetlen írásában is; s hogy e részben ő verselő kortársaival együtt messze elmarad régi codexeink sokszor csodálatosan szép, tömött, velős beszédszövege mögött. De nyelvészeti tekintetben írásai felette sok tanulságost tartalmaznak mind formákban, mikre nézve ő a régi s az új kor küszöbén állva, a kettőnek mintegy küzdelmét tünteti elő; mind szavakban s kötésben. Nyelvjárása a régi dunántúli, különösen a déli-palóc, mint azt egykor nevezni bátorzkodtam: de nem többé tiszta s következetes, mint a xv. s a xvi. század elejéről fenmaradt emlékeinké, hanem vegyített, miként az a sok belső mozgalom által az ország különféle vidékeire hanyódott honfiak ajkain megváltozott, míg az eddig birt irodalmi felsőséget elég hirtelen a tiszai magyarságnak engedé által.

Emlékezetes dolog az, hogy Tinódi maga szerzé nem csak verses krónikáihoz a zenét *eredetileg* ¹⁷⁾, hanem azt le is írván, különböző darabjainak kótáit is bele igtatta kiadásába: a külföldön ritka, nálunk egyetlen példával a xvi. században. Ohajtható, hogy valamely tudományos zeneértőnk azokat tanulmány s külön értekezés tárgyává tegye.

¹⁶⁾ Így fejezi ki magát írónk masutt is, hol elmondja mikép a horvát bán emberei a fogoly Mária királyné hölgyein erőszakot tettek: „Leányinak mérék hosszúságokat.” Zsigm. kir. krón. 58. vsz.

¹⁷⁾ L. e §. 15-d. jegyzését.

7. §.

Bánkai Nagy Mátyás. — Neve s élete körülményei. — Munkái. — A Hunyadi-krónika. — Ennek kétféle szövege: egyik Heltai által meghamisítva. — Hunyadi bírálat. — Bánkai versalakja.

A Hunyadi János krónikája írójának életéről, állapotjáról semmit sem tudunk: még neve iránt sem vagyunk tisztában. Bod s utána a többi leíró sereg Nagy Bátzai vagy Bántzai vagy Bartsai Mátyásnak nevezi ¹⁾; Jankowich két személyt csinál belőle: egy Nagy Bácsai Mátyást s egy Nagy Bányai Andrást. Alkalmat e tévovázásokra a figyelemhiányon kívül a névnek ez író külön munkái s külön kiadásaiiban különfélekepeni leírása szolgáltatott. Mi fontos okokból Bánkainak nevezzük őt ²⁾, mely név egy-szersmind írónk születése, vagy legalább családjá lakhelyére látszik mutatni. T. i. mellőzvént azt a Bánkát, mely Ung vármegyében fekszik, s oroszoktól lakatik, kutatásink azon Bánkára vezetnek, mely Nyitrában Pöstyén alatt a Vág bal partján fekszik: annyival is inkább, mert Bánkainkat Nagyszombatban találjuk ³⁾. A „Nagy” név „Bánká”-hoz nem tartozhatik, mert ily nevű hely nincsen, hanem családnévnek tekintendő, melyek a régiebb időkben sokszor járultak a helynév vagy birtoknév elébe (péld. *Páriz Pápai*). Írónk virágzása kora 1540 és 1560 közé esik, t. i. az előbbi évet viseli „Vigasztaló éneke,” az utóbbi évben pedig Hunyadi Jánosát dolgozta. Két énekéből, melyről emlékeztünk ⁴⁾, úgy látszik, fogságot s ennek következtén nagy kárvallást (birtokvesztést?), szegénységet, betegességet szenvedett ⁵⁾. Vallására nézve, ha születési és lakóhelyeit tekintjük, catholicus lehetett, mit azon tekintet nem ellenez, hogy Bornemisza evang. püspök némely munkáit énekgyűjteményébe felvette, mert ezekben semmi sincs, mi az egyik vagy másik egyház tanaiba ütköznék.

Fennmaradt munkái közül a jelen értekezés körébe csak Hunyadia tartozik, melynek én három kiadását láttam: Komlós Andrásét, Debrecen, 1574., Heltai Gáspárét, annak énekgyűjteményében, szinte 1574. a negyedik helyen, és Heltai Gáspárnéét, Kolosvár 1580-ból. Hogy a debreceni kiadás nem első, bizonyítja azon körülmény, miszerint Komlós eféle kiadásai mind utánnyomások, s hogy a munka

¹⁾ Szent Hilarius előszavában és a Magyar Athenásban, a 189. l.

²⁾ József historiája 1580-ki Heltai-féle kiadása colophonjában a szerző magát *Nagy Banyai* Mátyásnak; ugyanannak 1582-ki, Bornemisza-féle kiadásában *Nagy Bancesai* Mátyásnak; Hunyadi János krónikája első, 1560-ki, kidolgozásában *Nagy Banceai* Mátyásnak; azonnak 1570-ki átdolgozásában *Nagy Bacsai* Mátyásnak nevezi. Egy éneke Bornemisza énekes könyve 1. r. 152. levelén „A nyomorúságokban való vigasztalásról” a versfőkben e nevet tünteti elő: *Matias Banceai*; ugyanott a 227. levelen álló „Könyörgés” versfői ezt: *Nagy Banceai Matia*. Ez áttekinthetőbb mint hihető, hogy az első változatban hiba van, és pedig az y betűben, mely c helyett áll. A *Bacsai* változat ellen az szól, hogy abban nincsen, mely betű minden egyéb változatban megvan. Különben, lévén Belső-Szolnokban egy *Bácsa* nevű falu, a név magában nem lehetetlen. A *Bancesai* változat, mely Bancesai v. Bancesainak olvasandó, szükségképen hibás, miután ily nevű helységek Magyarországon, Erdélyt is ide értve, nem léteznek. Ezek után az egy *Banceai* marad fen elfogadható olvasásnak, melyet hogy *Bánkainak* kelljen ejteni, Bánka nevű helységek létezése bizonyítja. Banka nincs.

³⁾ A *József historiáját*, mely 1556-ban készült, a Bornemisza kiadása vég sora szerint Nagy Szombatban írta. *Hunyadi János krónikáját* 1560-ban szinte. T. i. a debreceni 1574-ki kiadás vég szaka szerint:

Nagy Bánkai Mátyás rendelé versekben
Nagyszombat városában.

⁴⁾ A 2) jegyzetben.

⁵⁾ *Vigasztaló* énekében e sorait olvassuk:

Azért ha isten vetött tömlőcbe,
És itt tartatom erős kötélben,
Semmit nem bírom én az emberbe,
Ki segíthetne engem ezekbe.

A „Könyörgés”ben ezeket:

Csak te egyedül voltál, úristen, énnekem gyámolom,
Nagy fájdalomban és romlásomban az én vigasztalóm:
Ne hagyj elesnem, megszegyenülöm, kegyes oltalmazóm!
A szegénységnek nagy kísértete engemet szorongat,
Nagy kárvallásnak bánatja izgat, betegség tántorgat:
Mind ezek ellen csak tüled várok, úristen, oltalmat.

A József historiáját 1556-ban így végzi (Heltai kiadása szerint):

Magát vigasztalván háborúságában,
Nagy Bányai Mátyás szerzé beteg ágyában.

1570-ben már köz kézen forgott, mert Horhi Ihsz Péternek az unitariusok tanai ellen írt tankölte-ménye, mely 1570-ben jelent meg; már „Az Hunyadi Janos eneke notaiara” készült ⁶⁾. És csakugyan Sándor István említ egy kolosvári kiadást 1570-ből, melynek léteztéről sokáig kételkedtem, miután e derék tudósunk a nyomtatás évét gyakran felcserélte a munka készülte évével, s mert e kiadást egy köz könyvtár sem bírja, egy könyvlajstrom sem említi. De időközben ezen 1570-ki kiadásról tudományos régiségeink szorgalmas gyűjtője gróf Kemény József is emlékezett, s így ítéletemet e tárgy-ról önlátomásig, csakugyan felfüggesztem ⁷⁾. Én e munkának elébb említett három kiadására voltam szorúlva, mik közül az 1560-ban készült eredeti szöveget csak a debreceni kiadás tünteti elő. Ennek teljes címe ez: *HISTORIA* az vitez Hunyadi Janos vaydanak Bestercze varmegie fő ispannyanac etc., az Mathias kiraly attianac sok külömb külömb viadallia es jo szerencseie, Nandor Feirvar alat Ma-chumet csaszarnac töllő megverettetese es az magyaroknak ot nagi giöszedelme es jo vitezsege. Deb-recembe, niomtatattot Komlos Andras által 1574.” Kis negyedben. Ívjegyei A — Ciiij. A szerző Albert király elhunytával kezdi Hunyadi tetteit ⁸⁾, s halálaig viszi. Feltűnő, hogy Hunyadi korábbi történetei mellőzvék. E hézagot tíz évvel utóbb, állítólag a szerző, pótlotta, s elébbi munkája elébe egy első részt iktatott, melynél fogva a cím is ekép változott: *CHRONICA* avagy historias enec az yeles vytez fejedelemről az Hunyadi Janosrol, erdeli waydarol, az egez magyarorszagnac gubernatorarol, *annac eredetiről, nemzetsegeről* ⁹⁾, sok yeles hadairól, giözedelmiről, es yeles sok vitez czelekedeteiről. Nem Bonfiniusbol csak, hanem az igaz historiabol egibe giütetett es zereztetett.” Így van a cím Heltai énekgyűjteményében (1574), hol a darab Valkai Bánk bánja után áll a Biiij levéltől az Fiiij levélig; másodszor külön, de ismét Valkai Bánk bánjával együtt; hol címén a „chronica avagy historias enec” szavak elmaradtak; alul: „Nyomtatot Colosuarat, Heltaj Gasparne műhelyeben 1580 esztendőben.”

Ezen első rész közt, mely utóbb járult a munkához, s a második közt feltűnő különbség mutatkozik a nyelvet, kifejezést s a verselést illetőleg. Bánkai ugyanis, valamint elébbi munkáiban, úgy régibb Hunyadiában is hibátlan, szabályos nyelvvel, folyó, könnyű elbeszéléssel él; versalkata, mely neki sajátja, s némely még most is fenlevő nótához alkalmazkodik, ama korhoz képest némi hangzatossággal bír: míg itt hibás, sokszor magyartalan nyelvvel, s a lábmetszet elhanyaglása által anynyira elkorcsosult verseléssel találkozunk, hogy az a szótagok számán kívül amahhoz nem hasonlít. Meltán azt gyaníthatjuk tehát, hogy a Bánkai munkáját más kéz egészítette ki. Lássuk tehát vajjon nem maga Heltai, e második dolgozat kiadója, vetette-e ez első részt Bánkai könyve elébe? Heltai Bonfin után deákul kiadott historiájában Mátyás királynak 1565-ben már vitatkozólag lép fel Bonfin ellen, s

⁶⁾ Igaz szent írásból kizsedetett ének az egy igaz istenről stb. Debrecen, 1570. 4r. Egyetlen fenmaradt példánya az academia könyvtárában.

⁷⁾ T. i. gróf Keménynek Gerendről mart. 12. 1839. hozzám intézett levelében ez van: „Így hevernek nálam most is (megvétel végett) 1...2...3...4. Valkai András historiás éneke a nagy úr Bánk bánról, 1573-ki eredeti kiadás; 5. Nagy Báczai Mátyás verses chronikája, avagy historiás ének Hunyadi Jánosról, 1570-beli eredeti kiadás.” — E két darabnak itt is egymás után előkerülte azt gyanítatja velem, hogy az együtt van nyomtatva is. Már pedig Valkai Bánk bánja 1573-ban készült, s így a mellé nyomtatott Hunyadi nem lehet 1570-ki kiadás. Talán e két darab is vagy Heltai Concionáléjából van kivéve (mi gyakran előfordul), vagy Heltainé 1580-ki kiadása (címlap nélküli példány); mind kettőben Valkai és Bánkai együtt jelennek meg. Nevelheti e gyanítást még azon tekintet is, hogy Bánkbán épen 1573-ban, Hunyadi (Heltai kiadásában) 1570-ben készült: s így itt is, lehet, a készülés éve vétetett a kijövetel évének.

⁸⁾ Kezdeté ez:

Nektök emleközöm, ha meghallgatjátok,
Jó Hunyadi Jánosról, nagy jámborságáról,
Hív szolgálatjáról, erős viadaljáról,
Az ő idejében két László királyról,
Amurates császárról, Nándorfeirvárul,
Jankula vajdának utolszor haláljárul.

⁹⁾ Ehez képest a kezdet is így változott:

Emlékezem nektek, ha meghallgatjátok, jó Hunyadi Jánosról,
Ennek eredetiről, nemzetsegeről és nagy jámborságáról,
És annak hű szolgálatjáról, emberségéről, viadaliról,
És törökök ellen diadalmiról, végre oztán haláljáról.

megcáfolván ennek költeményét Hunyadi János régi romai eredetéről, „a köz hirre” támaszkodva őt Zsigmond királytól eredtetni¹⁰⁾: itt pedig 1570-ben mind a címen¹¹⁾ mind a szövegben kap a tudós olasz néhány vágást¹²⁾, s Hunyadi eredete szinte Zsigmondra vitetik fel. A kettőnek összevetése néhány eltérést látszik ugyan mutatni: így Heltai három hónap múlva vezeti vissza Zsigmondot nikápolyi első hadjáratából: a verses krónika négyet emleget; amaz az or hollót a Hunyadi anyja férjével löveti le: ez az anyja bátyjával Morzsinai Gáspárral; amaz a serdülő Jánost Erdélyben mutatja be Zsigmondnak egy második otléte alkalmával, minek következtén adományozta neki a király a Hunyad vármegyei jószágokat: ez szinte, az adományzást azonban nyilván Budán téteti. De a nyillövésen kívül a többi eltérés csak látszatos. A deák szöveg azt mondja: *tertio exacto mense*, a verses krónika: *majd négy* holnap múlva; az adományzásról a deák szöveg így: „Is (Sigismundus) *tandem* Ioannem . . . donavit,” elhallgatásával az adományzás helyének és többi körülményeinek, általában mindent igen röviden: ez részletesen mindeneket. Végre sejdítésünk bizonyosságra emelkedik, ha a verses krónikát Heltai *magyarul* írt krónikájával, és pedig ennek 111 — 114 részeivel vetjük össze, s egyzersmind arra is figyelmeztünk, hogy amaz egy évvel még meg is előzte ezt kijövetelben. Ezen összehasonlítás már nem csak a legtökéletesebb megegyezést mutatja fel a *dolog előadásában*, hanem számtalan helyt a *szavakban* is oly azonságot, mely nem hágy kételkednünk, miszerint Heltai, krónikáját és a „historiai énekek” gyűjteményét körülbelül egyidőben készítvén, Bonfin elleni véleményét azzal is kívánta jobban terjeszteni, hogy azt egyuttal versekbe foglalta s azokkal Bánkai munkája hiányát pótlotta. Nehogy pedig az ő véleménye a még 1560-ban készült Bánkai-féle krónikából vétetettnek gondoltassék (miután ő maga azt vázolta csak 1565-ben közölte deák krónikájában), a Bánkai zárszakában, nem gondolva a rímmel, mely mély hangú szót kívánt vala, a *hatvanban* helyébe *hetvenben*-t tett. Heltai kezére látszik mutatni a kelet változtatása is: midőn t. i. ennek helyébe: „Nagyszombat városában,” az ott lakó sok cath. pap tonsurájára célozva, nem minden színe nélkül a gúnynak, mellytől Heltai másutt sem ment, ezt írta: „Egy pilésses (értsd: pilises, tehát papi) *várasban*.” Nem rontja le e nézetet azon tekintet, hogy a pótlékok nyelve darabos, míg Heltai kötetlen nyelve folyó s elég kellemetes, habár gyakran hibás; mert a vers korlátai, bármely tágak, neki még is csak korlátok voltak. De mutassunk példát az állított hasonlatosságra:

HELTAI.

(Zsigmond) mindjárt népet kezdte gyűjteni, és . . . Budáról kiindulván, Magyarországon által méné, és béméné Erdélybe. Mikoron az Isztrigy mellett, Déván feljül, táborba szállott volna, ott múlata egy üdeig . . . elűná az özvegységet, és az komornyik inasokkal szólni kezdte a föld felől . . . szép nép volna-e rajta, kiváltképen, ha valami szép asszonyi állatokat . . . lattanak volna ott . . .

Mikoron elhozták volna a leányt, és királylyal szembe állana estre, monda . . . felséges uram, én nemes leány vagyok az Morzsinai nemzetből való: ha . . . megterhesülek tőled: mint lenne annak utána magamnak és az én magzatomnak dolga? Erre legyen felségednek elősszer fő gondja.

Monda Zsigmond király: ha megterhesülsz tőlem, gondom leszen reád és szép jószágot adok teneked és magzatodnak . . .

BÁNKAI.

Mindjárt népet egybe gyűjtvén . . . el indítá Magyarországon által menvén, Erdélybe béméné és megszálla Déván felől . . . az Isztrigy folyóvíz mellett táborát . . . Lőn ott alkalmas üdeü mulatsága . . . elűná az özvegységet, És az inasoktól titkon kérdé meg mind az környül való földet . . . Ha szép népe volna, kiváltképen megkérde az asszon népeket, Ha szépek volnának . . .

Mikoron estve a szép leányzó a királylyal szembe állana, Felséges uram, én az nemes jó Morzsinai nemzetből vagyok, monda, Ha tőled megterhesülek, mint leszen nekem és fiamnak dolga? Erre legyen te felségednek és énnekem elősszer fő gondja.

Ha megterhesülsz tőlem, monda Zsigmond király . . . Gondom leszen reád, és szép jószágot adok neked és fiadnak . . .

¹⁰⁾ Historia inclyti Matthiae Hunyadiadis, regis Hungariae augustissimi. Claudiopoli in Transsilvania, 1565. fol. — „Omnes circumstantiae, multorum praestantium virorum testimonia et communis vulgi fama huius narrationis veritatem ac certitudinem stabiliunt et confirman^t” mond Heltai a Hunyadi eredetéről írt értekezése végén.

¹¹⁾ „Nem Bonfiniusból csak, hanem az igaz historiából.”

¹²⁾ Ezokáért ne higgyj, ember, az hízkelő olasz Bonfiniusnak, Ki valami hazug szín alatt olaszt csinál Hunyadi Jánosból, Mert ez az igaz historia felőle, légy bizonyos, higgyed jól.
I. r. 38. vsz.

E párhuzamot így lehetne folytatni mondatról mondatra mind végig; igen gyakran még a lényegtelen szavakban s szokatlanabb formákban is megegyez a két szöveg, péld. visszajöven Zsigmond Oláhországból, mind a két szöveg szerint az előbbeli helyen száll meg; a Morzsinai leány lebetegülése mindkét helyen egyképen fejeztetik ki: Heltainál: *Nem sok üdö múlva leesék a szép Morzsinai, és igen szép fiat szüle Buthinak*; Bánkainál: *Nem sok üdö múlva leesvén, Vojk Buthinak egy szép fiat szüle*; Havaselve mindkettőnél mindig Havaselvő stb.¹³⁾; szóval: a kettő egyazon kéz műve, s Heltai itt úgy jelenik meg, mint Bánkai rejtett, ha akarod: ál, kiegészítője.

De Bánkai saját műve, mely Heltainál a második részt képezi, sem maradt emennek kiadásában illetlen. Némely eltérések pusztá nyomdai hibák kiigazítása¹⁴⁾, egyebek a szóejtést s nyelvtani formákat érdeklők¹⁵⁾, mások felesleges eltérések, szavakban csak, de többnyire a versek sérelmével¹⁶⁾; némelyek végre értetlenségből támadt változtatások¹⁷⁾, minél fogva előttem több mint hihető, hogy ezek nem a

¹³⁾ Vojk Buthi halála a verses krónikában kétség kívül elnézésből maradt ki.

¹⁴⁾ Péld. a 6. versszakban *nem* töve, így van javítva: töve; a 8-ban *Kásló* így: László; a 61-ben *fele* váltásaért így javított: feje; a 81-ben Feirvárát így: Nándorfeirvárát; a 97-ben e hiányos sor: „Mahumet mellben egy nyilat” így egészített ki: Mahumet császárnak mellébe egy nyilat ... stb. — Itt meg kell jegyezni, hogy XVI. századbeli nyomtatványaink általában, különösen mégis az utánnymatok, oly hibák, az új kiadók oly kevéssé igyekeztek az előtalált hibákat kijavítani, hogy e javításokat nem vagyok hajlandó Heltainak tulajdonítani, sőt inkább azt hiszem, hogy ezek az eredeti kiadásra mutatnak. A hibákat Komlós ejtette a maga kiadásában.

¹⁵⁾ Péld. a szerző dunai írásmódja: *szöz, kező, fejő, s* általában az *özés*, továbbá *mem* (menny), szerencse, annakül (a nélkül), a birtokragok déli-palóc formái (kérőnk) stb.

¹⁶⁾ Ily legalább is felesleges változtatások péld. a 61. vszakbeliek, hol e helyett:

Cseh Jiskra Jánosnak kezében az pispek
Akkoron ott akada.

Heltainál így:

Cseh Jiskra Jánosnak kezébe kerüle,
Akada.

és pedig csonka verssel. — A 64. vszak eredetileg így hangzik:

Azonközben hallá Amurates császár
Az alföldi hőseket
Hogy hon nem volnának, de ők az felföldön
Vinak örökségeket:
Ottan felhivatá császár eleibe
Akkoron a Fric béket;
Megtanítá őket hogymint cselekedjék;
Ada vele sok népet.

A rövid sorok Heltainál így állanak:

Vinak sok kastélyokat (szóköltési és rímhibával), Az merész Fric nagy béket (darabosan és terhelten), És ada vele sok népet (egy szótaggal több). — A 72. és 73. versszak, melyekben a Hunyadiak ajándékozott pajzs íratik le, így szól:

Kirái szerelmében Hunyadi Jánosnak
Ezt ott címeröl adá:
A mellett egy vértben egy verhenő színe (színő)
Oroszlánt királ ada.
Az egyik lábával egy koronát penig
Ez elragadott vala;
Kinek titok dolgát mind az urak előtt
Kirái megmagyarázá:
Az erős oroszlán hogy Hunyadi Jánost
Önnön magát példázná,
Ki a pogán vértől sok viadaljában
Megveresedett vala ....

Heltainál:

Ez (a holló) egy szép szeges vértben egy szép zöldelő (vágány nélkül)
Bojtos ágon ül vala;
Ahoz László királ egy verhenő színű
Oroszlánt alá ada.
Ez kedeg egyik lábával ragadott vala (ismét vágány nélkül)
Egy arany koronát (egy taggal rövidebb),
Mely titoknak magyarázójának (vágány és két tag hiával)
László királ tönön en magát (nyelvtani hibával; s egy lábbal több)
Az erős ..... viadalokban
Megveresedett volna (s így bizonytalanul a bizonyost).

S az ilyesek számosak.

¹⁷⁾ Mint mikor a 6. vszakban, hol a koronának Erzsébet királyné által lett elsikkasztása beszéltetik el, s a korona tokjáról ez mondatik: „Az tokát peniglen mind az urak előtt Az ládában betevé;” e helyett ez áll: „Az (a koronát) kedig ugyanott mind az urak előtt stb.”

szerző, hanem a kiadó változtatásai. *Azértis én egyedül az 1560-ki dolgozást tartom Bánkai valószínű művének, 's így, míg az eredeti kiadás feltaláltatik, csak a Komlós Andráséhoz tarthatjuk magunkat.*

Ezt vevén már most vizsgálat alá: tartalmáról szinte egészen az áll, mit Tinódi Zsigmondjáról mondtunk. Bánkai is Turóci krónikájából merítette elbeszélését; ő is kivonatot ad csak, s nagyobb általánosságban, mint forrása, természetesen a szemléltetőség rovására, mely a költői előadás első feltétele. De az már többször meg volt mondva, hogy verselő kronistáink csak is krónikát akartak adni, verses sorokban. Egy szép motivumot, a Kemény Simonét, Bánkai egészen elmellőzött; még hősenek beszercei gróffá létét is felejté elmondani, holott az illyes, kronista előtt, nagy dolog. Némikben eltér, de mik nagy csekélységek; péld. Turóci szerint azon klastrom Losonc mellett, melyet Hunyadi ostromolt, Clastrum S. Regis Stephani, Bánkainál „Szent Márton kastélya”; Bánkai azt is tudja, mit Turóci nem, hogy midőn Mohammed Konstantinápolyt bevette, a görög császárnét „négygyé vágattatá”; a Dugovics Titus hőstette sem ismeretlen előtte¹⁸⁾, de szépségeit annak fel nem használta. Hiányzik Turócinál azon érdekes magyarázata Hunyadi címerének is, mely V. László szájába adatik; e szerint az ifju király így szólt Hunyadihoz¹⁹⁾:

„Az oroszlán lába, hogy ki a koronát
Körmével elragadta,
Az az te fiadat, jó Hunyadi Mátyást
Bizonyával példázza:
Mert ez a koronát az én holtom után
Mindjárt elragadja. —
Hét esztendő múltán ám beteljesedék
Király profécijája.”

Ebből egyenesen a népmonda szól.

Ezek után a jelen krónika érdeme főleg a nyelvben határozódik, mely tiszta magyar, elég correct, s nem oly erőszakolt, mint gyakran a jó Tinódié; végre nyomaival még a dunai nyelv befolyásának, mely a xvi-d. század kezdetéig az irodalomban szinte kirekesztőleg uralkodott, míg Heltai kiadásában már a modernizáló írónak a nyelvjáráson ejtett módosításai észrevehetők. — Versalkotása végre szerzőnknek, noha a mai tiszta lejtetű és csengésű versekhez szokott fülnek nyers és darabos: azon időben mégis jeleskedett. Ő talán igen monotónnak ítélvén Tinódi tizenegy s tizenkét tagu négyeseit, némely egyházi énekek módjára a tizenkilenc tagút választotta, mely a hatodik és tizenkettődik tag után nyuggal végződven, mindenegy sor magától ketté szakad, mellyek egyike tizenkét, másika hét tagot számlál: ez által elkerültetik az úgy is gyalgó rím nagyon gyakori visszatérése, s az író szabadabban mozoghatván, szószaporításra is kevesebb kényszerül. E mellett Bánkai a vers lejtése iránt érzékenyebb, minélfogva versei énekelhetőbbek is. Rólok a következő hanglejtés alakját vonhatni el:

— — — — | — — — — || — — — —
— — — — | — — — — || — — — —

Követőkre azonban, mi melesleg legyen itt említve, Ihász Pétert (1570) és Ádám Jánost (1599) kivéve nem talált; módosítóira igen. Mert Bogáti Fazekas (1587) hármas (hatos) szakait, miket Ilyefalvi (1590) követett, Liszti János pedig a xvii. században tökéletességre emelt, csakugyan a Bánkai négyes (nyolcas) szakaiból eredteknek tekinthetni.

E szerint a korona, miután elsikkasztatott, ismét a ládába tétetett volna. — Vagy a 8-d. vszakban, hol e sor: „Várák az várasok” (Erzsébetet) így olvastatik: *Várák és várasok*: a nélkül hogy e nominativust ige követné. De már elég a selejtelés.

¹⁸⁾

Az császár zászlóit mind zászlótartótul
Köfalról visszahányák. 96. vsz.

¹⁹⁾ Az idézetet megelőző másfél vszakot l. a ¹⁶⁾ jegyzetben.

8. §.

Ilosvai Péter. — Neve s élte körülményei. — Fenmaradt s elveszett munkái. — Toldi Miklós historiája. — A Toldi-monda, ennek régisége, időszakai.

A tizenhatodik századból két „Ilosvai Péter” emlékezete maradt fen: egyik, a wittenbergi egyetem tanítványa 1560-ban¹⁾ és visszatértevel debreceni predikátor, kit az elővégzés tana feletti gondolkodásában saját üdvözülése iránt oly mély és lélekzavaró aggály fogott el, hogy ennek 1562-ben öngyilkolás által vete véget²⁾; másik az, kinek hírét mai napig fentartotta Toldi Miklósa, s kit az ifjabb Bartholomæides amazzal azonít³⁾, de világos tévedéssel, mit ennek némely munkáinak 1564 — 74. közt s így a hasonló nevű debreceni predikátor halála után készülte, valamint a kettőnek különböző életkörülményei kétségen kívülre tesznek. Különben is a mí verselőnk, *Ilosvai Péter* deák⁴⁾, helyesben *Selymes Péter*⁵⁾, előnevét alkalmasint származása helyétől kölcsönözte. Ez véleményem szerint azon Kraszna megyei Ilosva lehetett, mely Somlyóhoz közel mai nap is nagyobb részt reformatus lakókkal bír. 1564-ben Szatmárt találjuk őt, szigorú állapotban, holott Szent Pál apostol életét verselte⁶⁾. Utóbb, talán mint iskolamester vagy jegyző, vagy mindkettő együtt, Kusalyköben, egy, születése helyéhez közel, t. i. a Szilágyságban fekvő, szinte ref. egyházzal bíró faluban lakott, hol 1570. Ptolemaeusát dolgozta⁷⁾. Ezeket még 1548-ban előzte meg „Világbiro Sándorról irt historiája”, továbbá Cyrus, Nabukodonozor historiája s egyebek, mik azonban, tán örökre, elvesztek⁸⁾. Legkésőbbi munkája, mely fenmaradt, 1574-ben készült: „Az híres nevezetes *Tholdi Miklósnak* jeles cselekedeteiről és bajnokságáról való historia”, és Jankowich szerint ugyanazon évben Kolosvárt megis jelent. Ezen mai napiglan újabb meg újabb nyomatokban a köznépp közt elterjedt, köz kedvességű munkácskának kapóssága okozhatta régi kiadásainak végképi elenyészését, mert a legrégebb, mely legalább tudtomra fenmaradt, Speiser pozsonyi kiadása 1746-ból, melyre

¹⁾ L. Jo. Lad. Bartholomæides Memoriae Vngarorum qui in alma condam vniuersitate Vitebergensi a tribus proxime concludendis seculis studia in ludis patriis coepta confirmarunt. Pest, 1817. a 39. lapon.

²⁾ L. Vranich Antal akkor egri püspöknek Forgách Ferenc váradi püspökhöz, Egerben aug. 25. 1562. irt levelét Katona Istvánnál, Hist. Critica Regum Hung. Tom. XXIII. Budae, 1799. a 655. lapon, melyben ezt olvassuk: „Mitto Reverendissimae Dominationi Vestrae schedam proprii stili cuiusdam Petri Ilosvai, scholastici Vitembergensis et Döbröciensium operarii, qui *non ita pridem* in villa Chaholy prope Eched arcem, suspendio vitam finivit, anxietate praedestinationis cognoscendae sollicitus.”

³⁾ Az idézett helyen így írván: „An. 1560. 28. Maii Petrus Ilosvanus, Vng. De *eodem* nonnulla Horányi in Mem. Hung. II. 222. habet.” Horányi pedig ott a Toldi írójáról szól.

⁴⁾ Így nevezi magát Sz. Pál élete vég szakában.

⁵⁾ Oda látszanak mutatni Sz. Pál élete versfői, melyek az első részben így hangzanak: *Sericeus Petrus Ilosvanus* se recommendat omnibus christianis; ugy szinte a másod részbeliek: *Ilosvanus Sericeus Petrus* omnibus pietatem profitentibus stb. Ptolemaeus címen is így: Edita per Petrum Ilosuaj *Sericeum*.

⁶⁾ A vég szakok így hangzanak:

Lőn ennek írása az nemes *Szakmárban*,
Egy jámbor lakatgyártónak házában.
Nem csuda ha vétek vagyon az írásban:
Sok reszelő, fűrő kárt tett nekem írásban.

Ezer ötszáz és az hatvan esztendőben,
Hideglelő kisasszonnak házában
Ilosvai Péter deák bánatjában
Evvel vigasztalván szívét szomorúságban.

⁷⁾ Ptolemaeus vég szaka t. i. a hely s év nélküli (de kétség kívül Komlós-féle debreceni) kiadásban így hangzik

Szerző el ben *sodány Szilágy országban*,
Kusalyköben, az egy havasoldalban,
Egy cellában, azaz egy füstös házban.
Elvégezte el fen egy sombokorban.

⁸⁾ Tőle magától tanuljuk ezt. Ptolemaeus első versszaka t. i. így szól:

Sokszor szóltunk az régi nagy üdökről,
Kiváltképen világbiro Sándorról,
Cyrus királyról, és Nabuchodonozorról,
Ezek után meglőtt jeles dolgokról.

Világbiro Sándorát Jankowich a következő cím alatt hozza fel: „Historia az világbiro nagy Sándornak ez széles világon levő nagy sok országoknak meghódoltatásáról, vitézi között viselt nagy dolgairól és sok hadakozásairól. S. I. et a 4r. 28 levél (Cecilius Petrus Ilosvai 1545).”

tehát én is utasítva voltam⁹⁾. De fájdalom ennek szövege a sokszori s mindig figyelmetlen újra nyomtatás s ez úton szavak, sőt egész versszakok kihagyása által oly hézagossá lett, hogy az elbeszélés fonala is többször elvész. Így a hatodik versszak után nem csak a versfői szó (Magnif. . .) megszakadása, hanem Toldi Budára miképp kerültének nem említése, sőt a hirtelen átmenetelnél a verbum regens hia is elárulja néhány szaknak elvesztését. Ily hézagok éreztetik magokat a 27., a 34., tán a 82. vszakok után is. Dugonics, úgy látszik régiebb és épebb kiadást bírt, mert a koporsó-kifosztási kalandot Ilosvai után csakugyan teljesben beszéli el¹⁰⁾. Akármint legyen a dolog, e költemény érdeme inkább egy régi néphős emlékezte s néhány kalandja fentartásában, mint költői becsben áll. Az előadás t. i. nem csak művészi, de műveletlen is, mint ama kor valamennyi versíróié; tizenkétféle négyese, mely különösen Tinódi példájára a vég sorban mindig egy szótaggal van szaporítva, az annyira lényeges lábmetszetet többnyire ugyan megtartja, de nem mindig; így van a hanglejtéssel is. De hogy az egyszerű, őszinte elbeszélés nem minden kellem nélküli, az el nem kényeztetett izlésű olvasó érzeni fogja.

Nem lesz érdektelen ez uttal a *Toldi-monda* fenmaradt nyomait s korát vizsgálat alá venni. Történetkönyveink e Toldi Miklósról mélyen hallgatnak; de nem hallgattak mindig. Ilosvai írja:

„Keveset olvasok róla krónikában:”

tehát a xvi. század végén még volt nyoma Toldinak, bár kevés, a krónikákban. Szinte az ő korában létezett még emléke a nép énekeiben; mert noha maga Ilosvai panaszkodik:

Az énekszerzők is feledkeztek dolgokban. (3. vsz.)

itt ő kétség kívül kora versíróit érti¹¹⁾; míg a 26-dik vszak világosan egy népénekre hivatkozik, mely a sirbolti kalandot tartalmazza:

Több dolgai között jó Toldi Miklósnak
Még ifjú voltáról ily éneket írnak: stb.

Fájlalni lehet, hogy Ilosvai e „több dolgokat” is nem vette fel Toldiába, s így a Toldi-mondát teljesben nem adta által a jövődőségnek. De léteztek még Dugonics korában is írott töredékei a Toldi-mondának. Jeles történeteiben¹²⁾ tízféle kalandot közöl róla, mondván: „ezeket találtam a régi feljegyzésekben.” Vajha Dugonics ezeket közölte volna inkább teljes mivoltokban, mint kivonatokat. Vanak továbbá a Toldi-mondának nyomai közmondásink és példabeszédinkben, de ezek csak testi nagy erejére és szegénységére vonatkoznak¹³⁾, mely utóbbi azonban a monda szellemével nem egyezik, és vagy csak Toldi valamelyik életszakára, vagy, még hihetőbben, halála utáni időre értendő. Fenvolt végre egész

⁹⁾ Még a museum s az academia könyvtárai is csak ezt bírják. A vég szak így szól:

Az ki ez dolgokat szerzé be versekben,
A régi dolgokról lön emlékezethen,
Neve versszerzőnek vagyon versejekben,
Az ezer ötszázban heivennégy esztendőben.

De a hézagossá szöveg versfőiből a szerző nevét nem kiolvashatni, csak sejtíteni lehet (a 40. s. köv. versszakokból t. i. Pesros Ilosvanvo Servicii: Petrus Ilosvanus Serici kerül ki); a többi szavak érthetlenné. A colophonhoz e pozsonyi kiadásban még harmadfel, világosan később eredetű, versszak járult, mely Toldinak a budai várkapuban függő némely hadi eszközeit sorolja el. — Egy, hely s év nélküli, 4-rétű kiadásban a vég szak azon sora, mely a szerző nevére vonatkozik, egy más sorral van felcserélve („Hogy élne a mostan újító időben”), de melynek a mily bizonytalan az eredete, értelme szintoly homályos.

¹⁰⁾ Jeles történetek. I. könyv. Pest, 1794. a 146 — 7. lapon.

¹¹⁾ Az egész versszakból ez értelem jobban kiderül:

Gyakran gondolkodtam ezen én magamban:
Keveset olvasok róla krónikában,
Maga méltó volna írni ezt is abban;
Az énekszerzők is feledkeztek dolgokban.
No azért dolgait szép renddel megértjük.

¹²⁾ I. köt. 58 — 61. II. a jegyzésben.

¹³⁾ Ilyek a) Erős mint Toldi Miklós. Toldi Miklósnak unokája. Nem arra Buda! (ez véleményem szerint azon mondára vonatkozik, mely szerint Toldi egy mellette elmenő csapatot, midőn ez tőle a budai utat kérdezné, eligazítva, egy, kifeszített karral előre tartott, nehéz póznával mutatta meg a helyes utat). b) Úgy lép mint Toldi Miklós lova. Tengődik mint Toldi Miklós lova a szemén.

az újabb időkig több rendbeli fegyver-erekllye Budának bécsi kapujában, melyet a hagyomány Toldinak tulajdonított, de melyeket kegyeletlen kéz szemeink előtt távolított el százados helyökről¹⁴⁾.

A mi Toldi Miklós korát illeti: Ilosvaink szerint ő Robert Károly és nagy Lajos idejében élt. Rádai Pál korában (szül. 1677 — 1733), ki a mondát ennek saját fészkeben, Nógrádban, ismerte, Toldi már Mátyás király körébe volt áttéve¹⁵⁾. Dugonics korában is a hagyomány Mátyás mellé iktatta Toldit, sőt a fekete sereg tagjává, a szegedi vár kapitányává¹⁶⁾, s a szabácsi ostromban egyik alvezérré¹⁷⁾ tette. A mi nézetünk a Toldi-mondáról az, hogy az a regés magyar hőskorból maradt fen, s őseinknél az volt körülbelül, mi a helleneknél a heraclesi monda; melyben több rendkívüli egyediség emlékezte egyesült, a testi erő és ügyesség, a vitézség és hűség öszvege; mely századokon keresztül a nép nézetében részint csonkulva, részint bővülve s meg-megváltozva időnként megifjúdott. Az Anjouk hosszas s a nép életébe mélyen ható országlása, mely ujságával, szerencsájével, nagyszerűségével a régibb korokat elhomályosította, új tárgyakkal termékenyítette a népköltést, s mi a régi regék közül fennvult, azt e korba hozta által. E korbéli írott nyomok s népi énekek után írta, mint láttuk tartalmából, Ilosvai a maga Toldiát, de sem mindent nem véve fel abba, sem költői egészt nem tudva belőle alkotni. Azonban Mátyás egy újabb hőskort idézvén fel a nemzetre, s Lajos korát a nép emlékezetében feledékbe sülyesztvén, a nép a Toldi-mondát is a Mátyás király hősköre kiegészítésére fordította, azt hívén, hogy egy oly hatalmas bajnoknak is szükségkép e hős király fekete seregében s vezéri koszorújában kellett élnie; s e Mátyás-féle emlékezetek az újabb Rákóczi-féle hőskor mellett is fenmaradván, vele egyesülve maradt fen a Toldi-monda is, melynek legújabb toldalékai gyanánt tekinthetők a hagyomány azon részei, mik a budai kapu óriási fegyvereivel szövetkeztek, és csak azóta kezdenek a nép emlékezetéből enyészni, mióta magok e csodálatos maradványok vandal kezek által megsemmisítettek. Hogy Toldi mondájának magvát, melyre egyéb mondák rakodtak le, csakugyan valósággal létezett személy s nem egy elvont eszme (a testi erő eszméje) tette, azon közönségesen elismert igazság tanúsítja, mely szerint valamennyi mythosok létezett személyekből sarjadtak elé, bármint növekedtek s változtak is azok idő folytával; de hogy e regés személy sem Lajos sem Mátyás korában nem élt, alkalmasint bizonyos abból, hogy sem Lajos krónikái, sem Mátyás király udvari írói róla említést nem tesznek. Feltűnő, mit itt végül említenem nem egészen helyen kívüli, hogy Toldi atyja a hagyomány szerint *Lőrinc* volt; hogy (Tót) *Lőrinc* neve egy ó rege azon hősének is, ki Lajos király idejében élén a pokolba szállt, s onnan visszajöven arról sok csoda dolgokat beszélt¹⁸⁾; s nem különben (Tar) *Lőrinc* azon pokoljáró is, ki Zsigmond királynak hozta meg jövődö kinyjainak hírét¹⁹⁾. Vajjon e három Lőrinc nem azonegy-e, t. i. álló cikk a keresztyén időbeli magyar népregekben, nem egy időre kirekesztőleg, s mint valamely a föld szellemeivel rokon lény, atyja egyszersmind Toldi Miklós-nak, ki szinte nem egy, hanem minden koré, s az ember-feletti erő jelképe lett? De e vizsgálatokban a magyar népregeknek napról napra sebesebb enyészése, s atyáink gondatlansága, kik azokat feljegyezni csekélylették, tovább mennünk tilt.

¹⁴⁾ A budai várfa lak utolsó tatározása alkalmával, vagy húsz év előtt. — Rólok Ilosvainak 1746-ki, pozsonyi (pótlott) kiadása, végül, így emlékezik:

Ha, kegyes olvasó, valami kétséged
Ebben az mit irtam, vagyon, s el nem hiszed,
Vagy ez historiát álomnak itéled,
Hogy Toldi Miklós lőtt volna, nem hiszed:
Nézd meg jól Budának az bécsi kapuját:
Meglátod ott ennek súlyos bozogányát;
Mellette süggeni személyéhez pajzsát,
Parittyából hajgált húsz fontos köveit,
Diadalmas vitéz helyes kőpiáját,
És, az kit csizmáján viselt, sarkantyúját.

¹⁵⁾ L. M. Belli Notitia Hungariae novae, Tomus III. Viennae, 1737. pag. 442. és Tom. IV. Ibid. 1742. p. 27.

¹⁶⁾ K. Dugonics: Jeles történetek. I. könyv. a 7. 19. 27. ll.

¹⁷⁾ L. Dugonics: Magyar Pédabeszédek és jeles mondások. Szeged, 1820. I. rész. a 269. s köv. lapon.

¹⁸⁾ L. Sándor István Sokféjéjét, X. darab. Bécs, 1808. a 126. lapon.

¹⁹⁾ L. Tinódi: Zsigmond kir. krónikája 287. s köv. szakait.

Die historische Dichtung der Ungern vor Zrínyi.

Von **Franz Toldy.**

(Erste Mittheilung.)

(Vorgelegt in der Sitzung der philosophisch-historischen Classe vom 25. April 1849 ¹⁾).

§. 1.

Eingang. — Ur-alterliche Volkspoesie der Ungern. — Musikbegleitung. — Der historische Gesang. — Die ungrische Heldensage. — Spuren alter historischer Gesänge. — Sänger; ihr Wirkungskreis und ihre Verbreitung. — Das allmähliche Verschwinden ihrer Gesänge und dessen Ursachen.

Von der altungrischen Epik ist allgemein nur so viel bekannt, dass sie der Geschichte der Nation gleichzeitig ist, dass sie seit der Einbürgerung der Druckerpresse zahlreiche Bearbeiter fand, bis sie durch Nicolaus Zrínyi ihre Kunstform erhielt. Einige Schriftstellernamen, einige Büchertitel ergänzen diese dürftige Kenntniss, welche bis zur Stunde noch keine wissenschaftliche Behandlung erfuhr. Diese Lücke auszufüllen ist die Aufgabe folgender Blätter.

Unsere epische Literatur ist als die Fortsetzung der historischen Volksdichtung zu betrachten; daher möge die Anführung jener Spuren vorangehen, welche grösstentheils unsere Geschichtsbücher aufbewahrt haben. Die Ahnen der Ungern liebten Musik und Gesang, wie diess häufige Stellen der alten ungrischen Schriftsteller beweisen. Pfeife und Geige, Zither und Gesang durften nie fehlen wo irgend eine öffentliche Freude das Volk bewegte, eben so bei Festen und Gelagen, im Lager und in Schenken, in der Kirche wie beim häuslichen Herd. Demgemäss gab es Kriegs- und Haus-, religiöse und Liebeslieder, und wir könnten für das Vorhandensein jeder dieser Arten in der ungrischen Vorzeit genügende Belege anführen, wenn uns unsere Aufgabe hierin nicht Grenzen setzte. Wir beschränken uns also auf die Gesänge nationell-historischen Inhalts. Diese Gesänge ersetzten anfänglich die einheimische Geschichte, indem sie die gesammten Ereignisse der Nation; die Thaten ihrer Führer und Helden in detaillirter Darstellung vortrugen, wie diess aus dem Anonymus Belae Regis Notarius zu ersehen, der seine oft erschöpfende Erzählung zumeist den Volksgesängen entlehnt hat. Diese Gesänge waren nicht nur unter den Krieger, sondern im ganzen Volke verbreitet, wie diess ebenfalls aus dem Anonymus ersichtlich ist, der neben den „cantus ioculatorum“ stets auch die „fabulas rusticorum“ erwähnt. Die Monotonie solcher langen Recitationen und Gesänge wurde durch eine Art von Musikbegleitung gemildert; das Instrument, welches hiezu diente, wurde *lant* (Leyer) oder *hegedő* (Geige), von unseren lateinischen Chronisten *Cithara* und *Lyra* genannt; unter diesen Benennungen hat man ein Saiteninstrument zu verstehen; ob jedoch dieses mit dem Bogen, oder den Fingern, oder einem Klöpfel gespielt wurde, ist uns nicht bekannt. Beispiele solcher Weisen sind uns sechs und zwanzig an der Zahl bei Tinódi aufbewahrt, welche zwar, nach

¹⁾ Die Belege finden sich unter dem voranstehenden Originaltexte, konnten daher bei der Uebersetzung füglich weggelassen werden.

nach dieses Sängers eigenem Geständnisse, ihm selbst angehören, gewiss aber auf älteren Weisen beruhen, oder deren Art folgen, und somit von deren Geist ein nicht untreues Bild liefern.

Es wurde gesagt, dass diese Lieder in der Vorzeit die Stelle der Geschichtschreibung vertraten. Sie erstreckten sich nämlich auf den Ursprung und alle Thaten der Nation. Der Anonymus sagt klar in seinem Vorworte: „Es wäre unrühmlich und höchst ungeziemend, wenn ein so edles Volk, wie das ungrische, seinen Ursprung und all seine Grossthaten den falschen Fabeln der Bauern oder dem geschwätzigem Gesange der Jocolatoren wie träumend ablauschen sollte.“ All dieses war also in der Sage und den Liedern des Volkes enthalten. Ein Theil der alten Heldensage ist gleichzeitigen Ursprungs. So erzählt die im XIV. Jahrhunderte geschriebene Bilderchronik, welche Turóci mit wenigen Veränderungen in den I. und II. Theil seiner Compilation aufgenommen, dass die sieben Heerführer selbst ihre Thaten in Liedern verherrlichen liessen.

Einzelne Theile der Heldensage, welche ausdrücklich erwähnt werden, sind folgende:

Die Lieder von den sieben Heerführern, deren wir so eben gedachten.

Der siebenbürgische Heerzug des Töhötöm. Diesen erzählend, beruft sich der Anonymus auf ein Verspaar der alten Besinger dieser Ereignisse, welches auch er gereimt wiedergibt: „Nam volebat, sagt er, Tuhutum per se nomen sibi et terram acquirere, ut dicunt nostri ioculatores:

Omnes loca sibi acquirebant,
Et nomen bonum accipiebant.”

Der raizische und croatische Feldzug des Lehel und Bölcs. Diesen erzählend, sagt derselbe Anonymus: „Wenn Ihr meiner gegenwärtigen Schrift nicht glauben wollt, nun denn so glaubt dem geschwätzigem Liede der Sänger, und den falschen Fabeln des Volkes, welche die Heldenthaten und Kriegsführungen der Ungern bis zum heutigen Tage der Vergessenheit entziehen.“

Botonds Heerzug nach Constantinopel. Auch dieser Sage gedenkt der Anonymus, indem er sagt: dieses Ereigniss bei keinem Geschichtschreiber gefunden, sondern dasselbe bloss beim Volke gehört zu haben.

Neben dieser vielgliederigen Heldensage, deren Gegenstand die Eroberung Ungern's durch Álmus und seine Gefährten bildet, musste noch eine ältere bestanden haben: die Sage vom König Etele (Atila). Wer die Geschichte des grossen Hunnenkönigs nach den abendländischen Schriftstellern, den nordischen Dichtern und den vaterländischen Chroniken (Kézai, und I. Theil von Turóci's Compilation) vergleichend studiert, wird deutlich fühlen, wie viel und was die letzteren der Nationalsage entlehnt haben! Selbst die Personen und Ortsnamen dieser atilaischen Geschichte deutet unzweifelbar auf altungrische Quellen. Doch ist uns auch eine ausdrückliche Berufung auf dieselben aufbewahrt. Die Bilderchronik sagt nämlich, dass der berühmte Dietrich von Bern, obwohl von einem hunnischen Pfeil in die Stirn getroffen, dennoch seiner Wunde genas, und desshalb unsterblich genannt wurde; „wie er denn auch heut zu Tage noch in der ungrischen Sprache „der unsterbliche Detre“ heisst.“ Worin konnte aber dieser Name aufbewahrt werden, wenn nicht in der Sage? Und dass sich diese meist in Verse hüllte, wissen wir; überdiess ist Nicolaus Oláh's Auctorität wohl entscheidend, indem er in seiner der alten Chronik entnommenen Erzählung sich zugleich auf ungrische historische Lieder bezieht, welche noch zu seiner Zeit (XVI. Jahrh.) des „unsterblichen Detre“ gedachten.

Besonders reichen Stoff bot der nationalen Sagenwelt die Geschichte unserer alten Könige, deren nicht geringer Theil in der That durch die Sage erhalten wurde. Wir hatten zwar vom Beginn des Reiches an geschriebene „Annalen,“ deren der oft erwähnte anonyme Kanzler König Béla's, Simon Kézai und Turóci's alter Chronist häufig erwähnen: doch mochten selbe aus ziemlich mageren Aufzeichnungen bestanden haben. Wie wenig diese der wahren Geschichtschreibung bieten mochten, erhellt aus dem aufmerksamen und vergleichenden Lesen der beiden letztgenannten Schriftsteller. Wie wenig ist das, was uns diese aus so grossen oder wichtigen Zeiten, wie jene der Könige Ladislaw

der Heilige, Bela III., Emerich, Andreas II., Bela IV., mittheilen konnten; während sie aus anderen Zeiten so anziehende, detaillirte und malerische Darstellungen bieten. Uebrigens hat Kézai der Sage und dem Volksliede weniger Aufmerksamkeit geschenkt, als die anderen genannten. Botonds byzantinisches Abenteuer, welches der Anonymus desshalb beseitigt, weil er es bei keinem Geschichtschreiber, sondern bloss in der Sage fand, wird durch Kézai aus derselben Sage treulich nacherzählt, während er die Geschichte von Lehels Horn (welches nebenbei gesagt, bis zum heutigen Tage von den Jazygern gläubig aufbewahrt, und als Nationalkleinod verehrt wird), für eine Fabel erklärt, und sich auch vieler anderer schöner historischer Motive entäussert. Der Verfasser der Wiener Bilderchronik, der keinesfalls mit Engel für einen Abschreiber und Fortsetzer Kézai's betrachtet werden darf, vielmehr auch für ältere Zeiten neben Kézai selbst von ausgezeichnetem Werthe ist, da er nicht aus diesem, sondern mit diesem aus gemeinschaftlichen älteren, zum Theil fruchtbaren Quellen schöpfte, hat die Volkssagen besser gekannt, oder doch mehr zu würdigen gewusst; so viel ist gewiss, dass die ausführlichsten, schönsten Abschnitte seines Werkes entweder unmittelbar der Sage entnommen sind, oder von derselben Leben und Colorit erhalten haben. Wie verschieden sind diese Partien in Form und Geist der Erzählung von jenen, welche alten Aufzeichnungen, Jahrbüchern und Geschichtschreibern entlehnt wurden; in jenen ein anschauliches Detail, plastische Darstellung, religiöse, gemüthliche Auffassung, und Angesichts der Könige und Herren ein kühner Tadel; hier trockene Daten, moralische, pfäffliche Betrachtungen, biblische Reminiscenzen, hie und da gelehrtes Beiwerk. Ich wenigstens bin zur festen Ueberzeugung gelangt, dass der erwähnte Chronist, der nach König Karl Robert's Tod sein Werk ausfertigte, hierin, wenn auch am Faden alter trockener Annalen, hauptsächlich die in der Sage und den Volksgesängen lebende Geschichte niederschrieb. Insbesondere mögen folgende Partien dem Volksliede entnommen sein:

Ungern's Eroberung durch Árpád. C. III.

Die Schlacht bei Eisenach. C. IX.

Die Schlacht bei Augsburg, und der Tod des Lehel und Böles. C. XXV. — Anonymus, der diese verlorene Schlacht in die Zeiten Zsolta's versetzt, weiss nichts vom Lehel'schen Horn, Kézai hingegen läugnet diese Geschichte.

Botonds Feldzug nach Constantinopel. C. XXVI. — Wird auch von Kézai erzählt. — Dass diese Erzählung aus den Liedern geschöpft ist, bezeugt Anonymus, wie diess aus dem Obigen ersichtlich ist.

Prinz Béla's Zweikampf mit dem Herzog von Pommern. C. XXXVIII.

Andreas und Béla in Várkony. C. XLIV.

Die Schlacht bei Cserhalom. C. XLIX. — Der Lieder, welche jene Schlacht besangen, gedenkt ein neuerer Schriftsteller des Auslandes, Gebhardi, aus einer mir nicht erinnerlichen Quelle.

König Salomo's Thaten und Ende. C. L—LVI.

König Stephan II. C. LXIII.

Bela der Blinde und Borich. C. LXIV.

Aus späteren Zeiten werden folgende historische Volksgesänge von ungrischen Schriftstellern erwähnt:

Clara von Záh. Bei Istvánfi.

Die Hinrichtung Stephan Kont's. Der diessfallsigen Lieder gedenkt Tinódi als solcher, welche noch zu seiner Zeit gang und gebe waren.

Die Hinrichtung der zweiundreissig Edlen. Gleichfalls bei Tinódi.

Der Sieg auf dem Brotfelde. Diese Lieder werden von Bonfini, und etwa hundert Jahre später von Johann Liszti erwähnt.

Romantische Sagen mit wahrscheinlich historischer Basis:

Tót Lőrinc Höllenfahrt. Noch von Sándor gekannt.

Tar Lörinc Traum. Erwähnt in Tinódi's Sigmunds-Chronik.

Die Thaten und Abenteuer des Tóldi Miklós. Aus diesen Liedern trug Ilosvai seinen Toldi zusammen.

Selbst Lieder, fremden Sagen entnommen, finden wir erwähnt, wie z. B.:

Die Thaten des Riesen Roland, zweifelsohne der Kärlingischen Heldensage entlehnt. Diese und andere Heldenlieder ergötzten den Knaben Matthias Hunyadi, nachmaligen König, ganz besonders, wie Galeoti erzählt.

Diese historischen und fabulösen Volkslieder konnten wir, durch Folgerung oder mit Bestimmtheit, ihrem Inhalte nach anführen. Auch sahen wir, dass manche derselben gleichzeitig entstanden; wir sahen, dass sie zuweilen selbst von Geschichtschreibern werth befunden wurden, ausgebeutet zu werden; wir sahen endlich, dass sie von den ältesten Zeiten her, nach Pray bis ins achtzehnte Jahrhundert fortlebten. Sie wurden weit und breit vom Volke und den Kriegern gesungen; und wir hatten unsere Barden und Sänger, die, wie gesagt, hegedös genannt, historische Gesänge mit Begleitung von Saiten-Instrumenten, an freien Plätzen, in Schenken und Gränzburgen vortrugen, meist aber bei Festen und Gelagen, so dass diese ohne Musik und historischen Gesang gar nicht gedacht werden können. Es mögen einige Belege folgen. Mit Uebergang dessen, was wir hinsichtlich der diessfälligen Hofgebräuche König Etele's aus Priscus Rhetor lernen, lesen wir beim Anonymus, dass: „nachdem Árpád glücklich in Etele's Burg eingezogen, seine Ungern in grossen Freuden daselbst täglich schmausten, und bei Melodien aller Art, bei dem süßen Klange der Zither und der Pfeifen und den Liedern der Sänger sich ergötzten.“ Bei der Tafel des Reichsverwesers Johann Hunyadi wurden Gesänge vom riesigen Roland und andern Helden und Kämpfen vorgetragen, welchen der kleine Matthias ein so eifriges Ohr lieh, dass er durch die abgesungenen Heldenthaten hingerissen, darüber Speise und Trank vergass. Auch nachher, als er schon die Krone trug, blieb der Gesang eine der Würzen seines Tisches. Ein Gleiches berichtet Galeoti vom wissenschaft- und kunstliebenden Waizner Bischof Niklas Bátori. Solcher Tischgesänge gedenken im sechzehnten Jahrhundert Sambucus und Telegdi, welch' letzterer die leidenschaftliche Liebe tadelt, mit welcher die Ungern der Musik und dem Tafelgesange ergeben sind. Solch allgemein verbreiteter Hang zum Gesang machte eine eigene Sängerkunft nöthig, welche bei den alten Herzogen, Königen und Burgherren einen unentbehrlichen Theil ihres Hofstaates bildete. Cornides führt eine Urkunde aus dem Jahre 1292 an, aus welcher deutlich hervorgeht, dass, wie einst zur Erhaltung der königlichen Jäger, Fischer, Marschälle, Köche u. s. w., eigene Landgüter bestimmt waren, dasselbe auch hinsichtlich der königlichen Hof Sänger der Fall war. Und in der That konnte es bei Höfen, wie die eines Joh. Hunyadi, König Matthias, Nikl. Bátori, nicht dem blossen Zufall anheimgestellt bleiben, ob gute oder ungelehrte Sänger dieser Pflicht oblagen; somit wäre es für gewiss anzunehmen, dass Jünglinge von guter Anlage schon frühe zur Bardenschaft herangebildet wurden, wenn wir auch hierin jedes geschichtliche Datum entbehrten. Zum Glück erhielt uns aber Tinódi ein interessantes Beispiel aus dem sechzehnten Jahrhundert aus der Umgebung des unsterblichen Helden von Drégely, Georg Szondi, indem er von diesem erzählt, dass er, um seine beiden Sängerpagen vom gewissen Untergange zu retten, selbe vor dem Fall der Festung dem Schutz des Belagerers, Ali Basa, empfohlen hat.

Es ist ein unersetzlicher Verlust für die politische, die Cultur- und Sittengeschichte der ungrischen Nation, dass sich Niemand fand, der diese Gesänge, so lange sie noch lebten, aus dem Munde der Sänger und des Volkes niedergeschrieben der Nachkommenschaft überliefert hat. Die damalige Schriftstellerwelt war durchaus scholastisch gebildet, und hegte Verachtung gegen Alles, was unter des Lebens freiem Himmel spross. Nebstbei war das Wahre in denselben mit der Dichtung gepaart, daher schon König Bela's Kanzler die Sage stereotypisch „falsch“, die Lieder der Sänger „geschwätzig“ nennt, nicht ahnend, dass die geschichtliche Kritik das Wahre vom Falschen einst mit sichrer Hand getrennt hätte, und dass die Dichtung selbst eine grosse Wahrheit ist, da sie die Gesinnung, Auffassung, die ganze

Geistesrichtung des Volkes treu bewahrt, deren Erkenntniss eine Ergänzung der Geschichte ist, nicht weniger wichtig als die Geschichte selbst. Wie viel grösser wäre der Dienst gewesen, den er und Kézai und der Compiler der Bilder-Chronik der Nation und der Wissenschaft geleistet haben, wenn sie ihre Quellen treu und unverändert wiedergegeben hätten. Und welch unschätzbare Quelle ungrischer Sprachkenntniss und Sprachgeschichte besässen wir in denselben! Doch wären wohl die Früchte ihrer Sorge bis auf unsere Zeit gelangt? Schwerlich; ist doch die ungrische Sprache schon unter Stephan I. geschrieben worden, und wie wenig hat sich aus den auf ihn gefolgten fünf Jahrhunderten erhalten! Zu wundern ist es aber, und muss der Kurzsichtigkeit der neueren Zeit zugeschrieben werden, dass die Beispiele des Auslandes nicht im fünfzehnten, ja nicht einmal in dem druckliebenden sechzehnten Jahrhundert bei uns Nachfolger gefunden, und Jene, die sich auf geschichtliche Volkslieder beziehen, nicht einmal eine Zeile aus denselben uns aufbewahrt haben.

Diese Lieder konnten nicht ohne dichterischen Werth sein. Was im Volk entsteht, kann sich bei demselben ohne solchen nicht erhalten. Somit bleibt immer nur das Beste, und wie dieses von Mund zu Mund, von Generation auf Generation sich fortpflanzt, ändert es sich, und es setzen sich von Zeit zu Zeit die Perlen des poetischen Volksgeistes auf dasselbe an. Schon besitzen wir einige reiche Sammlungen unsrer Sprichwörter, unserer Volkslieder. Welche gesunde Natur, Empfindung, Phantasie, Lebensweisheit! Wie Vieles von noch höherem Werthe wäre uns in jener Gattung unsrer ernsten Poesie aufbewahrt worden, welche sich mit den öffentlichen Interessen und den schönen Thaten der Nation beschäftigte! Wir sind aber Mann geworden ehe wir die Schätze unsrer Jugend sorgfältig gesammelt und aufbewahrt haben, und zum Mannesalter heran gereift, haben wir sie vernachlässigt und vergessen. Um wie viel glücklicher waren in dieser Hinsicht unsere serbischen Nachbarn, die, als sie ihr Jugendalter noch nicht verlebt und ihre poetischen Schätze durch die gebildeten Völker schätzen gelernt hatten, diese der Vergessenheit bei Zeiten entrissen. Bei uns haben Schriftsteller die Volksdichter abgelöst und durch gedruckte Arbeiten das lebendige geschichtliche Lied verdrängt, ohne es durch etwas Besseres zu ersetzen. Denn leider fand sich lange kein Mann von Talent, der die Schönheiten der Volkspoesie in die neue poetische Literatur zu übertragen befähigt war; und so kann jener Periode, welche die Volkspoesie ablöste, jeder andere nur nicht dichterischer Werth zugeschrieben werden.

§. 2.

Anfänge der ungrischen epischen Literatur. — Ihre Gattungen und Vertreter. — Das „historische Lied.“

Der Anfang der epischen Literatur der Ungern muss ins XVI. Jahrhundert gesetzt werden; da die wenigen historischen Lieder, die uns ältere Handschriften aufbewahrt haben, entweder ungewissen Zeitalters sind, wie z. B. das berühmte „Emlekezzenk,“ welches nebenbei gesagt auch weder genug wichtig noch genug verbreitet war, um als Ausgangspunct der epischen Literatur betrachtet zu werden; oder in Ton und Form mehr dem Gebiete der Lyrik angehören, wie das durch mich edirte Lied auf den König László den heil., das Denklied auf König Matthias, das Klagelied auf Both János' Ende, letztere durch Döbrentei aufgefunden. Erst dann, als die Segnungen der neu erfundenen Druckerpresse sich auch über Ungern zu verbreiten begannen, sehen wir wie durch einen Zauberschlag eine Schaar Schriftsteller sich erheben, die in dieser Gattung eine unerwartete Thätigkeit entwickelten, welche das religiöse, das politische, und das Bedürfniss nach Zeitvertreib hervorgerufen hat. Nach diesen drei Richtungen theilen sich die ungrischen Epiker des XVI. Jahrhunderts in drei Hauptclassen. Der Vater der religiösen Epik, welche ihren Stoff der Bibel und der Geschichte der Väter und der Heiligen entlehnte, wurde Andreas Batízi im Jahre 1540, dem noch in der ersten Hälfte dieses Jahrhunderts Sebastian von Tinód, Stephan von Csike, Peter von Kákony, Michael von Szeremlyén, Paul aus Baranya, Blasius Székely, Emerich Fekete, Kaspar von Bia, Andreas von Dézs und Michael von Sztára, in der zweiten Hälfte desselben Michael Tanjai, Matthias Nagy von Bánka, Matthäus von Siebenbürgen (Er-

déli), Frater Kaspar, Johann Torkos, Peter Selymes von Horva, Niklas Bornemisza, Niklas von Sztára, Kaspar von Decs, Georg von Tolna, Stephan von Ilyefalva und einige Ungenannte folgten. Von der zweiten Hauptclasse, deren Thätigkeit mehr der nützlichen und bildenden Unterhaltung zugewendet war, hat ein Kreis, dem Beispiele des ungenannten Uebersetzers der schönen Magelone (1535) folgend, die italienische, französische und deutsche Romantik ausgebeutet, zu deren Zahl Paul Istvánfi, des berühmten Geschichtschreibers Vater, Kaspar Vafai, Georg von Enyed, Stephan Fabrici, Niklas Fazekas von Bogát, Stephan von Sóvár, Albert von Görgö gehören, deren Schriften jedes Jahr neu gedruckt, bis zum heutigen Tag noch in den Händen des Volkes leben. Ein zweiter Kreis hat nach Peters von Idar (1548) Vorgang altclassische Stoffe bearbeitet, als da sind Horvai, Johann von Tálnok, Laurentius Vajda, Peter von Huszt, Matthias von Csáktornya, und mehrere Ungenannte. Den dritten Kreis der zweiten Hauptclasse bilden die Bearbeiter fremder, alter und neuer, historischer Stoffe, als: Andreas von Csegér, Franz Töke, Michael von Sztára, Georg von Varsány, Andreas von Valkó, Fazekas, Kaspar Veres und Michael von Cserény. Wir wollen hier mit Uebergangung dieser beiden Classen die dritte abhandeln, deren Männer theils aus der Nationalsage, theils aus der älteren oder gleichzeitigen vaterländischen Geschichte geschöpft haben. Wir beginnen mit dem erwähnten Liede von Pannonien's Eroberung: „Emlekezzenk;“ diesem folgt Andreas Farkat (1538) mit seiner „hebräisch-ungrischen Kronik,“ welche zwar mehr ein Tendenzgedicht als ein rein erzählendes ist, jedoch gerade durch seine Tendenz sich den übrigen Epikern anschliesst; von ihm gehen wir zu Sebastian von Tinód über, dem verdienstesten Bearbeiter des „historischen Gesanges“ dem in diesem Jahrhunderte Nagy von Bánka, Horvai, Niklas von Görcsén, Valkai, die beiden Temesvári, Demetrius von Ganíd, Ambrosius von Gosárvára, Fazekas, Stephan von Szöllös und Martin von Gyuta folgten, bis nach geraumer Zeit Zrínyi den historischen Gesang auf die Höhe der Epopöie erhoben hat.

§. 3.

Das älteste historische Lied „Emlekezzenk“ — Der Verfasser ist nicht Csáti. — Dessen Alter ungewiss. — Seine Quelle und sein Werk.

Das älteste historische Lied, welches sich bis jetzt erhalten hat, ist jenes von der Besitznahme Pannoniens durch Arpád, und beginnt mit den Worten: „Emlekezzenk regiekrel“ („Gedenken wir unsrer Altvordern!“). Der aufmerksame Pray war der erste, der desselben im Jahre 1774 mit folgenden Worten erwähnte: *patria cantilena seculi XIV., quam ex vetustiore sumtam esse, non modo orthographia, sed rhythmorum ac structurae ruditas docet.* Von diesem erhielt es Cornides, von diesem Révai, bis es in Stephan Horvát's Besitz kam. Bisher hat man davon zwei Ausgaben; die Révai'sche, genau nach dem Originale, und zugleich mit heutiger Lesung¹⁾; und meine, nach heutiger Lesung, und mit drei Strophen ergänzt, welche nach Horvát's Behauptung das Lied nach einer Lücke schliessen²⁾. Graf Johann Mailáth versetzt es in die Zeit Bela IV. (1173—96), schreibt es dem Anonymus (den er für dieses Königs Kanzler hält) zu und behauptet, dass das XXV. Capitel des Letzteren mit dem Inhalte des Liedes auffallend übereinstimme³⁾. Pray schreibt es, wie wir bereits gesehen, dem XIV. Jahrhunderte zu, und meint, dass es aus einem älteren Texte hervorgegangen sei; Révai setzt die „Handschrift“ zwischen das Ende des XIV. und den Anfang des XV. Jahrhunderts; Stephan Horvát endlich in die Zeit nach der Mohacser Schlacht, und hält Demetrius Csáti für den Verfasser, der sich in der letzten Strophe als solchen nennt. Nun finde ich zwar einen Demetrius Chath in der Zeit zwischen 1494 und 1509 unter den ungarischen Studirenden der Krakauer Universität; auch stimmen die Worte der letzten Strophe: „Dies wurde geschrieben

¹⁾ Révai, Elegyér Versel. Pressb. 1787. p. 273. etc.

²⁾ Toldy's Handbuch der ungrischen Poesie. Pesth u. Wien. 1828. I. Bd. p. 6. etc.

³⁾ Magyarische Gedichte. Stuttgart und Tübingen 1825. p. XVII.

als Ungern in tiefer Trauer lag" mit der Lage des Landes nach dem Mohács-Tag überein: ob aber die oben erwähnten drei letzten Strophen zu diesem Liede gehören, ist wohl mehr als zweifelhaft. Die Erzählung ist nämlich mit der Strophe, welche Révai's Text schliesst, in der That abgeschlossen, bildet ein volles, abgerundetes Ganzes, dem überdiess jener Anhang gänzlich fremd ist; denn während die Darstellung des Liedes mit der vaterländischen Chronik genau übereinstimmt, weicht der Anhang, welcher den Herzog Buda zu Árpád's Nachfolger macht, sowohl von der Nationalsage und der Geschichte, als insbesondere von der Quelle dieses Liedes, worüber wir uns sogleich näher äussern werden, gänzlich ab. Hiezu kommt noch der Umstand, dass nach Horvát selbst die Handschrift zwischen jenem wahren Ende des Liedes und den Csáti'schen drei Strophen eine Lücke zeigt. Mailáth's Ansicht, der Bela's Kanzler zum Verfasser macht, fällt um so mehr zusammen, da zwischen dem durch ihn citirten Kapitel und dem Inhalte des Liedes nicht nur keine Gemeinschaft besteht, sondern beide zwei von einander gänzlich verschiedene Ereignisse behandeln; denn der Anonymus erzählte Töhtöm's Auskundschaftung in Siebenbürgen, und was deren Folge war, die Besiegung Gelu's und die Eroberung Siebenbürgens; während das alte Lied Árpád's Gesandtschaft an Swatopolk und die Einnahme des Donaulandes besingt, welche letztere überdiess Anonymus, der Swatopolk gar nicht kennt, von Zalár sprechend, sehr abweichend darstellt.

Wir wollen nun, mit Beseitigung des Horvát'schen Schlusses und der Autorschaft des Anonymus sowohl als Csáti's, dem Alter des Liedes nachspüren, wobei uns die Quelle, die Sprache und die Schreibart desselben führen mögen.

Vor Allem finden wir, nach sorgfältiger Vergleichung des Inhaltes unseres Liedes mit den altungarischen Geschichtsbüchern, in jener Darstellung die unzweifelbare Quelle desselben, — ich möchte sagen, dessen Original, — welche die Wiener Bilderchronik (1358), Heinrich Muglein's deutsche Uebersetzung derselben (erwiesenermassen von 1365) und die Ofner Chronik (1473) mit geringen Abweichungen darbieten, und welche Turóci, ebenfalls mit einigen Abänderungen, in seine Compilation (1488) aufgenommen hat; so zwar, dass das Zusammenlesen der übereinstimmenden Verse des Liedes einer-, und der betreffenden Stellen von Turóci und Muglein (da beide edirt sind) andererseits diese Behauptung zur Gewissheit erheben ⁴⁾. Nicht nur der Gang der Erzählung, sondern die Identität der Worte selbst lassen auch nicht den leisesten Zweifel auftauchen, dass der ungrische Sänger seine Darstellung nicht unmittelbar aus der erwähnten anonymen Chronik entlehnte, gleichwie jener Reimchronist, der seine Arbeit König Ludwig I. gewidmet hat ⁵⁾, ebenfalls diesen Text versifizierte, in barbarischem mittelalterlichen Latein zwar, jedoch nicht ganz ohne Geist. Hieraus ergibt sich hinsichtlich des Alters unseres Liedes der Schluss, dass man es nicht über die Mitte des XIV. Jahrhunderts zurücksetzen kann, wofern nicht jene Chronik selbst älter, und nur deren Ende, als spätere Ergänzung, aus Ludwig's Zeit (1358) her stammt, was wohl auch Manches für sich hat. Pray kann also Recht haben, wenn er das Lied ins XIV. Jahrhundert setzt, da die Sprache mit dieser Annahme nicht streitet; denn es fehlen darin nicht manche Spuren der alten Sprache, sowohl in den grammatischen Formen als den Worten. Die Orthographie zeigt dasselbe Schwanken, wie alle altungarischen Denkmäler; jedoch weicht sie in der Schreibung jener einfachen Laute, welche im Ungarischen heut zu Tage durch zwei Buchstaben oder sonstige Zeichen ausgedrückt werden, von letzteren in Vielem ab.

So finden sich in Révai's — Ausgabe auf die wir freilich nicht so sicher bauen können, als hätten wir das Original vor uns — jene Buchstabenformen durchaus nicht vor, welche im XV. und im Anfange des XVI. Jahrhunderts für *cs*, *gy*, *ly*, *ny*, *ő* üblich waren (*ç*, *g*, *l*, *n*, *o*); das *cs* wird bald mit *ch* bald mit *chy* ausgedrückt, eine Art, welche sich schon im XIV. Jahrhunderte findet, später durch die angeführte verein-

⁴⁾ Diese Zusammenstellung findet sich oben auf Pag. 374-6.

⁵⁾ Siehe diese Chronik in Engel's Monum. Ungarica. Wien 1809.

fachte Form verdrängt, im XVI. Jahrhunderte wieder auflebte; *c* wird immer mit *z* wiedergegeben, *i* und *j* beinahe constant mit *y*, daher ich geneigt bin, die „Handschrift“ in die Zeit um 1530 zu setzen, ohne jedoch zu verhehlen, dass das Alter der letzteren nur durch die Einsicht derselben mit Sicherheit bestimmt werden kann. Der fehlerhafte Versbau, den Pray hervorhebt, gibt uns keine Aufklärung; denn während z. B. das alte Lied des heiligen Bernhards, welches uns im Gebetbuche der Benigna Magyar von 1513 erhalten wurde, im Ganzen viel Wohlklang besitzt, zeigt das ganze XVI. Jahrhundert hierin einen wahren Rückschritt. Das Schema jedoch, in welchem acht-, neun- und zehnsylbige Zeilen ohne ein bestimmtes Gesetz abwechseln, eilf- und zwölfsylbige aber sich nur selten und bloss aus Noth vorfinden, scheint mir in der That auf eine ältere Zeit hinzuweisen, da sich das XVI. Jahrhundert bereits in eilf- oder zwölfsylbigen Versen bewegte, deren vier eine Strophe bildeten; ausgenommen Tinodi's und Ilosvai's Weise, die gern die letzte Zeile jeder Strophe mit einer, manchmal auch mit zwei Sylben vermehrten; und Bánkai's, der sich eine Versform nach Art mancher Kirchengesänge erst später schuf. — Uebrigens, welcher Zeit auch die Handschrift angehören möge, gegen Pray's Annahme spricht nichts, wenn wir auch gestehen müssen, dass der vorhandene Text auch neuer sein könne, dessen manche Ungleichheiten jedoch mit grosser Wahrscheinlichkeit eine sehr alte Basis annehmen lassen.

Poetisches Verdienst besitzt dieses historische Lied nicht. Es erzählt ohne Zierwerk, was ihm übrigens zum Lobe gereicht, und nur zu nüchtern das, was die Chronik aus der es geschöpft ist oft mit Wärme darstellt, die lateinische Reimchronik aber mitunter auch colorirt. So z. B. mahlt diese den Swatopolk folgendermassen:

Zuetopoluch vocatus
Fuit dux regionis
Simplicitati datus

und weiter unten:

Tunc dux agricultores
Hos fore aestimavit,
Decipitur nam sanguis
Simplex ex puritate
Cito dum fraudis anguis
Hunc mellit falsitate etc.

während unser anonymes Lied sich höchstens eine insulse Etymologie mit dem Namen der Stadt Dézs erlaubt, den es von dem dreimaligen Ausrufe der ungrischen Heerführer „Deus!“ herleitet, und welche wohl in eine mittelalterliche lateinische Chronik hineingepasst hätte; — aber in ein ungrisches Lied? . . . Uebrigens ist, nebenbei gesagt, auch diese Stelle ein Beweis, dass nicht die Chronik dieses Lied ausgebeutet hat, wie manche meinten, sondern der umgekehrte Fall Statt fand, wie diess von uns nachgewiesen worden ist.

So viel von diesem berühmten historischen Liede, welches, wenn auch einem unbestimmten Zeitalter angehörend, jedenfalls unter den übrig gebliebenen das Aelteste ist.

§. 4.

Die jüdisch-ungrische Chronik des Andreas Farkas. — Deren Inhalt und politische Tendenz.

Als Stephan von Gálszécs sein Büchlein „von der Christlichen Lehre“ (A keresztyéni tudományról) im J. 1538 zu Krakau herausgab, hatte Andreas Farkas, über dessen Lebensumstände wir weiter nichts wissen, nach Bod's Zeugniß demselben eine Reimchronik angehängt, mit dem lateinischen Titel: „*Chronica de introductione Scytharum in Ungariam et Iudaeorum de Aegypto.*“ Der gelehrte Bibliograph Jankowich bezweifelte die Existenz dieser Chronik, da er selbe weder dem Gálszécsi angebunden, noch selbstständig je vorgefunden. Meiner Meinung nach war kein Grund vorhanden an Bod's Angabe zu zweifeln, da er Gálszécsi's erwähntes Buch recensirt, somit es gesehen, folglich auch Farkas's Chronik, ob

diese selbst angedruckt oder bloss angebunden war, gewiss in Händen gehabt hat. Und in der That ist uns dieses in seiner ersten Ausgabe nunmehr wahrscheinlich nicht mehr vorhandene Werkchen sowohl in Peter Bornemisza's Liederbuche (1582), als mit wenigen Varianten in der Göncischen Sammlung (1592) aufbehalten, deren jede so viel wir wissen freilich nur in drei Exemplaren dem Untergange entkam, somit zu den seltensten Büchern gehört.

In beiden Liedersammlungen fehlte der Name des Verfassers. Bei Bornemisza lautet der Titel: „*A zsidó és magyar nemzetről. Miképen az úr isten Izraelnek népét Egyiptomból és hasonlóképen a magyarokat Scythiából kihozta.*“ (Von der jüdischen und der ungrischen Nation. Wie Gott der Herr das Volk Israel aus Aegypten und gleicherweise die Ungern aus Scythien herausgeführt.) Bei Gönci fehlt der erste durchschossene Satz der Aufschrift. Der Verfasser zieht eine Parallele zwischen den Schicksalen der Juden und der Ungern: erzählt wie Gott Mosis Volk aus Aegypten über das rothe Meer nach Kanaan, und die Ungern aus Scythien über den Don nach Ungerland geführt; die Ursache dieser Auswanderung war nach ihm, dass die Ungern, obwohl mächtig in ihrer alten Heimat, doch der Abgötterei ergeben, von Gott den Wink erhielten, gegen Westen ein anderes Vaterland zu suchen. Wieder zu Israel übergehend, setzt er auseinander, wie Gott dieses Volk mit guten Fürsten beschenkt, so lange es seine Befehle ehrte; und wie viel Uebeles dann von heidnischen Feinden leiden musste, als es sich von ihm wandte: ebenso, meint er, wurden auch den Ungern von Atila bis zum „jungen König Ludwig“ (II. 1526) viele gute Fürsten, reiche Provinzen u. s. w. zu Theil, bis sie — verschiedenen Lasten ergeben, die der Verfasser en détail aufzählt, wodurch er in der That einen wichtigen Beitrag zur ungrischen Sittengeschichte liefert, — durch den Türkenkaiser geschlagen wurden, wie die Juden durch Nabukodonosor; und wie diese in die babylonische Gefangenschaft geriethen, so fanden auch unzählige Ungern in der Türkei ihr Babylonien. Die Zurückgebliebenen krönten König Johann zu ihrem Herrn; jedoch zerfielen sie unter sich und ein anderer Theil brachte sich aus Deutschland einen König, das Oberland ging verloren (der Verfasser meint das Donau-Ungern, welches König Ferdinand I. huldigte) und das Reich versank in Elend. Das dritte Mal sich den Juden zuwendend, erzählt er, wie diese aus der babylonischen Gefangenschaft befreit wurden, wie ihnen Gott Propheten und seinen Sohn als Heiland gesendet, den sie aber tödteten, wesshalb sich Gott gänzlich von ihnen abgewendet hat, und Jerusalem der Zerstörung anheimfiel. So, fährt er fort, sendete Gott auch uns Weise und Lehrer (die Verbreiter der neuen Lehre), die wir aber nicht anerkennen, und somit Christus verleugnen. Demgemäss wendet sich der Verfasser schliesslich an sein Volk, fordert es auf Gottes Wort nicht zu verfolgen, sondern es zu beherzigen, damit Gott verzeihe, und das Reich mit seiner Hilfe wieder die alte Macht erringe.

Aus dieser Skizze erhellt, dass die Erzählung selbst nicht Zweck, sondern Mittel ist: Mittel der Bewegung und Ueberredung, dass wir es also hier mit einem Tendenzgedichte zu thun haben, welches von streng nationalem und protestantischem Standpunkte ausgeht. Demnach schliesst es auch im Tone eines Gebetes an Gott mit der Bitte, der Herr möge dem Unger einen frommen König geben, und das Volk um ihn in Einigkeit versammeln, damit es, in Frieden lebend, auch Gott vereint loben könne. Diese Schluss-Strophe erinnert zugleich an die zwischen den beiden Königen gerade damals schwebend gewesenen Unterhandlungen, deren Resultat der grosswardeiner Friede gerade in dem Jahre wurde, als dieses Gedicht geschrieben ward.

Farkas erhebt sich zwar als politischer und confessioneller Parteimann nicht zur Höhe unbewölklter Auffassung; jedoch beseelt ihn echter Patriotismus, der in seiner Partei keinen Zweck, sondern die Mittel der Rettung und Beglückung seines Landes sieht; dabei erweckt eine theilweis klare Anschauung der Zustände unser Interesse, während seine Naivetät und Innigkeit bewegt und erwärmt. — Aus diesem didaktisch-epischen Gedichte sehen wir zugleich, wie die Poesie, welche mit der schnellen Verbreitung der Druckerpresse in Ungern in der Hälfte des sechzehnten Jahrhunderts eine bedeutende Extension erstrebt hat, sich sogleich mit dem Gesamt-Interesse der Nation identifizierte, und eben desshalb, weil sie dem

Gesamtwohle, nicht vereinzelt und ephemeren Richtungen diene, eine echt nationale Stellung einnahm; was sich aus dem weiteren Verlaufe unserer Abhandlung vollends bethätigen wird.

§. 5.

Sebastian von Tinód. — Sein Leben. — Seine übriggebliebenen und verlorenen Schriften. — Sein Charakter.

In mehreren Beziehungen ist unter unsern Dichtern des XVI. Jahrhunderts der merkwürdigste so wie der fruchtbarste Sebastian von Tinód, der sich selbst zuweilen „Cantos Sebestyén deák“ (den „Sänger Sebastianus literatus“), bald „Sebök deák“ nennt. Ueber sein Leben fehlen uns alle Nachrichten, kein älterer Schriftsteller nennt ihn, obwohl sie ihn, wie wir sehen werden, tüchtig ausgebeutet haben. Was ich also von ihm erzählen kann, ist meist seinen eigenen Aeusserungen entnommen, welche ihm hie und da in seinen Gedichten entschlüpfen. Seinem Namen nach zu urtheilen, der dem Gebrauche jener Zeit gemäss nicht sowohl ein Familien- als ein Ortsname ist, scheint er zu Tinód in der stuhlweissenburger Gespannschaft geboren zu sein, welcher Ort eines von seines Schutzherren Valentin Török von Enying Gütern war, oder doch in deren Nachbarschaft lag. Hierauf deutet auch sein Dialekt. Von seinen Aeltern wissen wir gleichfalls nichts; doch ist es mehr als wahrscheinlich, dass er von niederer Abkunft war, da man in seinen Schriften allenthalben dem ausgeprägten Volksmanne begegnet. Zuerst finden wir Tinódi in der Burg Sziget, wie es scheint, als Török's Geheimschreiber, dessen Eigenthum Sziget damals war, und wo er sein ältestes Stück, das auf uns kam, „die Geschichte Judith's,“ so wie im Jahre 1541, als er schwer erkrankt war, seine Chronik über „Ofens Fall, und Valentin Török's Gefangenschaft“ schrieb. Nachdem Valentin in der Folge durch den Sultan nach Konstantinopel geschickt worden war, und dessen Gattin Katharina Pemflinger diesen gefährlichen Kriegssplatz verlassen hatte, zog auch Tinódi weiter, und schrieb 1542: „Perényis Haft“ bereits in Baranya, wahrscheinlich noch in den Diensten seiner früheren Herrin, die daselbst ausgebreitete Güter besass; nachdem aber diese treffliche Frau nach Debrecin übersiedelt war, wo sie dem Gram über das Schicksal ihres Gemals bald erlag, begab sich Tinódi in den Schutz des tolnaer Obergespanns, Emerich von Verböcz, dessen „Schlacht bei Kozár“ er im Jahre 1543 zu Daruvár besang. Bald darauf scheint Tinódi's Glück, oder doch leidliches Schicksal, sich geneigt zu haben; denn 1544 finden wir ihn schon schutzlos in Tyrnau, wo er seine „Schlacht auf den Szalhaer Feldern“ verfertigte. Hier entgleitet uns der Faden auf ein paar Jahre plötzlich; denn sein 1546 verfasster „Streit Solymans mit Kazul Basa“ trägt nicht den Ort seines damaligen Aufenthaltes. Zwei Jahre später begegnen wir ihm wieder in Nyír-Bátor, wo er sein Strafgedicht „auf die vielerlei Trunkenbolde“ schrieb, aus dessen Endstrophe, in welcher er die Kargkeit der Haushofmeister die ihn ohne Wein lassen rügt, so wie aus seinem Klaggedichte: „gegen die Kellermeister,“ welches übrigens einer späteren Zeit angehören mag, hervorzugehen scheint, dass unser arme Sänger sich nun in Edelhöfen herumtrieb, deren einige, wie den Wolfgang Betlen's zu Bongha, und den zu Nagy-Ida bei Kaschau, er auch namentlich nennt. Endlich machte er in Kaschau wirklich Halt, wo er, zur Partei Kaiser Ferdinand's übergehend, fünf Jahre lang wohnte, jedoch in dürftigen Umständen und meist kränklich. Hier verfertigte er mehrere Gedichte von kleinerem und grösserem Umfange, namentlich im Jahre 1548: „Thomas von Varkucs Ausfälle aus Erlau“; 1549: seinen David und Goliath; die Erstürmung der Festen Szitnya, Léva, Csábray und Murány; 1550: den Zweikampf Georg Kapitány's; Kaiser Karls sächsischen Krieg; sein Mahngedicht „an die Feldhauptleute, wenn sie sich mit dem Türken schlagen wollen;“ 1552: seine Siegmunds-Chronik; Szegedin's Fall; Losonc's Tod bei Temesvár; 1553: seine Belagerung von Erlau in 4 Büchern, und dieselbe wieder in Einem Buche. Nachdem sich solcherweise seine Arbeiten häuften, verfügte er sich, wie es scheint um dieselben herauszugeben (da sich um Kaschau

zu jener Zeit keine Druckerei befand), noch im Jahre 1553 nach Siebenbürgen. Auf der Hinreise verfertigte er in Debrezin sein historisches Lied „Johann Török von Enying's Tapferkeit“; in Clausenburg aber ausser einigen kleineren Stücken (wie die „Geschichte etli Basás von Ofen“, „Matthias Teuffel's Ende“) seine „Siebenbürgische Geschichte“ in fünf Büchern, ebenfalls versifiziert. Sein Schicksal war auch hier, wie in Kaschau, Dürftigkeit. Den Druck dieser Arbeiten besorgte er 1554, bei Georg Hofgreff, unter dem Gesamt-Titel: *CRONIKA TINODI SEBESTIEN szörzese* u. s. w., das ist: Chronik; Sebastian von Tinód's Werk. Im ersten Theile befinden sich alle Schlachten und Gefahren, so sich seit König Johann's Tod bis zu diesem Jahre diesseit der Donau und in Siebenbürgen zugetragen, in Gesängen nach schönen Weisen kurz abgefasst. Im zweiten Theile: Geschichten, so sich in verschiedenen Zeiten und Ländern ereignet.“ Beide Theile füllen vierzig enggedruckte Bogen in Klein-Quart, und sind dem König Ferdinand I. gewidmet, der ihm als Belohnung dafür auf Ansuchen der ungrischen Kammer funfzig Gulden anwies, ein für jene Zeit ansehnliches Geschenk¹⁾. Diese Sammlung, welche gewöhnlich die grosse Chronik heisst, galt bisher irrig für eine Gesamtausgabe von Tinódi's Werken. Es fehlt darin namentlich die Siegmunds-Chronik, die wir unter seinen Kaschauer Arbeiten angeführt haben, und welche, obwohl sie wie es scheint bald nach seiner grossen Chronik erschien, sich doch nur in der Heltaischen Ausgabe vom Jahre 1574 erhalten hat. Auch hatte Tinódi noch andere „Chroniken“ geschrieben, welche vielleicht für immer verloren sind. Vor allem ist es nicht wahrscheinlich, dass Tinódi, so lang er an Valentin Török's Seite als Secretär oder auch bloss als sein Schützling lebte, nicht auch die Kämpfe dieses hervorragenden Helden theils ihrer Wichtigkeit halber, theils aus Dankbarkeit für seinen Wohlthäter besungen habe; da wir ihn doch nach dessen Tode volle dreizehn Jahre hindurch fortwährend und ausschliesslich mit Abfassung geschichtlicher Gesänge beschäftigt und beinahe alle wichtigeren gleichzeitigen Ereignisse aufbewahren sehen. Diese Vermuthung wird durch mehrere Stellen seiner Schriften zur Gewissheit erhoben. So beruft er sich in „Perényis Haft“ im Jahre 1542 darauf, schon oft die Heimtücke der Türken beschrieben zu haben, was wir doch nicht auf die einzige List beziehen können, durch welche Solyman Ofen genommen und welche Tinódi in „Ofens Fall“ erzählt hat, dem einzigen Stück, das aus der Zeit vor 1542 auf uns gekommen. — So fängt er „Solymans Kampf mit Kazul“ folgendermassen an: „Ich habe vieler Könige und Kaiser gedacht, und ihre wunderbaren Fehden erzählt; doch von dem Türkenvolke sagte ich Euch noch nichts; hört also was ich über dieses erfuhr.“ Diese Zeilen lassen sich auf keines von jenen vier Werkchen beziehen, die wir aus der Zeit vor 1546 besitzen, da in keinem derselben Fehden von Königen und Kaisern (in vielfacher Zahl) enthalten sind, sondern der einzige Zug Solymans nach Ofen. — In der Siegmunds-Chronik (1552) sagt er, bei der Schlacht von Nikopel angelangt: „Wie man sich daselbst schlug, habe ich in der türkischen Kaiser-Chronik ausführlich erzählt,“ welche demnach vor 1552, und wie wir aus der oben angeführten 1546 geschriebenen Zeile: „Doch vom Türkenvolke sagte ich Euch noch nichts“ ersehen, nach 1546 geschrieben wurde. — Von diesem, so wie von einem grossen Theile unserer alten Literatur haben uns Jahrhunderte lang dauernde Widerwärtigkeiten und Sorglosigkeit längst beraubt. Hätte doch Tinódi all seine früheren Arbeiten in die Sammlung von 1554 aufgenommen! Ihn mochte aber die Grösse der Kosten hindern; worauf folgende Worte des Widmungsbriefes deuten: „Desshalb habe ich die in diesem Oberlande, im Osten der Donau vorgekommenen Wunder, Schlachten, Niederlagen und Siege theilweise beschrieben, und der schweren Zeiten halber diess Wenige in Clausenburg drucken lassen?“

Mit dem Erscheinen der grossen Chronik sehen wir Tinódi's Thätigkeit plötzlich abgerissen, so dass wir mit Grund vermuthen können, dass er, kränklich wie er war, bald darnach gestorben sei. Folgende Stelle seines Vorwortes scheint diess zu bestätigen: „Wenn ich erfahren sollte, dass Euch dieses mein

¹⁾ Siehe den II. Bd. der durch die ungr. Akademie der Wissenschaften edirten ungrischen Sprachdenkmäler (Régi Magyar Nyelvemlékek) S. 395.

Werk gut und angenehm erscheine, würde ich auch hinfüro bereit sein, wenn mich Gott erhält, die künftigen Ereignisse, Schlachten und ritterlichen Thaten mit gutem Willen, mit Sorgfalt, wahr und fromm zu sammeln, zu beschreiben und herauszugeben." Bei diesem offen ausgesprochenen Vorhaben ist es kaum wahrscheinlich, dass die wichtigen Dinge, die später aufeinander folgten, z. B. Johann II. Königswahl, dessen Rückkehr mit Isabellen nach Siebenbürgen, und der Tod der Letzteren, welche Tinódi's „Siebenbürgische Geschichten" natürlich ergänzt hätten, ferner die Kriegsthaten Stephan Bátori's, Georg Túri's und Anderer, Schwendi's Heerzug, die Belagerung Sziget's u. s. w. von Tinódi's Feder mit Stillschweigen übergangen worden wären, wenn ihn daran nicht ein baldiger Tod gehindert hätte. Ich finde zwar bei Jankowich unserem Barden eine „Historie von Sziget's Fall 1566" zugeschrieben, welche 1577 gedruckt worden sein soll; ob er sie aber selbst gesehen, oder woher er diese Kunde erhielt, hat er nicht aufgezeichnet. Ich glaube diese Angabe mit Grund bezweifeln zu dürfen.

Ueber Tinódi's Lebensweise sind verschiedene Meinungen laut geworden. Nach Jankowich war er 1550 Mitglied der Szigeter Garnison, und ging mit einer Botschaft nach Wien; nach Sándor hat er an mehreren Schlachten Antheil genommen; Horányi lässt ihn mit seiner Feder sein Brot erwerben. Gegen die erste Behauptung streitet das Alibi, wenn darin nicht etwa ein Fehler der Jahreszahl unterläuft, und diese nicht etwa mit 1530 vertauscht wird; in diesem Falle widerspricht der Sache nichts, da im angeführten Jahre die Truppen König Johann's den Herrn von Sziget, Valentin Török, allerdings eingeschlossen hielten; ob diess aber, so wie seine Sendung nach Wien, mehr als eine blosse Vermuthung sei, vermag ich nicht zu entscheiden, da hierüber meines Wissens keine alten Angaben vorliegen. Dass Tinódi je Kriegermann gewesen sei, davon finde ich in seinen auf uns gekommenen Schriften keine Spur. Dass aber Horányi richtig urtheilt, ist aus dem, was wir, seinen eigenen Aussagen folgend, behauptet haben, allerdings zu entnehmen. Was übrigens der Titel eines „Literatus," den sich Tinódi allenthalben beilegt, in jener Zeit bezeichnet habe, ist wohl bekannt. Er war ein, im Verhältniss seiner Zeit, wohlunterrichteter Mann, was sowohl seine Arbeiten als die gewissen Spuren, dass er in der römischen Sprache und den römischen Auctoren bewandert war, bezeugen. — Dass er seiner Confession nach der neuen Kirche angehört habe, würde sein Verhältniss zu Török wahrscheinlich machen, der als Zögling der Ofner Hochschule schon in seiner Jugend die neue Lehre unter Simon Grinaeus eingesogen und selbe in seinen weiten Besitzungen eifrig verbreitet hat, wenn uns auch hierüber mehrere Stellen der tinódischen Schriften nicht Auskunft geben würden, wie z. B. jene in der Siegmunds-Chronik, wo er dem Papste die Macht des Ablasses abspricht, oder im Schmalkaldischen Krieg, wo er die Irrthümer zeigt, welche Luther's Auftreten veranlasst haben; Stellen, die aus der Feder eines Katholiken nimmermehr geflossen wären. — Seine politischen Gesinnungen betreffend, ist er der Mann, der über die Partheiungen seiner Zeit erhaben, keiner angehörig, nur die Erhaltung seines Vaterlandes wünschte. Wenn er also 1549 sich öffentlich für Ferdinand erklärte, ist der Grund davon in seiner Ansicht zu suchen, dass es dieser König sei, von dem die Herstellung der ungrischen Einheit und kräftiger Schutz für das Volk, das er oft warm vertritt, zu gewärtigen stehe. — Wenn wir noch beifügen, dass jedes Blatt seiner Schriften einen durchaus moralischen und männlichen Charakter und eine klare Weltanschauung bethätigen, dass er die Unterdrückungssucht und das anarchische Trachten mancher Grossen scharf zu rügen wagt, dass seine Sitten von dem seiner Zeit häufigen Laster der Unmässigkeit rein waren, welches er öfters tadelt, so können wir mit Grund behaupten, dass Ungern in ihm einen wahrheitsliebenden Geschichtsschreiber, einen redlichen Patrioten und ehrenwerthen Menschen verlor. — Ob er Nachkommen hatte, ist ungewiss. Unsere Geschichte kennt einen Alexander Tinódi, der durch den siebenbürgischen Prätendenten Kaspar Békesi 1575 mit Emerich Antalfi als Gesandter nach Konstantinopel geschickt wurde, um den Sultan gegen Stephan Bátori für seinen Herrn zu gewinnen. Die Sendung war unglücklich, Amurat lieferte die Gesandten Batóri aus, der sie in die Burg Déva sperren liess, wo sie später geköpft wurden. Es ist möglich, dass dieser Alexander unseres Barden Sohn war, dessen in dem Spottgedicht

„an die Haushofmeister“ Erwähnung geschieht. — Mit unserm Sänger, oder mit dessen Sohn, verschwindet der Name Tinódi nach kurzem Schwung aus den ungrischen Jahrbüchern.

§. 6.

Würdigung von Tinódi's Werken. — Seine Glaubwürdigkeit und Bedeutsamkeit für die vaterländische Geschichte. Die Siegmunds-Chronik. — Tinódi's Sprache, Versbau und Musikbegleitung.

Tinódi's Schriften entbehren jedes dichterischen Werthes. Er kennt die Postulate der epischen Kunst nicht, und zum Dichter fehlt ihm die schaffende Phantasie so wie poetisches Gefühl. Den Versbau betreffend waren er, so viel ich weiss, und Paul Istváni die ersten, die in die erzählende Poesie längere, namentlich die regelmässigen zwölfsilbigen, so wie die regelmässigen eilfsilbigen Verszeilen, vier zu einer Strophe verbunden, einführten (später jede vierte Zeile der Strophe mit einer Silbe vermehrend), welches Beispiel zwei Jahrhunderte hindurch beinahe ausschliesslich befolgt wurde. Obwohl er seine Verse nach selbstcomponirten und niedergeschriebenen Melodien sang, fehlt doch die Cäsur, die er nach dem fünften Fuss einschaltete, nur zu oft; Reim und sprachliche Darstellung endlich stehen bei ihm auf der niedrigsten Stufe. — Desto bedeutsamer sind seine Schriften in philologischer Hinsicht, so wie durch ihren historischen, Sitten und Character der Zeit treu abspiegelnden Inhalt. Er hat nämlich mit Ausnahme einiger biblischer und der älteren ungrischen Geschichte entnommener Stoffe, durchaus gleichzeitige Begebenheiten, oft kurz nachdem sie sich ereigneten, dargestellt; und obwohl er bei keiner derselben als Augenzeuge zugegen war, so befand er sich meist so nahe dem Schauplatz — z. B. während der oberländer Kriegszüge in Kaschau, während der siebenbürgischen Ereignisse, grossentheils in Klausenburg — dass er über dieselbe möglichst treue Kunde erhalten konnte. Ueberdiess hat er sich nicht die Schönheit, sondern die Treue der Darstellung zur Aufgabe gestellt; er wollte nicht anziehend, sondern wahr befunden werden. Desshalb waren ihm keine Mühe, Nachforschung und keine Kosten zu viel, um sich vom Geschehenen so glaubwürdig als möglich zu unterrichten; seine Quelle waren nicht vage Gerüchte, sondern treue Zeugen, die an den Ereignissen Theil genommen, und das Wahre nicht nur wussten, sondern auch aussprechen wollten. Das so erworbene Wissen schrieb er, wie er sich dessen mit Selbstgefühl rühmt, ohne Rücksichten der Freundschaft und der Furcht nieder. Und in der That, wenn er in der Darstellungskunst von Vielen übertroffen wird, steht er an Glaubwürdigkeit unanfechtbar da.

Der aufmerksame Leser wird sich davon leicht überzeugen. Er war der einzige von den Geschichtschreibern jener Zeit, der inmitten der Parteiumtriebe und Parteiwuth unabhängig blieb. Auch der Protestant thut bei ihm dem Geschichtschreiber keinen Eintrag, kaum finden sich unter so viel tausend Versen ein paar Zeilen, welche auf seine Confession hinweisen, und das Wenige, was wir finden, ist nicht so sehr Zeuge von Intoleranz, als vielmehr von seiner Aufklärung. Selbst der Umstand, dass er Carl's V. Krieg gegen die Protestanten beschrieben, und so unparteiisch beschrieben hat, beweist, dass ihm die National-Ehre, welche durch die Theilnahme an jenem Kriege Kränze erntete, viel höher stand, als das Secten-Interesse, welches desselben Krieges, wegen seiner Verluste, nicht gern gedenkt. Auch als Bürger war er gleichfalls nicht Parteigänger, sondern Patriot, Unger und Mensch. Desshalb hat er in jener Zeit der Zerrissenheit, welche nach König Johann's Tode mehr wuchs als aufhörte, sich weder an Isabellen angeschlossen, in der er wegen ihres Bundes mit der Pforte nicht einen Rettungsanker, sondern den Keim des Verderbens für die ungrische Sache sah; noch Ferdinand geschmeichelt, der durch anderweitige Interessen in Anspruch genommen, der Befreiung des Landes nur halbe Aufmerksamkeit zuwandte; doch erklärte er sich für Letzteren, da er von diesem allein die Wiederherstellung der ungrischen Einheit, die Entfernung der Türken aus dem Lande, und die Bezähmung der Uebergriffe mächtiger Aristokraten hoffte, die zu jener Zeit das Landvolk nicht weniger als der türkische Christenfeind selbst quälten. Denn während er einerseits den Muth hatte, das Verdienst selbst gegen den

König zu vertheidigen, zögerte er andererseits keineswegs, die hohen Herrn und Kriegsobristen wiederholt zu tadeln und zu ermahnen, ihre patriotischen Pflichten treu zu erfüllen, sich nicht zu übernehmen, Gott zu fürchten, einander nicht zu verlassen, das arme Volk nicht zu drücken; jene mahnt er überdiess, dass sie nicht durch Zwietracht, diese, dass sie nicht durch Zügellosigkeit und unmoralische Handlungen die Geissel des Landes und des Volkes seien. Er wagte es also Volksmann zu sein zu einer Zeit, als das Reich bloss von zwei Classen bewohnt war: von solchen, die Gewaltthätigkeiten übten, und solchen, die schwiegen und litten.

Was die Behandlung des Stoffes bei Tinódi betrifft, so ist diese sehr umständlich. Mit grosser Sorgfalt beschreibt er die Oertlichkeiten, die Schlachten, führt die Hauptleute und die durch Tapferkeit sich auszeichnenden Soldaten namentlich an, von den Gefallenen gibt er ganze Listen; hin und wieder auch Charakteristiken und Gespräche. Oft jedoch bleibt er beim Allgemeinen stehen. Für die Kriegsgeschichte von 1548 — 52, namentlich für die Belagerungen von Léva, Murány, Szeged, Lippa, Temesvár, Drégely, Szolnok, Erlau, für die siebenbürgischen Ereignisse ist er eine Hauptquelle. Den Antheil, den die ungrischen Hilfstruppen am schmalkaldischen Kriege nahmen, hat uns Niemand so ausführlich überliefert; die hie und da namhaft gemachten Motive, mit den Darstellungen der böhmischen Geschichtschreiber verglichen, zeigen, wie genau und treu er selbst von solchen Dingen unterrichtet war, welche sich ausser den Grenzen des Landes ereigneten. Seine „siebenbürger Geschichten“ sind auch desshalb wichtig, weil sie am Schauplatze derselben und bald nach der Ermordung des grossen Mönches, der damals das Schicksal der Nation leitete, geschrieben, uns einen Blick in die Ansichten der Gleichzeit werfen lassen.

Doch der Reichthum und die Glaubwürdigkeit der Thatfachen sind es nicht allein, welche diesen Reimchroniken einen bleibenden Werth sichern. Denn obwohl sich Tinódi auf's Ausmahnen, wodurch die Darstellung anschaulicher wird, nicht versteht, finden sich in der Gesamtheit seiner Arbeiten nichts destoweniger so viele einzelne Züge zu einem Characterbild seiner Zeit, dass der Geschichtschreiber, der ein solches unternehmen wollte, ihn durchaus nicht entbehren kann. Was den Zustand der Landesvertheidigung, die Art den Krieg zu führen, den Geist des hohen Adels und des Kriegsvolkes, die socialen Verhältnisse, die Sitten und Zeitansichten betrifft, finden sich in der That kaum bei jenen gleichzeitigen Schriftstellern mehrere und wahrere Daten, welche die Geschichte ihrer Zeit sich zur Aufgabe gestellt und ex professo geschrieben haben.

Das bisher Gesagte gilt von jeder Arbeit Tinódi's auf gleiche Weise, so dass eine vor der andern wohl dem Inhalte, aber nicht der Behandlung nach Vorzüge besitzt. Nur einige sind es, die im Ganzen oder theilweise auch zum Gemüthe sprechen, wenn nämlich sein Herz an der betreffenden Person nähern Antheil nahm, wie in „Ofen's Fall“, „Perényi's Haft“, wo sich Erbitterung und Kummer Luft machten, und in „Johann Török's Tapferkeit“, welches Gedicht durch des Helden ritterlich edlen Character, wie durch die warme Anhänglichkeit des Dichters an ihn anziehend wird.

Sein Vorhaben thut Tinódi in der Vorrede seiner grossen Chronik folgendermassen kund: „Ich dachte gegenwärtiges Büchlein desshalb zu schreiben, damit es den kämpfenden, Burgen und Städte stürmenden und Festungen vertheidigenden ungrischen Kriegsleuten eine Lehre sei, wie sie sich mit Heil und Ehren halten, dem heidnischen Feind widerstehen und mit ihm sich schlagen sollen.“ Auf diesen Zweck arbeitet er nicht nur durch die treuen Conterfeis der ruhmwürdigen Thaten sowohl wie der Fehler der Gegenwart hin, sondern lässt es auch an Aufmunterung, an Ermahnungen, an Tadel nicht fehlen. Dass er seinen Zweck erreicht hat, beweist der gute Klang seines Namens im Lande, und die Beliebtheit seiner Schriften, welcher es zuzuschreiben ist, dass Heltai den grösseren Theil der grossen Chronik, sowie die Siegmunds-Chronik in sein weitverbreitetes Liederbuch (1574) aufgenommen hat. Wie hoch auch die Gelehrten nicht nur in neuerer Zeit, sondern die competentesten Beurtheiler seiner Glaubwürdigkeit, seine Zeitgenossen, ihn hielten, wird durch mehrere Beispiele bezeuget. Ferdinand I. trug seinem gelehrten Kämmer-

ling Zsámboki (Sambucus) die Uebersetzung der „Belagerung Erlau's“ auf, der sie dann seinen Ausgaben des Ranzanus und des Bonfinius beifügte, ohne jedoch die Quelle zu nennen. Auch die Beschreibung der Belagerung Temesvár's von Sambucus ist weiter nichts als eine Umarbeitung Tinódi's; eine kleine Einleitung, hie und da die Thatsache abgekürzt, anderswo scheinbar vermehrt, die Manier den römischen Classikern nachgebildet, welche aber dem Werthe der einfachen, naiven Erzählung Tinódi's nicht gleichkommt, das ist's, was Sambucus angehört, der seine Quelle auch hier verschweigt, die er aber gerade dort verräth, wo er dieselbe, ohne sie namhaft zu machen, tadelt. Ich bin sogar geneigt, die Belagerung Sziget's vom Jahre 1556, welche wir gleichfalls von Sambucus besitzen, für die Uebersetzung eines verlorenen tinódischen Werkes zu halten. Vor Allem ist der Unterschied, der bei Sambucus zwischen den Beschreibungen der Erlauer und Szigeter Belagerungen einer-, und den von Tokaj und von Temesvár (welch letztere Sambucus, wie schon gesagt wurde, nach seiner eigenthümlichen Art umgemodelt), andererseits besteht, hauptsächlich in der Erzählungsweise und dem Periodenbau augenfällig. In ersteren eine in kurze Sätze zerstückte Rede, welche genau den Verszeilen und Strophen eines versificirten Originals entspricht, in letzteren eine volle, üppige Periodologie, ein strengerer Zusammenhang, eine correctere Oekonomie des Werkes; dort nach der bei Tinódi nie fehlenden topographischen Orientirung viele und detaillirtere, obwohl mitunter trockene Daten, Namen und Zahlen, hier ausführlichere Beschreibungen, ohne dass sie gehaltvoller wären, genauere Motivirung, überhaupt mehr Gerede; in der „Belagerung Sziget's“ deutliche Zeichen einer auf eigener Anschauung beruhenden Localitätskenntniss, hier die Art eines Verfassers, der als kaiserlicher Historiograph die ämtlichen Berichte des kaiserlichen Heeres benützen konnte. Somit ist es mehr als wahrscheinlich, dass, wenn Jankowich's Angabe einer Tinódischen „Belagerung Sziget's“ nicht vollkommener Irrthum ist, diese nicht die spätere Belagerung, die mit Zrínyi's Tod endete (1566), sondern die glücklich zurückgeschlagene von 1556 enthielt, und nachdem sich diese nur zwei Jahre nach dem Erscheinen der grossen Chronik ereignete, auch unsere Ansicht über die Todeszeit Tinódi's hiedurch nicht geschwächt wird. Doch lassen wir Sambucus! Grössere Ehre bringen unserm Reimchronisten der seinem wahren Werthe nach bis jetzt noch nicht gewürdigte, gleichzeitige Forgách, der siebenbürgische Schesäus, und die Zierde der älteren ungrischen Geschichtschreiber Istvánfi, die alle ihre Quellen, somit auch Tinódi, verschwiegen, destomehr aber letztere ausbeuteten. So haben Forgách im I. und II. Buche seiner Commentarii, Schesäus in seinen „Ruinis Pannonicis“ durchwegs, Istvánfi im XVI., XVII. und XVIII. Buche seiner Geschichte, wo der erste die Ereignisse von König Johann's Tode an, der zweite die siebenbürgischen Geschichten, die Lipphaer, Temesvárer, Erlauer Belagerungen, der letzte die Geschichte vom schmalkaldischen Kriege bis zur Belagerung von Erlau erzählen, Tinódi allenthalben benützt, oft sind sie ihm von Schritt zu Schritt gefolgt. — Was von Neueren Katona und Budai dem alten Sänger verdanken, ist bekannt.

So viel von Tinódi's Schriften, die gleichzeitige Gegenstände behandeln. Noch Einiges von der Siegmunds-Chronik. Diese ist nichts weiter, als ein gereimter Auszug aus Turóci's viertem und theilweise aus dessen fünftem Buche. Tinódi gibt diese Arbeit, ohne sein Original zu nennen, selbst für eine Uebersetzung aus; wäre sie es doch! das Werk hätte nur um so mehr gewonnen, denn das Original hat viele malerische Stellen, welche den „Dichter“ zu sorgfältiger Behandlung auffordern; doch Tinódi war das nicht. Demnach beschränkt sich das ganze Verdienst dieses Werkes auf sprachgeschichtliche Daten und auf den Theil, welcher die Gründung der Propstei des heil. Siegmunds erzählt. Dieser ist doppelt merkwürdig, einmal als Volkssage, welche die eigenthümliche, wunderbar wahre, psychologische Auffassung des Volkes abspiegelt; zweitens weil dieses, noch zu Tinódi's Zeit im Munde des Volkes lebende Sagenlied ein neuer Beweis ist, dass die ungrische Volkspoesie in den alten Zeiten ausser dem Haus- und Pusten-Leben auch die Angelegenheiten der Könige in ihr Bereich aufnahm.

Tinódi's Sprache erheischte noch eine grammatische Besprechung, wenn diese nicht ausser den Grenzen dieser Abhandlung läge. So viel darf aber nicht verhehlt werden, dass seine Art, die Sprache zu

behandeln, jeder Sorgfalt, Correction und Gewandtheit entbehrt, sie ist rau, oft dunkel, und diess nicht weniger in den einigen Seiten Prosa die wir von ihm haben, als in seinen gebundenen Arbeiten. Er bleibt hierin sammt seinen versifizirenden Zeitgenossen weit hinter der oft wunderbar schönen, gedrunghenen körnigen Weise unserer altungrischen Handschriften zurück. In linguistischer Beziehung jedoch enthalten seine Schriften sehr viel Lehrreiches, sowohl in den grammatischen Formen, hinsichtlich deren er, an der Grenzlinie der alten und neuen Zeit stehend, den Kampf beider veranschaulicht, als in den Worten und der Syntax. Sein Dialekt ist der altoberungrische (alt-transdanubianische), namentlich der südpalozische, wie ich ihn in meinem akademischen Vortrage über die ungrischen Dialekte einst genannt, jedoch nicht mehr in jener Reinheit und Consequenz, wie er in den alten Denkmälern vorkommt, sondern gemischt, wie er im Munde der, durch die mannigfachen inneren Bewegungen des XVI. Jahrhunderts vielfach im Lande herumgetriebenen Männer sich zu ändern begann, bis er die bisher ausschliesslich behauptete literarische Suprematie, beinahe plötzlich, dem niederungrischen (Theisser) Dialekte abtrat.

Es verdient schliesslich bemerkt zu werden, dass Tinódi die Sangweisen zu seinen Chroniken nicht nur selbst componirte, sondern diese niederschreibend, sie auch in der Klausenburger Ausgabe seinen verschiedenen Stücken vorangestellt hat; eine im Auslande seltene, in Ungern zu der Zeit erste Erscheinung ¹⁾. Es ist wünschenswerth, dass einer unserer wissenschaftlichen Musikkenner dieselben zum Gegenstande seiner Untersuchung und einer besondern Abhandlung mache.

§. 7.

Matthias Nagy von Bánka. — Sein Name und seine Lebensumstände. — Werke. — Die Hunyadi-Chronik, deren zweierlei Texte; einer durch Heltai interpolirt. — Würdigung der Hunyadi-Chronik. — Bánkai's Schema.

Vom Leben und den Verhältnissen des Verfassers der Hunyadi-Chronik haben uns die Jahrbücher nichts aufbewahrt; nicht einmal über seinen Namen sind wir im Reinen. Bod und nach ihm die grosse Schaar der Abschreiber nennen ihn Matthias Nagy-Bátzai, Bántzai, Bartsai; Jankowich macht zwei Personen aus ihm: einen Matthias Nagy Baczai, und sogar einen Andreas Nagy Bányai. Der Grund dieser Abweichungen ist die Folge der verschiedenen und oft fehlerhaften Schreibart des Namens, der besonders in den vielen Nachdrücken wunderbar verstümmelt erscheint. Ich nenne ihn aus wichtigen Gründen, die anderwärts auseinander gesetzt wurden, Bánkai, welcher Name zugleich auf den Geburtsort oder wenigstens den Wohnsitz seiner Familie hinweist. Mit Uebergehung jenes Bánka's, welches im unger Comitath liegt, und durch Russniaken bewohnt wird, führen mich meine Untersuchungen nach jenem Bánka, welches in Neutra unter Pöstyén am linken Ufer der Waag liegt, wozu noch kömmt, dass wir unsern Dichter in Tyrnau also in Bánka's Nähe finden. Der Name „Nagy“ gehört nicht zu Bánka, da es kein Nagy-Bánka gibt, sondern ist für den eigentlichen Familiennamen zu halten. Die Blüthezeit unseres Nagy von Bánka fällt zwischen die Jahre 1540 und 1560; erstere Jahreszahl trägt sein „Trostlied,“ letztere die Hunyadi-Chronik. Aus zweien seiner Lieder geht hervor, dass er durch Gefangenschaft und in deren Folge durch grosse Verluste (Einziehung seines Vermögens?) Armuth und Kränklichkeit heimgesucht wurde. Seinem Geburts- und Wohnorte nach scheint er der katholischen Kirche angehört zu haben; der Umstand dass der evangelische Bischof Bornemisza mehrere von Nagy's Arbeiten in seine Liedersammlung aufnahm (1582), widerlegt uns nicht, da in diesen nichts Dogmatisches vorkommt.

Von seinen auf uns gelangten Werken gehört in den Kreis dieser Abhandlung bloss sein „Hunyadi,“ von dem ich drei verschiedene Ausgaben kenne: die Debreziner des Andreas Komlós 1574, die des Caspar Heltai in dessen Sammlung, gleichfalls 1574, und die der Wittve Heltai aus dem Jahre 1580.

¹⁾ In ungrischen Handschriften. z. B. im alten Hymnenbuche der Carlbürger Bibliothek, im sogenannten Palatinal-Codex der Pester Universitäts-Bibliothek, kommen allerdings Singnoten vor; Tinódi war aber der erste, der solche auch drucken liess.

Dass die Debreziner Ausgabe nicht die erste ist, beweist ausser dem Umstande, dass sämtliche Komlósischen Ausgaben von Reimchroniken Nachdrücke sind, die Gewissheit, dass dieser „Hunyadi“ schon im Jahre 1570 allgemein bekannt war, wie diess aus dem gegen die Unitarier verfassten polemischen Lehrgedichte des Peter Melius erhellt, der sich im Jahre 1570 bereits auf das Schema des Hunyadi, als ein wohlbekanntes, beruft. Und in der That führt Sándor in seiner ungrischen Bibliographie eine Klausenburger Ausgabe vom Jahre 1570 an, deren Existenz ich lange bezweifelte, da dieser sonst tüchtige Gelehrte das Jahr der Verfertigung des Werkes mit dem Druckjahre desselben öfter verwechselte, auch dieses Buch sich in keiner öffentlichen Bibliothek, in keinem Kataloge findet. 1839 erhielt ich aber von dem fleissigen Sammler ungrischer Alterthümer jeder Art, dem Grafen Joseph Kemény, Nachricht über eine solche, wesswegen ich meinen früheren Zweifel bis zur Autopsie zurücknehme. Ich war bei meinen Studien auf die drei oben angeführten Ausgaben beschränkt, von denen uns den ursprünglichen Text vom Jahre 1560 bloss der Debreziner Nachdruck liefert. Der Titel lautet: „*HISTORIA. Az vitez Hunyadi Janos vaydanak . . . külömb külömb viadallia es jo szerencseie, Nandor Feirvar alat Machumet csaszarnac töllö megverettese es az magiaroknac ot nagi gioszedelme*“. Der Verfasser beginnt mit Hunyadi's Thaten von König Albert's Hinscheiden an bis Hunyadi's Tod. Es fällt auf, dass die frühere Zeit beseitigt erscheint. Diese Lücke ergänzte zehn Jahre später (1570) angeblich der Verfasser, indem er der früheren Arbeit einen ersten Theil voraussandte, und auch den Titel demgemäss folgenderweise änderte: *CHRONICA avagy historiás enec az yeles vytez fejedelemről az Hunyadi Janosról . . . annac eredetiről, nemzetsegeről, sok yeles hadairol, giözedelmiről, es yeles sok vitez czelekedeteiről. Nem Bonfiniusbol czak, hanem az igaz historiabol egibe giütetett es zerezetett.*“ Diesen Titel führt das Werk in Heltai's Sammlung von 1574, so wie in der selbstständigen Ausgabe von 1580 (bei Heltai's Wittwe), in welcher letzterer bloss die ersten vier Worte des Titels fehlen.

Zwischen dem ersten Theil, welcher später vorangeschickt wurde, und dem zweiten stellt sich hinsichtlich der Sprache, des Ausdrucks und der Versification ein fühlbarer Unterschied heraus. In Bánkai's Hunyadi begegnen wir, so wie in seinen früheren Arbeiten, einer correcten, regelrechten Sprache, einer fliessenden, leichten Erzählung; sein Versbau, der ihm eigen ist, und sich mehreren, noch jetzt beim Volke lebenden Melodien ungezwungen anschliesst, besitzt eine gewisse Fülle; während wir hier eine uncorrecte, oft nicht rein ungrische Sprache, eine durch Vernachlässigung der Cäsur so sehr verderbte Versification finden, dass sie ausser der Silbenzahl mit der bánkaischen nichts gemein hat. Desshalb können wir mit Recht annehmen, dass dieser erste Theil einer anderen Hand zuzuschreiben ist. Ich glaube den Interpolator in Caspar Heltai selbst gefunden zu haben. Dieser gelehrte Literat und Buchdrucker tritt hinsichtlich des erdichteten römischen Ursprungs von Johann Hunyadi schon in seiner nach Bonfin 1565 lateinisch geschriebenen Geschichte König Matthias polemisirend gegen Bonfin auf, und lässt denselben, auf die allgemeine Meinung gestützt, aus des Königs Siegmund Lenden entspringen; hier bekommt der gelehrte Italiener gleichfalls sowohl auf dem Titelblatte, als im Texte Hiebe, und Hunyadi's Ursprung wird auf Siegmund zurückgeführt. Die strenge Vergleichung beider Texte scheint zwar einige Abweichungen zu zeigen, z. B. Heltai führt König Siegmund in drei Monaten von seinem ersten Zuge nach Adrianopel zurück, während die Reimchronik vier angibt; jener lässt den diebischen Raben durch den Gatten von Hunyadi's Mutter erschossen; diese durch den Bruder; jener lässt den kleinen Johann in Siebenbürgen seinem natürlichen Vater, dem König Siegmund, bei dessen zweitem Dortsein vorstellen, bei welcher Gelegenheit ihm der König die Güter im Hunyader Comitatus geschenkt hat; die Reimchronik gleichfalls, aber die Schenkung geschieht offenbar in Ofen. Indess sind diese Abweichungen, die den Pfeilschuss betreffende ausgenommen, nur scheinbare. Der lateinische Text Heltai's sagt: *tertio exacto mense*, die Reimchronik: nicht ganz nach vier Monaten; von der Schenkung sagt der lateinische Text: *Ss (Siegismundus) tandem Joannem . . . donavit*, mit Verschweigung des Ortes und der übrigen Umstände der Schenkung, überhaupt alles sehr kurz, diese alles sehr ausführlich. Endlich wird unsere Vermuthung zur

Gewissheit erhoben, wenn man die Reimchronik mit Heltai's ungrisch geschriebener Chronik, und zwar mit den 111—114 Capiteln vergleicht, und zugleich bedenkt, dass jene dieser ein Jahr zuvorgekommen ist. Diese Vergleichung zeigt nicht nur vollkommene Uebereinstimmung in der Darstellung der Sache, sondern auch in unzähligen Stellen eine solche Identität der Worte, welche uns nicht zweifeln lässt, dass Heltai seine (ungrisch geschriebene) Chronik und seine Sammlung historischer Gesänge so ziemlich gleichzeitig ausfertigend, seiner der Bonfinischen widersprechenden Lieblings-Meinung auch dadurch mehr Eingang verschaffen wollte, dass er selbe zugleich auch versifizierte, und diese Arbeit der durch ihn in die erwähnte Sammlung aufgenommenen Bánkaischen Reimchronik einverleibte. Damit aber seine Ansicht, die er erst in seiner lateinischen Chronik vom Jahre 1565 skizzirte, nicht der im Jahre 1560 verfertigten Bánkaischen Reimchronik entnommen erscheine, hat er in der Schluss-Strophe der letzteren, mit Nichtachtung des Reimes, *hatvan* (sechzig) mit *hetven* vertauscht. Heltai's Hand verräth auch eine zweite Veränderung in der Schluss-Strophe, wo er die Ortsangabe „*Nagy szombat várasában*“ (verfasst in der Stadt Tyrnau), mit Beziehung auf die Tonsur des alldort allerdings zahlreich wohnenden Clerus, nicht ohne Spott, der Heltai auch anderswo nicht fremd ist, also gestellt: *Egy pilésses* (lies: *pilises*) *várasban*: „In einer Pfaffenstadt“. Auch widerspricht meiner Ansicht keineswegs der Umstand, dass Heltai's Prose fliessend und nicht ohne Reiz ist, wenn auch mitunter uncorrect, diese Verse hingegen holperig und schwerfällig sind, denn die Fesseln des Verses, wenn auch ziemlich leicht, waren ihm dennoch, wie auch anderswo, Fesseln.

Auch Bánkai's eigene Arbeit, die in Heltai's Ausgabe den zweiten Theil bildet, hat durch Heltai manche Veränderungen erfahren müssen. Mehrere von diesen sind wirkliche Verbesserungen von starken Druckfehlern, manche beschränken sich auf dialektische und grammatische Formen, andere sind ganz unmotivirte Wortänderungen, meist mit Verletzung des Versbaues; andere endlich sind Veränderungen, die aus wirklichem Unverstand hervorgehen, die also vom Verfasser durchaus nicht herrühren können. Somit haben wir bloss den Text von 1560 für echt anzuerkennen, und bis dessen Originalausgabe wieder aufgefunden wird, uns ausschliesslich an die Debreziner Ausgabe des Andreas Komlós zu halten.

Wenn wir nun diese aufmerksam durchforschen, so werden wir sogleich an deren Quelle erinnert. Bánkai hat nämlich, wie manche seiner Vorgänger, aus Turóci's Chronik geschöpft; auch er gibt nur einen Auszug, hält sich mehr im Allgemeinen als seine Quelle, und das auf Kosten der Anschaulichkeit und Lebhaftigkeit, welche doch die erste Bedingniss einer poetischen Darstellung ist. Es wurde übrigens schon öfter gesagt, dass unsere Reimchronisten auch nur Chroniken in Versen, und weiter Nichts beabsichtigten. Ein sehr schönes geschichtliches Motiv, das Unternehmen und den Tod Simon Kemény's, hat Bánkai ganz beseitigt, er vergisst sogar die Erhebung seines Helden zum Grafen von Bisstricz, obschon solche Dinge für einen Chronisten höchst wichtig sind. Hie und da weicht er von seinem Original ab, doch nur in unwichtigen Dingen, z. B. nach Turóci hiess jenes Kloster bei Losoncz, welches Hunyadi belagerte: *Clastrum S. Regis Stephani*, bei Bánkai: *Szent Márton kastélya* (*Castellum S. Martini*); Bánkai weiss auch etwas, was Turóci und allen andern unbekannt blieb, dass nämlich Mohammed nach der Einnahme von Byzanz die griechische Kaiserin viertheilen liess; auch ist ihm die berühmte Grossthat des Titus Dugovics nicht unbekannt, er hat aber deren Schönheiten nicht zu benützen gewusst. Bei Turóci fehlt hingegen die prophetische Erklärung des Hunyadischen Wappens, die der Verfasser dem König Ladislaus V. selbst in den Mund legt, aus welcher unverkennbar die Volkssage spricht.

Der Hauptwerth gegenwärtiger Reimchronik ist also ein linguistischer, die Sprache rein ungrisch, correct, nicht so gezwungen wie oft die des guten Tinódi; Spuren des transdanubianischen Dialekts bewahrend, der bis zum Anfang des XVI. Jahrhunderts in der Literatur beinahe ausschliesslich geherrscht, während an der Schreibart der Heltaischen Ausgabe die verändernde Feder des modernisirenden Siebenbürgers allenthalben bemerkbar ist. — Bánkai's Versbau, dem heutigen, an reinen und melodischen Fluss

der Verse gewohnten Ohr rauh und holperig, war für jene Zeit immerhin vorzüglich. Ihm mochten Tinódi's eilf- und zwölfsilbige, vierzeilige Strophen monoton erscheinen; deshalb wählte er nach der Art mancher alter Kirchenlieder die neunzehnsilbige Zeile, welche, nach der sechsten und zwölften Silbe durch Ruhepunkte unterbrochen, von selbst in zwei Hälften zerfällt, deren erste zwölf, die zweite sieben Silben zählt, hiedurch vermied er die zu häufige Rückkehr des ohnehin mangelhaften Reimes, und indem er sich in diesem Schema freier bewegen konnte, war er auch weniger gezwungen, zu Lückenbüßern und leerem Wortschwall Zuflucht zu nehmen. Dabei ist Bánkai für den Rhythmus empfindlicher, wesshalb seine Verse auch singbarer sind. Sein Schema lässt sich folgendermassen anschaulich machen:

— — — — — | — — — — — || — — — — —
 — — — — — | — — — — — || — — — — —

Nachfolger fand er, Peter Melius (1570) und Ádám (1599) ausgenommen, keine; solche die das Schema modificirten, allerdings. Denn Bogáti's (1587) sechszeilige Strophen, die Ilyefalvi (1590) nachahmte, Lizti aber im XVII. Jahrhunderte vervollkommnete, sind allerdings aus Bánkai's Strophe entstanden.

§. 8.

Peter Jlosvai. — Sein Name und seine Lebensumstände. — Seine auf uns gekommenen und verlorenen Schriften. — Sein „Toldi“. — Die Toldi-Sage, deren Alter und Perioden.

Aus dem XVI. Jahrhunderte ist uns das Andenken zweier „Jlosvai“ aufbewahrt. Der eine, ein Zögling der Wittenberger Hochschule im Jahre 1560, und nach seiner Rückkehr ins Vaterland Prediger zu Debrecin, wurde 1562 durch Selbstmord ein Opfer der durch die Lehre der Prädestination hinsichtlich seiner eigenen Seligkeit ihn befallenden Zweifel; des andern Name lebt, als des Verfassers von „Toldi“, noch heut zu Tage auf den Lippen des ungrischen Volkes fort. Der jüngere Bartholomäides indentificirt Beide, aus offenbarem Irrthum, was ausser den ganz verschiedenen Lebensumständen beider schon daraus erhellt, dass einige von des zweiten Jlosvai's Arbeiten in den Jahren 1564—74, und somit nach des ersteren Tod, der sich 1562 zutrug, verfasst sind. Uebrigens ist der eigentliche Name des Dichters Selymes (Sericeus Jlosvanus schreibt er sich selbst allenthalben), sein Vorname „Jlosvai“ deutet höchst wahrscheinlich auf jenes Jlosva hin, welches im Krasznaer Comitát nächst Somlyó gelegen, noch heut zu Tage meist durch reformirte Glaubensgenossen bewohnt wird. Im Jahre 1564 finden wir ihn zu Szatmár, in dürftiger Lage, wo er das Leben des heiligen Apostels Paul schrieb. Später lebte er, wie es scheint, als Schulmeister oder Ortsnotar, oder beides zugleich in Kusalykö, einem in der Nähe seines Geburtsortes liegenden Kirchdorfe, wo er 1570 seinen Ptolemeus verfasste. Diesen beiden Arbeiten gingen voran noch im Jahre 1548 sein „Alexander der Grosse“, ferner sein „Cyrus“, sein „Nabuchodonosor“ und andere Werke, die vielleicht für immer verloren sind. Sein späteres Gedicht, das wir kennen, schrieb er 1574: seine „Geschichte von des wohlberühmten und merkwürdigen Niklas Toldi ausgezeichneten Thaten und Heldenschaft“, und liess sie, nach Jankowich, noch in demselben Jahre zu Klausenburg drucken. Der reissende Absatz dieses von Zeit zu Zeit bis zum heutigen Tag in unzähligen Abdrücken unter dem Volke verbreiteten, allgemein beliebten Werkchens mag die Ursache des gänzlichen Verschwindens der alten Ausgaben sein, so dass die älteste von den mir bekannten Abdrücken die Pressburger vom Jahre 1746 ist, an die ich selbst gewiesen war. Leider ist aber der Text durch die oftmaligen und immer sorglosen Auflagen so verderbt, dass nicht nur Worte, sondern ganze Strophen fehlen, und hiedurch der Faden der Erzählung selbst hie und da dem aufmerksamen Leser entgleitet. So zeigt gleich bei der sechsten Strophe nicht nur das Abbrechen der in den ersten Buchstaben der Strophe verborgenen Widmung, sondern auch das Verschweigen der Art und Weise wie Toldi nach Ofen kam, ja sogar der Mangel eines Verbum regens bei dem plötzlichen Uebergang, dass hier ein Stück Text fehle. Aehnliche

Lücken machen sich auch nach der 27., 34., 82. Strophe fühlbar. Dugonics (1794) scheint noch eine ältere und vollständigere Ausgabe benützt zu haben, da er in seinem Toldi das Abenteuer des Sargraubes nach Jlosvai viel vollständiger gibt. Wie es sich auch verhalten mag, Jlosvai's Verdienst beschränkt sich in diesem Gedicht auf die Ueberlieferung der Sage, denn seine Darstellung ist nicht nur kunstlos, sondern überhaupt ohne Ausbildung; seine zwölfsilbige Zeile, deren vier eine Strophe bilden, welche nach Tinódi's Vorgang am Schlusse stets mit einer Silbe verlängert wird, beobachtet wohl die Cäsur meistens, doch nicht immer; so steht es auch mit dem Rhythmus. Dass aber der einfachen, naiven Erzählung ein gewisser Reiz nicht fehle, wird jeder Leser von gesundem Sinne fühlen.

Es wird nicht ohne Interesse sein, bei dieser Gelegenheit die Spuren und das Alter der Toldi-Sage selbst zu prüfen. Unsere Geschichtsbücher schweigen über Niklas Toldi, schwiegen aber nicht immer. Jlosvai sagt: „Ich lese wenig über ihn in Chroniken“; also gab es noch geschichtliche Spuren Toldi's im XVI. Jahrhundert, obwohl nur mehr wenige. Hingegen lebte zur selben Zeit sein Andenken noch in den Liedern des Volkes, denn wenn auch Jlosvai selbst klagt: „Die Liedersänger vergessen ihre Pflicht,“ so mag er wohl vorzüglich die Liederdichter seiner Zeit darunter verstehen, da er anderswo, wo er die Scene in der Gruft darstellt, sich offenbar auf ein Volkslied bezieht. Zu bedauern ist es übrigens, dass Jlosvai die Toldi-Sage nicht vollständig gegeben hat. Noch zu Dugonics Zeiten gab es geschriebene Fragmente derselben. Wo nämlich letzterer in seinen Jeles Történetek zehn von Toldi's Abenteuern aufzählt, sagt er: „ich habe selbe in alten Papieren gefunden.“ Hätte er sie doch, statt auszugsweise, in ihrer ganzen Beschaffenheit mitgetheilt. Ferner gibt es Spuren dieser Sage in den ungrischen Sprichwörtern, die sich aber nur auf Toldi's körperliche Stärke und auf seine Armuth beziehen, welche letztere jedoch mit dem Geiste der Sage nicht im Einklange steht, und bloss von Einer Periode seines Lebens gelten mag. Endlich waren noch bis zur jüngsten Zeit einige Waffen-Reliquien am Wiener Thore der Festung Ofen zu sehen, welche die Volks-sage gleichfalls Toldi zuschrieb.

Toldi's Zeitalter betreffend, hat derselbe nach Jlosvai unter den Königen Carl I. und Ludwig dem Grossen gelebt. Zu Paul Rádai's Zeiten (geb. 1677, † 1733), der die Sage in ihrer eigentlichen Wiege, dem Nógráder Comitat, gekannt, war Toldi schon dem Heldenkreis Königs Matthias einverleibt. Auch später, als Dugonics sich mit ihr befasste, hat die Tradition den Helden dem König Matthias beigesellt, ihn zum Mitgliede der berühmten schwarzen Legion, zum Schlosshauptmann von Szegedin und bei der Belagerung von Szabács zu einem der Unterfeldherren gemacht. Meiner Ansicht nach ist die Toldi-Sage ein Ueberbleibsel des mythischen Heldenzeitalters der Ungern, und mochte bei unsern Voreltern das gewesen sein, was bei den Hellenen die Sage vom Herakles war, in welcher sich das Andenken mehrerer ausserordentlicher Individualitäten vereinigte, der Inbegriff physischer Kraft und Gewandtheit, Heldenmuthes und ritterlicher Treue; diese Sage hatte sich Jahrhunderte hindurch, nachdem manche ihrer Theile vergessen waren, neue sich beigesellten, in der Ueberlieferung von Zeit zu Zeit verändert und verjüngt. Die lange und in das Volksleben tief eingreifende Regierung der ungrischen Anjou's, welche durch die Neuheit ihrer Tendenzen und Unternehmungen, durch ihr Glück und ihre Grossartigkeit die älteren Zeiten überstrahlte und verdunkelte, musste auch die Volksdichtung mit neuen Stoffen befruchten, und was von alten Sagen vorhanden war, wurde mitunter in dieses Zeitalter übersetzt. Nach Volksliedern und schriftlichen Spuren dieser Zeit stellte, wie wir aus dem Inhalte sehen, Jlosvai seinen Toldi zusammen, ohne jedoch sich der Vollständigkeit zu befleissen. Indessen tauchte mit Matthias Corvinus eine neue Heldenzeit auf, welche die Zeit Ludwigs in der Erinnerung des Volkes in Vergessenheit drängte, und so hat das Volk auch die Toldi-Sage zur Ergänzung des corvinischen Heldenkreises benützt in der Voraussetzung, dass ein so kräftiger Held nothwendig der schwarzen Legion und dem Heerführerkranz dieses ritterlichen Königs angehören musste. Da nun die corvinischen Reminiscenzen auch neben der neueren, der Rákócischen Heldenzeit sich erhielten, erhielt sich mit denselben verflochten auch die Toldi-Sage, als deren neuere Vermehrung der Theil der Ueberlieferungen anzusehen ist, welcher sich an die Riesenwaffen des

offnen Thores angeschlossen, und erst seitdem aus dem Volksbewusstsein schwindet, seit vandalische Hände diese wunderbaren Ueberbleibsel entfernt haben. Dass der Kern der Toldi-Sage, an den sich manche andere Sage angesetzt, eine wirkliche Person und keine abstracte Idee (etwa die der körperlichen Kraft) war, beweist die heutzutage allgemein angenommene Ansicht, nach welcher alle Mythen von wirklichen Personen ihren Ausgang nahmen, wie sie auch in der Folge sich entwickelten, veränderten und wuchsen; dass aber Toldi weder zu Ludwig's, noch zu Matthias Zeiten gelebt, mag wohl auch daraus hervorleuchten, dass sowohl die gleichzeitigen Chroniken beider Könige, als die Hofgeschichtschreiber Corvin's über ihn ein tiefes Stillschweigen beobachten. Nebenbei fällt es auf, dass Toldi's Vater Lörinc (Laurentius) genannt wird; dass diess der Name des Helden einer Sage ist, der zur Zeit König Ludwig des Grossen gelebt, in die Hölle fuhr, und von dort zurückgekehrt, viele wunderbare Dinge erzählte; dass endlich auch jener Höllenfahrer Lörinc heisst, der dem Könige Siegmund die Kunde seiner künftigen Qualen gebracht. Sind wohl diese drei Lörinc nicht für ein und dieselbe symbolische Gestalt zu halten, für eine stereotype Person der ungrischen Volksmärchen aus dem christlichen Zeitalter, keinem Jahrhundert ausschliesslich angehörend, für ein den Erdgeistern verwandtes Wesen, zugleich Vater Toldi's, der gleichfalls nicht Einem Zeitalter, sondern mehreren nach einander zugeschrieben wurde, und beinahe zum Symbol übermenschlicher Kraft wurde? Doch in diesen Untersuchungen weiter zu gehen, verbietet uns das mit jedem Tage mehr und mehr fühlbare Verschwinden der ungrischen Volksmärchen und Sagen, so wie die Sorglosigkeit unserer Väter, die diese Manifestationen des Volksgeistes gering achtend deren Aufzeichnung unterlassen haben.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z164857900

